

Departament d'Antropologia cultural i Història d'Amèrica i Àfrica.
Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona

Andar viéndose en las esquinas

Pensaments i usos amorosos de *Los de Ketom*, grup de joves
d'una barriada de Managua

Sara Alastuey Cañaveras. Treball final del Màster en antropologia i etnografia
(2015-2017). Tutora: Gemma Celigueta Comerma
Barcelona, maig de 2017

Agraixo de tot cor als nois i noies de Ketom tot el que han aportat,
sense ells i elles res del que es presenta a continuació existiria.
A totes les persones que m'han acompanyat i ajudat en aquesta recerca.

Índex

1. Introducció	5
1.1. Objectius de la recerca. Estructura i continguts del text.....	7
1.2. Metodologia	8
1.2.1. Primers contactes amb el camp	8
1.2.2. Tècniques d'investigació utilitzades	8
2. Aproximació teòrica.....	12
2.1. La joventut	12
2.1.1. Sobre les joventuts globals	13
2.1.2. Cultures juvenils	15
2.1.3. Etnografies juvenils i l'amor.....	17
2.2. L'amor.....	18
2.2.1. Els estudis de les emocions en l'antropologia	19
2.2.2. L'amor en l'antropologia.....	22
2.2.2.1. El pensament amorós.....	23
2.3. Pensament i usos amorosos en les relacions de parella de <i>los de Ketom</i>	25
3. L'etnografia.....	26
3.1. René Cisneros	26
3.1.1. La cultura parental com a base.....	27
3.1.1.1. <i>Yo por mi barrio muero, el René Cisnero</i>	27
3.1.1.2. La família és amb qui es viu	30
3.1.1.3. <i>Dios està en todas las cosas</i>	31
3.1.2. L'escola de música	32
3.2. Los de Ketom	36
3.2.1. Models de joventut en el René Cisneros	37
3.2.1.1. <i>Los chavalos de Ketom</i>	37
3.2.1.2. Ser noia i ser de Ketom.....	42
3.2.1.3. Ketom com un lloc dins i ahora fora del barri.....	43
3.3. L'abans de l'amor: el poder de les primeres impressions.....	47
3.3.1. <i>Los nicas no son bellos</i>	49
3.3.2. <i>Una mujer tiene la responsabilidad de estar siempre hermosa</i>	50
3.4. El noviazgo	53
3.4.1. L'enamoramament	53
3.4.2. Estar en noviazgo.....	54

3.4.3.	La parella	58
3.4.4.	La parella i el grup.....	62
3.4.5.	La parella i la comunitat: <i>el chisme</i>	64
3.5.	Les proves d'amor.....	67
3.5.1.	Talls en la pell com a proves d'amor	67
3.5.1.1.	<i>Viviendo mi sufrimiento</i>	69
3.5.1.2.	<i>Marcas de amor</i>	70
3.5.1.3.	<i>Cortes compartidos</i>	71
3.5.2.	I la <i>wefai</i> va arribar al barri.....	73
3.5.2.1.	<i>Poder hablar a solas sin estar con ella</i>	75
3.5.2.2.	<i>El amor no entiende de secretos</i>	79
3.6.	Solo y para siempre estar a tu lado	81
3.6.1.	<i>Adolescente no cambies tu mochila por un bebè</i>	84
3.7.	La ruptura	88
3.7.1.	El desamor	88
3.7.2.	Estar solter	93
4.	Conclusions	95
5.	Bibliografia	99
6.	Annex	103
	Annex 1	103
	Annex 2	103

1. Introducció

«Hay personas que nunca se habrían enamorado
si nunca hubieran oído hablar del amor»
La Rochefoucauld

Els resultats analítics de la present recerca són conseqüència d'un treball de camp que es va iniciar a finals d'octubre de 2015 i que va finalitzar a inicis de març de 2016.

El que em va portar al barri René Cisneros a Managua, Nicaragua, va ser una casualitat. Tenia ganes de passar una estada d'uns mesos en alguna realitat cultural diferent i al mateix temps, volia marxar, "conèixer món". El meu company, el Màrius, just acabava els estudis i també volia viatjar. Els dos hem estudiat música al conservatori municipal de Terrassa i som de cau, és a dir, hem crescut amb l'educació en el lleure i la creença en la transformació social a partir d'aquesta. No volíem anar a fer un voluntariat en cap ONG. Volíem participar d'un projecte comunitari local. El meu pare coneixia un projecte local de música que rep ajudes d'una associació en el que participava una amiga seva. Així és com escolto per primera vegada el nom de *Música para vivir*. La Judit Ribas i el Jordi Coromines, amics de joventut del meu pare, van marxar l'any 1987 a Nicaragua per sumar-se a les campanyes d'alfabetització que estava duent a terme el partit revolucionari sandinista. El 1990 s'instal·len al René Cisneros i participen activament de la vida comunitària. Durant els propers anys la Judith destina gran part dels seus esforços en posar en marxa un pla de barri municipal que consistirà en crear espais per ensenyar música a infants i joves. Arrel de la seva mort, el desembre de 2009, amics i familiars creen una associació anomenada *Música para vivir*¹, per tal de mantenir l'espai musical gestat al barri.

D'aquesta manera ens posem en contacte amb les persones de l'escola de música. S'inicia un diàleg per a veure si hi hauria possibilitat de que poguéssim anar a passar uns mesos i ajudar en les activitats de joc musical amb els més petits. És a dir, iniciar un voluntariat. A canvi, com que el Màrius canta rap es va plantejar la possibilitat de realitzar un taller amb els joves de l'escola, en cas que es generés un grup amb aquesta inquietud. Així es planifica una estada de quatre mesos al barri, un lloc fixe, condicions ideals per a que em dediqui a realitzar la investigació que donarà sentit al treball final de màster.

El tercer dia en el barri conec *los de Ketom*, banda de percussió de l'escola de música integrada per joves. No serà fins unes setmanes més tard que prendré la decisió de centrar el treball d'investigació en aquest grup de nois i noies arrel d'un comentari efectuat per un dels nois: *La música es una cosa buena, los de Ketom somos buena gente*. Tot un seguit d'interrogants aparegueren a continuació: què fan per ser *buena gente*? Si ells són *buena gente* serà que hi ha *mala gente*? No obstant, les preguntes inicials

---

¹ Per a més informació consultar la web: <http://www.asociacionmusicaparavivir.org/>

es varen anar transformant a mesura que revisava les notes del diari de camp. Es repetien les referències a les relacions de parella, al desig cap als membres del grup del sexe contrari, les pràctiques que feien els i les joves per agradar. Alhora la qüestió de per què malgrat haver parelles dins el grup mai els veia fer-se petons ni tocar-se. Com devien ser les seves cites? Com escollien la parella? Així és com decideixo prendre com objecte d'estudi l'amor. Arrel d'acompanyar el treball de camp amb la lectura d'autores com Mari Luz Esteban, Anna G. Jónasdóttir o Marcela Lagarde, l'objecte d'estudi escollit es va anar concretant en l'amor que es dona en les relacions de parella.

En la vida quotidiana tothom podria dir alguna cosa sobre l'amor, sobre l'esfera d'allò afectiu. Les emocions, i en concret l'amor, formen part de l'àmbit global, cultural, social, familiar i individual. De la mateixa manera, ocupa un lloc fonamental en la conformació i manteniment de l'ordre social, tanmateix, també de la seva transformació. Aleshores, en totes les societats del món hi ha relacions d'amor de parella? És l'amor un sentiment que tots els homes i dones experimenten? O bé, l'amor és un constructe social que no es dona en totes les cultures? Una cultura pot existir sense la dimensió afectiva, és a dir, sense les emocions, sentiments i afectes? Hi ha alguna cultura que no presenti odi, amor, por, valor, enveja? Com Edith Calderón proposa (2014:1) "la dimensión afectiva es un elemento central en la cultura, ya que permite construir una ligadura entre lo psíquico, lo individual y lo social". És a dir, hi ha un element universal present en totes les cultures: la dimensió afectiva. No obstant, el que desperta interès antropològic és com les passions, els afectes, les emocions, són experimentades, compartides, descrites i expressades en una forma particular en cada cultura.

Es pren com objectiu central descriure i analitzar l'amor de *los de Ketom*, centrar-se en el pensament i usos amorosos en les relacions de parella d'aquests joves. Com no caure en l'etnocentrisme a l'interpretar la realitat observada? Com analitzar la realitat si el concepte que s'utilitza és creat des d'una teoria i disciplina occidental? Si quan s'observa el seu ideal d'amor ressona el model amorós occidental però que com exposarà Le Breton (2013:77) "de una sociedad humana a otra, los hombres sienten afectivamente los acontecimientos a través de los repertorios culturales diferenciados que son a veces similares, pero no idénticos". El repte per l'antropòleg és com mostra, descriure allò observat i alhora teoritzar evitant que les aportacions realitzades alimentin estereotips o imaginaris que contribueixin a perpetuar subordinacions i relacions de desigualtat.

Prenent la quotidianitat com quelcom analitzable, digne de ser analitzada, posant el focus d'atenció en l'amor de parella i així mostrar una forma peculiar de relació humana. Analitzar el caràcter social de l'amor i la importància dels contextos culturals en la corporització i formes d'experimentar el sentir l'amor. És per això que es pren com a punt de partida la idea exposada per Le Breton (2013: 70) sobre les emocions: "Es por lo tanto, una emanación social relacionada con circunstancias morales precisas

y con la sensibilidad particular de lo individual, no es espontánea, sino ritualmente organizada en sí misma y con significado para los demás”.

1.1. Objectius de la recerca. Estructura i continguts del text

Amb la finalitat d'acotar la recerca i de clarificar l'eix principal en torn al que s'estructura el treball present s'ha definit un objectiu general i uns objectius específics. L'objectiu general d'aquesta recerca és: descriure i analitzar el pensament i els usos amorosos de les relacions de parella de *los de Ketom*, grup de joves del barri René Cisneros de Managua, Nicaragua.

Aquest objectiu general es concreta amb els objectius específics següents:

- Identificar la relació entre l'amor viscut (usos i experiències) i l'ideal amorós (pensament i discursos) que presenten *los de Ketom*.
- Mostrar el paper que té l'escola de música com espai d'identificació, socialització i subjectivació entre els joves de Ketom, en concret, pel que fa a la construcció de les relacions de parella.
- Descriure si es produeix una socialització de les relacions amoroses particular en torn al gènere, el nivell socioeconòmic i el fenotip.
- Indagar en com aquest pensament i usos amorosos es corporalitza en tècniques i actituds concretes que tenen a veure en com presentar-se a la resta, en una educació del moviment i com ocupar l'espai.

L'estructura del text i el seu contingut s'organitzen i es relacionen per donar resposta als objectius plantejats. Aquest capítol introdueix la recerca. S'exposen els objectius i es descriu l'ordenació de l'estructura i els continguts del treball. Per últim, s'aborden les qüestions metodològiques i l'estratègia seguida per a la recollida d'informació a través de les diferents fonts.

El segon capítol es centra en el marc teòric, dibuixant el punt de partida a través dels conceptes claus utilitzats. S'ha dividit l'apartat en dos grans blocs: la joventut i l'amor.

El tercer capítol és el cos de la recerca, l'etnografia. Aquesta està formada per set apartats. Els dos primers descriuen el context de la recerca (barri i escola de música) i el grup analitzat. Seguidament, s'inicien uns apartats partint del “cicle vital” d'una relació, des de que una persona es sent atreta per una altra fins el matrimoni o bé, la ruptura d'aquesta. En l'apartat 3.3. L'abans de l'amor, es parla del cos i del desig. En l'apartat *El noviazgo* es mostra com s'inicia una relació, quin paper hi juga cada membre i quin paper hi juga la comunitat. *Proves d'amor* es crea per a parlar de dos usos amorosos concrets d'aquest joves: les accions autolesives corporals i l'ús de les noves tecnologies. L'apartat 3.6. es destina a parlar del matrimoni, del paper que juga en ell l'embaràs i com les noies de Ketom

habiten amb aquesta realitat. Finalment, *La ruptura* es centra en el moment en que es trenca la relació i en com es construeix la figura del solter.

El quart capítol és el destinat a la conclusió. Es vol apuntar alguns resultats obtinguts alhora que s'orienta a suggerir alguns elements que han emergit al llarg de la recerca i que necessitarien d'una continuïtat en la investigació.

1.2. Metodologia

1.2.1. Primers contactes amb el camp

El 25 d'octubre de 2015 arribem al René Cisneros. Els primers dies es destinen a la coneixença del barri i de l'escola de música. La segona setmana començo a plantejar-me centrar la recerca en el grup de percussió de joves de l'escola de música, Ketom. Veig que formar part de la banda de percussió els genera un fort sentiment d'identitat, estableixen distinció entre *ellos* i *los otros*, la resta de joves que no forma part del grup de percussió i això em sembla d'interès. A més, tinc la oportunitat de passar moltes hores amb ells, ja sigui als assajos com a les estones prèvies o posteriors al carrer.

Los de Ketom són el grup de joves, de dotze a divuit anys, protagonistes de la investigació, han estat els informants i els que han fet possible el treball present. El grup oficialment, el nombre de nois i noies matriculats, està format per vint-i-cinc joves. Els assistents regulars són quinze, set noies i vuit nois. La resta apareixien en els esdeveniments important com en els concerts i assajos previs d'aquests. Així, les dades recollides d'aquest sector del grup són reduïdes i poc precises.

1.2.2. Tècniques d'investigació utilitzades

Escollir l'aplicació d'unes tècniques d'investigació i no unes altres determina el resultat de la recerca però també el seu procés. Així, fer de l'observació participant la tècnica de recollida de dades central va ser una aposta metodològica conscient.

La primera tècnica d'investigació a mencionar és **l'observació participant**. Aquesta tècnica va permetre molts aspectes favorables a la recerca, com poder compartir nombrosos espais amb el grup de joves, tenir la oportunitat de veure'ls interaccionar en situacions diferents i arribar a crear vincles amb ells més pròxims dels que hagués imaginat. Val a dir, que quan es parla de participació es fa referència a que es va assistir a tots els assajos del grup de percussió, es va aprendre els repertori de ritmes i es va tocar en els concerts. Viví amb una de les noies de Ketom, així que amb ella vaig poder crear un vincle de confiança que em va permetre poder parlar de temes, com la sexualitat, de forma íntima i textual, fet va ser difícil amb la resta de joves del grup. Al barri hi ha molta més socialització al carrer, la gent s'hi passa la tarda-vespre parlant, jugant, deixant passar l'estona. *Los de Ketom* gaire bé sempre eren al carrer de davant de casa, fet que permetia compartir estones amb ells espontànies.

Aquests espais van ser fonamentals per a la recollida de dades, al produir-se llargues converses de tot tipus de temes. Els vaig informar de que havia estudiat antropologia i que realitzaria un treball sobre ells. Com que aleshores encara desconeixia la temàtica central de la recerca no els vaig concretar més, ells no van insistir mai sobre el contingut d'aquest i tan sols a alguns nois i noies, al final de la meua estada, els vaig explicar amb una mica més de detall el que volia investigar.

Al camp no portava cap mena de bloc de notes, si trobava alguna cosa rellevant ho anotava en un paper que hi hagués per allà a l'escola. La redacció del diari de camp la solia fer posteriorment de l'observació, normalment a l'acabar el dia.

Vaig poder tenir moltes converses amb els joves que en les entrevistes mai hagués tingut, el context d'informalitat feia que les coses passessin i l'observació continuada permetia agafar els discursos que reproduïen i posar-los en diàleg amb les pràctiques observades.

Conscient que era una figura de poder per ser una dona blanca, occidental, adulta i amb estudis universitaris, mentre que ells eren *mulatos*, d'un barri pobre, joves, en un país no-occidental. Sabia que les relacions que establiria estaven marcades per una no horitzontalitat. No obstant, amb el pas de les setmanes es van poder anar teixint unes relacions íntimes i més pròximes del que havia pensat en un bon inici.

El fet de no tenir acotat el tema concret de la recerca fins a la fase final de treball de camp, va fer que estigués oberta a tot, és a dir, que recollís tot allò que m'havia sorprès, cada conversa cada petit detall. L'acumulació de dades i la relectura d'aquestes va fer-me prendre consciència que el tema de les relacions de parella, de l'amor i com el vivien era un element que apareixia de manera recurrent. Cosa que va fer fixar el focus d'atenció en aquestes. Com vivien l'amor de parella *los de Ketom*? Com impactava en les seves vides aquestes idees?

La segona tècnica utilitzada va ser **l'entrevista semiestructurada**. Aquestes no les vaig realitzar a tots els joves del grup. Vaig dur a terme dotze entrevistes en profunditat a nois i noies de Ketom. Les trobades amb els informants van ser en la fase final de la meua estada, quan ja tenia molta confiança amb alguns dels membres de Ketom. Ara bé, el context de formalitat que suposa una entrevista, el cara a cara, la cita prèvia sol·licitada, els nervis que apareixien quan deia: *supondría algún inconveniente si registro la entrevista?* Provocava una situació d'artificialitat que em desagradava. No obstant, amb elles vaig poder submergir-me en casos individuals en profunditat, en biografies concretes que m'han permès veure les particularitats existents dins del grup i alhora, les similituds malgrat la diferència. El que et treu la formalitat d'un context d'entrevista, que seria l'artificialitat del moment social que s'està produint, permet en canvi el temps de la paraula de l'informant, permet l'obertura, si s'ha creat la confiança prèvia, dels joves. Sobretot en el cas de les noies, que sempre van en grup, poder parlar de manera individual amb elles em va permetre conèixer moments molt personals de la seva biografia, moments que elles van destacar, que van narrar. Ja que com s'ha esmentat, era un entrevista oberta,

no hi havia preguntes definides. Consistia en seure's a prendre un suc i deixar que la paraula brollés. Sense perdre de vista que el que es diu es diu en relació a l'audiència, el que es diu no té perquè ser el que es pensa, ni molt menys el que es fa, per això les entrevistes han d'anar de la mà de l'observació participant.

En les primeres entrevistes el temps de durada va ser llarg, unes dues hores. És aquí on vaig poder apreciar com d'important són aquests espais per l'antropòleg, que alhora, també parla, conversa de la seva vida, segueix el diàleg, poder per compromís ètic amb l'entrevistat poder perquè vol compartir el moment de la paraula que s'està donant. Vaig realitzar-ne una segona a set d'aquests joves per tal de profunditzar en algun aspecte. I en quatre casos una tercera. Aquestes entrevistes van ser més estructurades, al menys tenia més clar quins aspectes volia resoldre, a quin tema volia tornar. A més de les entrevistes als joves del grup, vaig entrevistar a quatre persones més. Aquestes entrevistes contenien preguntes tancades atès que pretenien resoldre dubtes concrets. Es va entrevistar a l'Alex, professor de música dels més petits i director del grup de percussió Ketom i a la Mireia, directora del projecte musical. Amb ells vaig poder parlar de la pedagogia i organització de l'escola. També es va entrevistar al Pedro i a la Jenny, que eren familiars que portaven els seus fills a l'escola, per tal de tenir una visió de les famílies de Ketom, de com definien el grup.

La tercera tècnica de recollida de dades ha estat el **seguiment de l'activitat a Facebook dels i les joves**. Aquesta m'ha permès veure una altra cara d'ells. Uns nois i noies de Ketom desconeguts per a mi, de partida se'm presentaven com a joves globals, homogenis a la resta dels joves en l'àmbit de la era digital. És a dir, no deixaven de ser joves que penjaven fotografies d'ells i desitjaven tenir el màxim de *likes*, com tots els joves que conec. No obstant, l'ús d'aquesta xarxa social tan sols es pot entendre posant sota al focus de llum el context local i partint d'aquest per analitzar-lo. Per a justificar perquè vaig decidir recollir dades de l'ús del món digital, en concret de *Facebook*, parteixo del punt de vista de Sarah Pink (2016:2) "Para mí lo digital es muy importante porque es una parte que no se puede evitar de este mundo. Por lo tanto, me interesa estudiar las relaciones que tenemos con tecnologías tanto como me interesa estudiar el contexto más amplio de cómo estas cosas forman una parte pequeña de la vida de una persona". En el cas que ens ocupa, l'ús d'aquesta plataforma virtual, sembla brindar un espai on *los de Ketom* es relacionen entre iguals, entre joves, on es comuniquen amb codis diferents als cara a cara i que també impacten en les relacions de parella. Efectuar aquest tipus d'anàlisi m'ha permès fer una observació molt diferent a la que vaig fer al camp, pel fet d'estar fent una observació passiva, sense intervenció. He pogut obtenir un material d'investigació molt diferent al vivencial. No obstant, un cop tenia alguna publicació que m'era d'interès utilitzava les trobades amb els joves per a preguntar d'una manera informal sobre aquest material d'anàlisi que eren les seves publicacions a la xarxa. D'aquesta manera obtenia les seves explicacions dels seus actes, els seus sentiments o raons per a haver fet tal cosa al món virtual.

Penso que aquestes dades de forma aïllada i sense conèixer el context no haguessin pogut ser d'utilitat, tanmateix, amb el coneixement previ els materials digital obtinguts parlen sobre aquest joves i com viuen des del seu món aquesta realitat més global que en part els abraça i en part els empeny.

Mantenir el contacte amb *los de Ketom* era la única manera de tornar al camp. Al començar amb l'anàlisi de les dades recollides, al posar-les en diàleg amb la teoria, feia que m'apareguessin interrogants constantment. Per sort, malgrat no poder tornar de forma física al camp, he pogut parlar des de que vaig tornar de Nicaragua i fins a dia d'avui molt sovint i sempre que m'ha estat necessari amb els joves via *Whatsapp* o *Facebook*. A més, el contacte permanent amb aquest, em permet estar al corrent de nous esdeveniments que puguin aportar més informació sobre el tema d'estudi.

2. Aproximació teòrica

*Lo que puede el sentimiento
No lo ha podido el saber
Ni el más claro proceder
Ni el más ancho pensamiento
Todo lo cambia el momento
Cual mago condescendiente
Nos aleja dulcemente
De rencores y violencias
Solo el amor con su ciencia
Nos vuelve tan inocentes*
Volver a los 17, Violeta Parra²

Aquesta recerca gira al voltant de dos elements principals que vertebraren el recorregut del text: l'amor de parella, els seus pensaments i usos amorosos; i la joventut. Es presenten a continuació els enfocaments i els conceptes que han permès bastir teòricament la investigació. Ara bé, hi ha conceptes que guien la recerca que no seran presentats en aquest apartat, apareixeran entrelaçats amb l'etnografia mostrant així la coneixió entre teoria i pràctica.

2.1. La joventut

“La joventut no és més que una paraula”

Bourdieu, 2002

El concepte de joventut és central en múltiples estudis acadèmics³, discursos religiosos, polítics i/o de mercat. Apel·lant aquesta noció es legitimen propostes socials, empresarials o es pretén influir en les pràctiques concretes dels joves com a membres d'una determinada societat. Des d'aquestes coordenades del pensament occidental es desprèn com aquesta noció fa referència concreta a l'edat i es presenta com un model sociocultural que fixa estils de vida i pràctiques socials. Així, es pot pensar la joventut i l'imaginari juvenil com un model ètic: elaboració de polítiques socials; i com a model estètic: per inserir productes de mercat utilitzant el tret distintiu de joventut.

La construcció teòrica de la joventut com a categoria social ha provocat que aquesta sigui etiquetada, estigmatitzada i produïda idealment, esdevenint d'aquesta manera objecte de debat polític i científic. Rosa Reguillo (2001:18) sostindrà que “Estas elaboraciones permiten el establecimiento de formulismos taxonómicos presuntamente basados en estudios culturales que persiguen "producir la juventud" obviando su diversidad de opiniones, de valores, de actitudes y, por qué no, de estilos de consumo. Los conflictos de clase se diluyen, entonces, en presuntos conflictos generacionales,

² Com mostra la cançó de Violeta Parra l'amor molts cops es troba relacionat amb la joventut o bé, estar enamorat es vincula amb el rejuveniment. També és d'interès l'èmfasi que dona al poder dels sentiments per sobre de la raó.

³ La aproximació teòrica aquesta temàtica serà sintètica. No obstant, per aprofundir més en l'antropologia de la joventut es poden consultar en el món acadèmic espanyol Carles Feixa (1998; 2003, 2004) i Laura Porzio (2004). Tenint en conta la localització de l'etnografia, Nicaragua, pot ser d'interès revisar la literatura acadèmica llatinoamericana com la de Néstor García Canclini (1990, 2002), a més d'estudis i compliacions com els de: Valenzuela (1988); Margulis (1996); Padilla (1998); Cubides et al. (1998); Medina (2000); Reguillo (2001); Marín y Muñoz (2002).

marginando todas aquellas formas de ser joven opuestas a los intentos homogeneizantes de la tipificación de edades”.

En conseqüència, reduir la joventut a un període del cicle vital es desconèixer la diversitat i heterogeneïtat de les relacions socials. Cada societat en un moment històric i localització concreta ha plantejat la segmentació social del grup d'edat de moltes formes diferents. “La "edad" adquiere a través de estos procesos una densidad que no se agota en el referente biológico y que asume valencias distintas no sólo entre diferentes sociedades, sino en el interior de una misma sociedad al establecer diferencias principalmente en función de los lugares sociales que los jóvenes ocupan en la sociedad. La edad, aunque referente importante, no es una categoría "cerrada" y "transparente"” (Reguillo 2001: 26).

Es parteix de la premissa que la conceptualització de joventut utilitzada en la recerca ha de sorgir d'una interpretació sociocultural. En aquesta direcció l'antropòleg Carles Feixa crea una definició que permet acotar la noció de joventut i és la que es pren com a referència al llarg del text present. “*Por juventud* nos referimos a una amplia escala cronológica - jóvenes de ambos sexos entre 12-35 años de edad. Ese rango de edad indica en qué medida la categoría de edad *juventud* se ha ampliado, para incluir algunos de los que están legalmente reconocidos en algunas sociedades como los niños, y algunos que están legalmente reconocidos en otras sociedades como adultos. Estamos menos preocupados con estatus oficiales que con prácticas sociales y culturales en las trayectorias de los jóvenes. Nuestro interés radica en la construcción social de la identidad, en los jóvenes como actores sociales creativos, en el consumo cultural y en los movimientos sociales - en definitiva: en el carácter distintivo de las culturas juveniles locales en un mundo globalizado” (Feixa i Nilan 2006:2). Aquesta definició acull un ampli espectre d'edats per a categoritzar un jove, i sobretot, posa èmfasi en el caràcter actiu d'aquests, trencant amb la idea d'ahistoricisme i continuïtat d'aquesta categoria, sostenint el seu caràcter heterogeni diacrònic i sincrètic.

2.1.1. Sobre les joventuts globals

Jove és qui va amb una samarreta del Barça, sabates esportives sense aixecar la vista del mòbil mentre beu Coca-Cola?

L'antropologia dirigeix els seus raonaments cap als casos particular en front als models generalitzats, no obstant, sempre apareix la temptació de donar una importància excessiva al trets socials que semblen globalitzats. Com lidiar amb allò global que caracteritza l'era actual sense que eclipsi allò local? Al parlar de cultura juvenil és com si tot fos global. Al pensar amb la joventut apareix la imatge de “El Jove”: noi o noia que va amb roba “moderna”, sabates esportives d'unes marques en concret, veu coca-cola, porta un mòbil a la mà i segurament, el seu canal de televisió preferit és la MTV. Així, la omnipresència de la cultura juvenil fruit de la globalització ha portat a la creació de “l'adolescent

global”, “una entitat homogènia que pot ser definida i pronosticada segons les normes de la cultura juvenil global” (Nilan, 2002: 41). En el text present al parlar de *globalització* es fa referència “a los aspectos de la globalización económica y cultural que emanan de la cultura "central" que amenazan con barrer las formas de identidad y prácticas locales en favor de un conjunto de marcos para homogeneizar las prácticas de consumo y modos de pensar la identidad” (Feixa i Nilan 2006: 75). Aquest productes i tendències culturals són mediats tecnològicament i en són exemples la música, el ball, l'esport, la moda, la televisió.

Així els joves, com a grup d'edat, malgrat poder presentar diferències generacionals basades en la classe econòmica o la religiositat, per a posar uns exemples, mantenen certes característiques comunes pròpies del context generacionals que comparteixen. Són un grup social heterogeni però al mateix temps estan connectats, d'una o altre manera, per la xarxa generacional mundial (Nilan 2002) mitjançant l'ús de les noves tecnologies, que en cada cas tindrà les seves particularitats. El mitjà de comunicació de massa i la comercialització transnacional han contribuït a la imatge de “l'adolescent global”, han alimentat amb entusiasme un model de jove, una imatge del jove. Tanmateix, cal preguntar, existeix una joventut més o menys heterogènia de la qual es pot parlar en general i a escala global? Passejant pel barri René Cisneros podia observar nois i noies amb un aspecte similar als joves de Barcelona, no obstant, aquestes semblances solen ser superficials. “No impliquen la condició d'un membre d'una cultura comú. Es possible que els joves dels països en desenvolupament tinguin un aspecte “occidental”, però que no ho siguin en res, ja que articulen sistemes de valors molt diferents” (Nilan 2002: 42). Es poden establir formes de relació similars entre joves en zones molt distants del planeta a conseqüència de la globalització dels elements estilístics i productes juvenils que han deixat de respondre a referències locals, fins i tot nacional, i han passat al pla universal. “Sin embargo, ello no significa que el espacio local haya dejado de influir en el comportamiento de los jóvenes: a menudo lo global realimenta las tendencias centrípetas (como sucede, por ejemplo, con el renacimiento de movimientos independentistas entre los jóvenes catalanes o vascos)” (Feixa 2000:88).

Nombrosos estudis etnogràfics de les cultures juvenils mostren com els productes distribuïts a escala mundial pels mitjans de comunicació són integrats de formes molt variables a escala local⁴. D'aquesta manera, l'interès antropològic a l'estudiar *los de Ketom* és com explicar l'expressió i reformulació d'allò global, la idea d'amor romàntic hegemònic, en les particularitats observades en l'àmbit local.

---

⁴ Nilan (2002) recopila aquests exemples: Miller (1995) va estudiar la telenovel·la estatunidenca *The Young and the Restless*. Liechty (1995) va analitzar textos de cultura popular distribuït internacionalment en els joves nepalesos. Munshi (1998) va explorar en la Índia la repercussió de la publicitat en l'augment d'independència femenina i Ishita (1992) investiga com un dialecte de la subcultura els estils de dibuix dels còmics de noies japoneses. Holden y Tsuruki (2002) conclouen que a Tokio l'ús dels mòbils és un recurs de socialització juvenil i eina de flirteig mitjançant codis híbrids i afirmacions d'identitat dels missatges SMS.

2.1.2. Cultures juvenils

Les cultures juvenils poden ser enteses com estils de vida i valors elaborats històricament per diversos grups juvenils, en resposta a les seves condicions d'existència social i material, amb graus significatius d'autonomia respecte les institucions adultes, localitzats fonamentalment en l'àrea d'oci o en espais intersticials de la vida institucional (Hall 1983; Feixa 1993 i 1998).

Com assenyala Rosa Reguillo (2001) gràcies a la branca d'estudis interpretatius sobre les cultures juvenils s'ha incorporat de diferents formes el reconeixement del paper actiu dels subjectes. És a dir, els joves no són mers reproductors del que han après del què ha de fer un jove sinó que presenten capacitat de negociació amb els sistemes i institucions. Hi ha una ambigüitat que es troba en els models de relació que estableixen amb els esquemes dominants, alguns joves els acullen altres no. Partint de la definició de Carles Feixa (2012) sobre les **cultures juvenils** es pot dir que aquest concepte fa referència a la forma col·lectiva amb la que els joves expressen les seves pràctiques i experiències socials mitjançant la (re)producció d'estils de vida diferenciats, sobretot en el camp de l'oci i espais no institucionals. “En un sentido más restringido, el término define la aparición de ‘micro-sociedades juveniles’ las cuales ofrecen espacios y tiempos específicos para los jóvenes. Además, tales ‘micro-sociedades’ presentan grados significativos de independencia respecto a las instituciones ‘de los adultos’.” (Feixa 2012:2)

Un intent de tipificar les cultures juvenils d'acord amb els “escenaris” on són construïdes és el proposat per Jordi Nofre i Carles Feixa (2012) en el seu article *Culturas Juveniles*. Defiïnen tres subtipologies: “1) las culturas juveniles institucionales (o institucionalizadas), las cuales pueden definirse como aquellas las cuales son apoyadas por instituciones públicas sin ánimo de lucro; 2) las culturas juveniles comerciales, como resultado del consumo de los productos de las industrias culturales (medios de comunicación, la música, la moda, el mercado, etc); y 3) las culturas juveniles alternativas, creadas por algunos de los actores de la sociedad civil con el fin de fomentar la participación social (a menudo reivindicativa), y que aunque no presenten ánimo de lucro también pueden participar en algunas ocasiones de aquello que podría denominarse en términos genéricos como ‘ocio alternativo’”(Feixa i Nofre 2012:2).

No obstant, més enllà d'aquesta proposta classificatòria de les cultures juvenils, Feixa (2000) farà una proposta per efectuar l'anàlisi d'aquestes en relació a la dialèctica que creen els joves entre la cultura *central* i la cultura popular. És en aquest punt on apareix l'interès teòric d'aquestes aportacions, ja que, s'ha partit d'aquest model interpretatiu per a comprendre la cultura juvenil amorosa de *los de Ketom*. “De hecho, como las fronteras de ambos conceptos (cultura *central* i cultura popular) ni son homogéneas ni estáticas, no están definidas, los intercambios entre los diferentes estilos juveniles son numerosos. De ahí que los jóvenes no suelen identificarse con un único estilo, sino que se apropian de muchos —o incluso de elementos sueltos de varios estilos diferentes— para construir su propio estilo. Ello nos permite analizar las culturas juveniles desde dos perspectivas: desde la perspectiva de

las **condiciones sociales** (generación, género, clase, etnia e identidades territoriales) y desde la perspectiva de las **imágenes culturales**, entendidas como el conjunto de atributos ideológicos y simbólicos (tendencias, música, lenguaje, prácticas culturales y actividades focales) asignado a los jóvenes o que ellos mismos se han apropiado.” (Feixa i Nofre: 2012: 3)

Al llarg del treball s'aniran presentant les condicions socials dels joves dels qual es parla per comprendre la seva cultura. Aquestes condicions socials són configurades a partir de la interacció entre cultura hegemònica⁵ i cultures parentals.

La **cultura hegemònica** reflexa la distribució del poder cultural a escala de la societat més amplia. La relació entre cultura dominant i joves es troba mediatitzada per les diferents institucions de poder que el transmeten: escola, sistema productiu, mitjans de comunicació, entre d'altres. D'aquesta manera, les cultures juvenils d'una mateixa cultura parental poden negociar de forma diferent les seves relacions amb la cultura hegemònica (Feixa 2000: 79). Per a posar un exemple: les cultures juvenils obreres poden adoptar una dissidència: el gamberro; o bé, adaptabilitat: el bon estudiant. En l'etnografia que es presenta hi ha dues cultures juvenils en el mateix model parental, els nois i noies de Ketom que miren de ser els bons noies i els *bandillers* que serien tot allò que no està permès, que rebutgen “els adults” o tota figura d'autoritat.

Les **cultures parentals** poden considerar-se com grans xarxes culturals, definides principalment per classe i ètnia. Fan referència a les normes de conducta i valors vigents en el medi social d'origen de cada individu. “Pero no se limitan a la relación directa entre “padres” e “hijos”, sino a un conjunto más amplio de interacciones cotidianas entre miembros de generaciones diferentes, en el seno de la familia, el vecindario, la escuela local, las redes de amistad, las entidades asociativas, etc.” (Feixa 2000:79). Amb la socialització primària, el jove interioritza elements culturals bàsics com ho són el llenguatge, rols sexuals, comportaments no verbals, formes d'adaptació ètnica, etc. que posteriorment utilitza per a elaborar la seva pròpia forma de vida.

Es considera útil incorporar en l'anàlisi el concepte d'**hibridació**. De nou Feixa aquest cop junt amb Nilan (2006) proposen una definició feta per Bhabha (1994) que és la que es farà servir. "Las condiciones de la participación cultural, ya sean antagónicas o complementarias, son producidas de forma performativa. La representación de la diferencia no debe ser leída apresuradamente como reflejo de las características étnicas o culturales preestablecidas en la tabla fija de la tradición. La articulación social de la diferencia, desde la perspectiva de las minorías, es un todo complejo, en curso de negociación, que tiene por objeto autorizar hibridaciones culturales que surgen en momentos de transformación histórica" (Feixa i Nilan 2006: 76). L'interès teòric per aquest terme és el seu ús

---

⁵ La hegemonía describe el dominio a través de la consecución del consentimiento antes que de la imposición de la fuerza. Se puede lograr el “consentimiento” del grupo subordinado de muchas maneras, pero entre los procesos significantes de su elaboración se incluyen la coacción psicológica y la saturación con mensajes e imágenes. A ésta última se debe en parte la hegemonía cultural de las tendencias y los productos de EE. UU. sobre la cultura juvenil de todo el mundo (Nilan 2002:44)

“emancipador” de la cultura, en front a la idea de la globalització de les relacions de poder. La hibridació implica interacció entre allò hegemònic i allò subaltern, entre local i global, centre perifèria

2.1.3. Etnografies juvenils i l'amor

L'antropologia ha abordat la joventut de moltes maneres diferents. Des de les aportacions de l'escola de Chicago⁶ centrades en les conductes criminals adolescents presentades com a símptoma d'un desajust social; als estudis dels anys 60 i 70 sobre transgressió, resistència i alternativa de la contracultura juvenil⁷. En l'actualitat es presenta interès pels estudis antropològics interpretatius en les que es procura copsar cultures juvenils en diferents contextos, no necessàriament contraculturals. Aquestes aproximacions es poden trobar en les investigacions de Teresa Adán (1992) al voltant dels ultres del futbol, Laura Porzio (2002) en relació als skinheads o Carmen Costa (1998) sobre el moviment okupa.

De ben segur, que les etnografies sobre joventut presenten un apartat per a parlar de les relacions d'afecte, sexuals i/o passionals del joves analitzats. No obstant, la literatura no és tant abundant quan s'escull aquest tema, el de l'amor de parella, com a central alhora d'estudiar un grup de joves. En primer lloc, com senyala Rosa Reguillo (2001) no s'ha problematitzat suficientment el fet que els grups juvenils estiguin formats majoritàriament per homes, no vol dir que no s'hagi fet antropologia juvenil partint d'un grup de dones, per exemple el treball d'Ishita (1992).

Mari Luz Esteban (2011) presenta el llibre de Jim Bell (1995)⁸ sobre els Taita de Kenia. En aquest s'explica com en aquesta cultura classifica les relacions sexuals i afectives segons l'edat. Aquest distingeixen entre “tres posibilidades: encaprichamiento juvenil; deseo y atracción sexual; y amor romántico —pasión y afecto duradero” (Esteban, 2011: 78).

Malgrat que s'han consultat etnografies que es centren en la sexualitat dels joves com objecte d'estudi, ha estat de gran rellevància per aquest treball l'etnografia efectuada per Paul Willis (1988 [1977]) *Learning to Labour: How Working Class Kids Get Working Class Jobs*. No tant per les aportacions teòrics sinó per la forma en com presenta les dades.

Aprendiendo a trabajar és una etnografia situada en una ciutat de la regió de *West Midlands* en la ciutat de *Hammertown*. Willis efectuarà observació i entrevistes als alumnes de classe treballadora. “Lo difícil de explicar en cuanto a cómo los chicos de la clase media consiguen trabajos de clase media es por

⁶ Veure: *The Gang* de Trasher (1963 [1926]) y *Middletown* dels Lynd(1982 [1928]).

⁷ Veure: Margaret Mead *Compromiso y Cultura* (1997[1970]); Jean Monod (1968)

⁸ Bell, Jim. «Notions of Love and Romance Among the Taita of Kenya» (1995).

qué los demás les dejan. Lo difícil de explicar respecto a cómo los chicos de la clase obrera consiguen trabajos de clase obrera es por qué ellos mismos lo consienten” (Willis 1988:11). L'autor estableix una dicotomia d'identitat entre *los pringaos*: conformistes, accepten les normes i imposicions de l'escola; i *los colegas*: són inconformistes, no accepten l'autoritat de l'escola. El centre de tot l'estudi és la cosmovisió i la cultura antiacadèmica de *los colegas*. Hi ha un apartat de l'etnografia que aborda el tema de les relacions de parella, en aquest s'explica com de la mateixa manera que amb els pringats i amb les minories ètniques *los colegas* estableixen una relació de superioritat amb les noies. Aquest joves presenten un “conflicto tradicional en su visión de las mujeres: son al mismo tiempos objetos sexuales y elementos domésticos” (Willis 1988:58). Per a lidiar amb aquesta ambivalència estableixen una dicotomia entre la *tía fácil* i la *novia* que “es la compañera doméstica leal” (Willis 1988:59). Hi ha dues categories de noies, amb les que només hi tindran una relació sexual i amb les que tindran una relació més prolongada però la sexualitat quedarà gaire bé anul·lada. El que es troba d'interès és com *los colegas* expliquen el comportament romàntic de les noies com a “timidez, una debilidad y una absurda falta de franqueza en las relaciones sociales” (Willis 1988:61). I com aquest orgull masculí pel domini en les relacions de gènere “se extiende a la confianza expresiva del resto de la cultura de *los colegas*. Añade entusiasmo a su lenguaje, a sus relaciones físicas y turbulentas con los demás con la humillación de los *pringaos* e incluso la exhibición de un estilo de violencia” (Willis 1988:61).

2.2. L'amor

L'amor impregna l'esfera de la comunicació, de les vivències personals, de la quotidianitat, d'allò social. Al pensar en l'amor de la mà apareixen idees com: quelcom que pertany a l'espai més profund del nostre ésser, immaterial, irracional i alhora universal. Una emoció incontrolable i natural amb un inexistent vincle amb la construcció social. Així, semblaria un element difícil de ser plantejat com objecte d'estudi per la seva relació amb la subjectivitat, per la llunyania amb allò objectiu característic de la ciència, del saber racional. L'amor sempre ha anat més de la mà del món de les arts i la creativitat. Ha evocat els poemes més populars d'autors com Gustavo Adolfo Becquer, Julio Cortazar o Gioconda Belli. Ha estat font d'inspiració de la majoria de les grans obres literàries, al menys d'occident, des de *Romeo y Julieta* (1597) a l'actual llibre més llegit entre els joves *Crepúsculo* (2005).

No obstant, l'amor també ha estat abordat per diferents disciplines acadèmiques i científiques. Les aportacions de més renom provenen la psicologia o la biologia que l'han situat en un món intern i naturalitzat, provocant una aproximació reduccionista i determinista en la interpretació de les emocions, legitimadora d'un sistema social imperant i desigual. La psicologia ha estat la disciplina que ha popularitzat més l'estudi de l'amor i que ha difós un discurs de l'autocontrol emocional. Per una banda, aquest tipus d'aproximació ha estat marcada pel biologisme, explicant les emocions a través d'hormones i nivells de neurotransmisors al cervell, fenòmens previsibles i universals. “La

expresión de las emociones es por lo tanto, fisiológica y no simbólica” (Le Breton 2013:79). Teories que han contribuït en molts casos a la idea de la dona com ésser emocional, la *subjectivitat femenina*, influenciant directament la socialització diferenciada entre homes i dones, impactant en les nocions de maternitat o cures dels altres com intrínsec al fet de ser dona.⁹

Per l'altra, prenent les reflexions d'Eva Illouz (2012), la psicologia del segle XX ha contribuït a percebre els turments amorosos com quelcom autoinflinguit, “quizá porque la psicología ofreció al mismo tiempo la promesa consoladora de que ese fenómeno podía resolverse. Las experiencias de sufrimiento amoroso se transformaron en una gran fuerza motriz que activó a toda una gama de profesionales (del psicoanálisis, psicología y otras terapias)” (Illouz 2012: 13). Així, apareix tota una tradició de llibres d'autoajuda i teràpies que expliquen com estimar, quina és la millor manera d'aconseguir parella, quines pràctiques són les correctes per a mantenir una relació d'amor sana, entre d'altres. La mateixa autora defensarà la idea de que “hoy resulta más imperioso alegar que los fracasos en nuestra esfera privada no son consecuencia de una debilidad psíquica, sino que a los caprichos y sufrimientos de nuestra vida emocional les dan forma ciertos órdenes institucionales” (Illouz 2012:13).

Arribats aquest punt es troba justificada la defensa per abordar l'amor, les emocions en general, en l'antropologia. Sostenint que “pensar l'amor en les ciències socials és essencial com una forma d'acceptar la subjectivitat en el camp dels estudis socials. L'anàlisi d'allò amorós pot proporcionar pistes per a comprendre l'amor, no tan sols com estat intern, sinó com a relació entre l'experiència íntima amb les institucions, la sociabilitat i el poder” (Corona i Rodríguez, 2000:49).

2.2.1. Els estudis de les emocions en l'antropologia

La profunda ambivalència de les emocions, situada entre allò individual i allò social, allò intern i allò extern, el cos i la ment, pot ser una de les explicacions de per què al llarg de la història de l'antropologia han estat tan poc estudiades degut a que aproximar-se aquestes és un veritable repte per a les ciències humanes. No és que els antropòlegs no hagin parlat d'emocions en les seves etnografies o estudis sinó que les relacions afectives han aparegut emmascarades sota conceptes propis de la disciplina, com el de “sistema d'actituds” usat per Radcliffe Brown en els seus estudis de parentiu. En altres casos, s'han menyspreat com a digne objecte d'estudi, com ho és el posicionament de Lévi-Strauss (1983:615) que contempla la vida afectiva com a posterior i subordinada al pensament. En la literatura clàssica de la disciplina apareixen els sentiments però no s'analitzen, “a pesar de que, se encuentran en los testimonios de los informantes y son asociados con los eventos tanto rituales como ordinarios

---

⁹ “Nombrosos treballs feministes han identificat la importància d'allò afectiu en els estudis socials i l'associació, en molts casos estigmatitzada, de les dones amb les emocions, entre ells els de M. Rosaldo (1980 y, 1984), Abu-Lughod (1986 y 1990), Lutz y Abu-Lughod (1990), Héritier (1996 y 2002), Mageo (1996a; 1996b; 1996c).” (River, 2014)

como en los casos de la brujería para Evans-Pritchard (1976), o de la personalidad para Mead (1990). Así, las prácticas sociales y las acciones de los individuos que son guiadas por la ternura o la venganza son poco tomadas en cuenta, a pesar de conformar la materia prima con la que se analizan la personalidad y la brujería, dos temas principales en los análisis de estos antropólogos” (Calderón 2014:3). Els sentiments formen part dels universos de representacions, dels imaginaris socials o de l'experiència quotidiana dels grups. Altrament no apareix cap monografia que centri la recerca en allò emocional.

No serà fins als anys vuitanta que s'iniciarà l'estudi de les emocions en el camp de l'antropologia, en concret a Estats Units, que no deixaran de despertar curiositats i també escepticisme per part de la comunitat científica. (Surrallés 1998: 292)

La dificultat es veu amplificada quan es parla d'amor però no pas de l'amor occidental, de l'amor “romàntic” característic i originat a Europa i Estats Units el segle XVIII, sinó d'una idea d'amor i una experiència d'amor situada en una cultura no occidental. Com definir i classificar l'amor? Que no deixar de ser preguntar-se: com superar la dificultat d'efectuar una traducció terminològica i cultural de les emocions? Com diferenciar l'emoció de la seva representació escrita? Quines perspectives teòriques han afrontat aquest repte? Com ha encarat l'antropologia l'estudi de les emocions?

Catherine Lutz y Lila Abu-Lughod (1990), en la seva introducció al libro *Language and the Politics of Emotions*, ofereixen una classificació de les diferents aproximacions científiques de les emocions, diferenciant el que consideren les quatre grans estratègies analítiques seguides fins ara: essencialització, relativisme, historització y contextualització.

La primera tendència considera les emocions universals i pre-culturals. Parteix de les “emocions universals” (alegria, tristesa...) i considera que la cultura tan sols intervé en les regles de manifestació d'aquestes. Les aportacions de Paul Ekman (1980^a, 1980b) són les més conegudes, pretén mostrar la universalitat de les emocions partint de les expressions facials.¹⁰ L'antropòloga Helen Fisher ha estudiat com reaccionem neuronalment quan estem enamorats. En una xerrada de TED Talks explica que “Una de les regions cerebrals més importants és una que s'activa quan sents la pujada de la cocaïna. I de fet això és exactament el que succeeix. Vaig començar a adonar-me que l'amor romàntic no és una emoció, és més, sempre havia pensat que era una sèrie d'emocions, de més intenses a menys. Però en realitat és un impuls, originat al motor de la ment, de la part de la ment que desitja, que anhela.” Defensant la seva visió universalista amb afirmacions com aquesta: “En més de 175 societats, la gent ha deixat evidències d'aquest poderós sistema cerebral.” (Helen Fisher, 2016).¹¹ Així, Jankowiak y Fischer (1992) sostenen que varis estudis antropològics confirmen la presència generalitzada de l'amor romàntic en cultures de característiques molt diferents. Aquests autors

---

¹⁰ Veure al respecte, per exemple, Ekman, Paul. *Expression and the nature of emotion* (1984).

¹¹ Una revisió crítica de las teories científiques sobre las relaciones entre hormonas femeninas y emociones pot trobar-se, per exemple, en Lutz (1990).

defensen l'estudi de l'amor integrant els factors biopsicològics que estan implicats amb els factors culturals que estructuraven el comportament lligat a la seva expressió. (Verdú 2014: 2)

Les altres tres estratègies es centren en la dimensió sociocultural de les emocions. Els autors que han optat pel relativisme han destacat la fragilitat de les categories culturals entorn a les emocions i les relacions entre aquestes categories culturals i sistemes ideològics o relacionals diferents. Un autora de referència pot ser Michelle Rosaldo, pionera i promotora de la importància de l'anàlisi etnològic d'allò emocional, que assenta unes bases per a reflexionar sobre les "emocions" com experiències compartides socialment.¹² Des de la perspectiva de l'autora convé oblidar-se de les falses oposicions entre les emocions (irracionalitat) i pensaments (racionals). Assenyala que les emocions són *embodied thoughts*, "pensaments encarnats", idees i ideologies fetes cos. (Rosaldo 1979). Es tracta de desbordar les dualitats d'aquestes contruccions ment-cos, cognició-afecte. La proposta teòrica d'aquesta autora es troba d'interès i es pren com a referent alhora d'entendre l'amor com quelcom que és cos.

Per tal d'aproximar-se a les emocions Michel Foucault ho fa amb el recurs de la historització basada en situar els discursos i les subjectivitats en contextos socials i històrics concrets. Per últim tenim la contextualització que en canvi de centrar el focus d'atenció en la reconstrucció del marc històric general analitza meticulosament la riquesa de les situacions específiques. (Esteban 2011: 45)

El treball revisionista de Lutz i White (1986) exposa algun dels motius que van portat a centrar l'atenció en l'àmbit emocional en treballs amb un fort component constructivista. Aquests es troben relacionats amb el gir que va efectuar la disciplina cap a posicions fenomenològiques i la narrativa de l'experiència, l'herència dels treballs deslegitimadors de les desigualtats socials, els treballs feministes en particular i la revolució de l'antropologia del cos. Tots aquest factors marcarien la direcció per a situar les emocions en un objecte d'anàlisi privilegiat (Verdú 2014:5)

A fi de concloure aquest recorregut per les diferents tendències en l'antropologia de les emocions, s'escull la idea presentada per Le Breton (2013): les emocions són relacions. "Es por lo tanto, una emanación social relacionada con circunstancias morales precisas y con la sensibilidad particular de lo individual, no es espontánea, sino ritualmente organizada en sí misma y con significado para los demás; moviliza un vocabulario, un discurso, gestos, expresiones faciales. Está en relación con la comunicación social. El individuo añade su nota en un patrón colectivo susceptible de ser reconocido por sus pares, de acuerdo con su historia personal, psicología, estatus social, sexo, edad, etc. La afectividad es el impacto de un valor personal que se enfrenta a un contexto tal como es experimentado por el individuo" (Le Breton 2013:70).

---

¹² Veure Rosaldo, Michelle. *Knowledge and Passion: Ilongot Notions of Self* (1980)

2.2.2. L'amor en l'antropologia

Margaret Mead (1901-1978), Simone de Beauvoir (1908-1986), Kate Millet (1934) i Shulamith Firestone (1945-2012) foren teòriques i activistes feministes que varen centrar la seva producció intel·lectual en algun o altre moment de la seva vida en l'estudi de l'amor. Les seves aportacions i crítiques a l'amor romàntic varien en funció del context social, econòmic i polític de cada autora. Tanmateix, les seves contribucions teòriques seran fonamentals per a justificar que “los amores que han implantado y siguen imponiendo sistemas jerárquicos y de dominación, según el sexo, tampoco son naturales e inmutables” (Pereda 2001:14).

Focalitzant l'interès en la producció teòrica més recent, a finals del segle XX i principis del XXI apareixeran antropòlogues feministes que abordaran el tema de l'amor amb profunditat i de manera central en les seves recerques: Anna G. Jónasdóttir, Luce Irigaray, Clara Coria, Beatriz Moncó, Marcela Lagarde i Mari Luz Esteban, entre d'altres.

Es recupera el pensament de tres autores, per l'aportació teòrica que van fer i que en algun moment o altre de l'anàlisi ha servit de fonament interpretatiu.

La teòrica Anna G. Jónasdóttir abordarà el tema de l'amor partint de l'anàlisi d'aquest com a un poder concret. El que es troba d'interès és l'èmfasi que dona a l'amor com a mecanisme de perpetuació d'una estructura social concreta. “El amor es una especie de poder humano alienable y con potencia causal, cuya organización social es la base del patriarcado occidental contemporáneo. El amor hace referencia a las capacidades de los seres humanos (poderes) para hacer y rehacer “su especie”, no sólo literalmente en la procreación y socialización de los niños, sino también en la creación y recreación de los adultos, como existencias socio-sexuales *individualizadas y personificadas*” (Jónasdóttir 1993:311).

Marcela Lagarde (2001:12) afirmarà que “amar es el principal deber de las mujeres”. Aquesta antropòloga mexicana i referent per als feminismes d'amèrica llatina aporta conceptes i idees claus a l'abordar l'amor i la relació d'aquest amb la configuració de la subjectivitat, entesa aquesta com la pròpia percepció de la relació que es té amb l'entorn.

“En nuestra cultura, uno de los contenidos de genero fundamentales es aprender a ser seres del amor i a definir nuestra existencia entorno al amor. (...) La primera relación amorosa es con quien te cuida. En el patrón tradicional de género es la madre quien cuida de sus criaturas. En esta relación se aprende a amar. No tan solo se aprende de la madre formas de hacer, actitudes y habilidades para movernos en el mundo. Aprendemos a amar. Aprendemos contenidos y objetivos del amor. Aprendemos y desarrollamos necesidades amorosas (...) En cada relación entre seres humanos se da una educación amorosa.” (Lagarde 2001:13)

És en aquesta relació dialèctica, en la que ens eduquem i som educats, on s'estableix el que està permès o prohibit en l'amor. Lagarde parlarà d'educació per a la vida per a definir el conjunt d'experiències (sentit de l'amor, necessitats, deure, prohibicions o límits de l'amor) que formen part d'una educació informal basada en el fer.

Mentre que Simone de Beauvoir el 1948 dirà que les dones són "*éssers per als homes*"¹³ per a sintetitzar el sentit tradicional de la vida de les dones i mostra rebuig al matrimoni i la maternitat, Lagarde pren la noció de Franca Basaglia *seres-para-otros* o *cuerpos-para-otros*¹⁴ per tal d'ampliar el concepte i anar més enllà de la dedicació als homes per incloure els fills, la família o fins i tot la feina, i emfatitzar com "Al sacrificio, la entrega y la capacidad de vivir-para-el-otro se les ha convertido en virtudes y en dimensiones del amor de las mujeres" (Lagarde 2008:4).

La natural vinculació entre dona i maternitat és una construcció social que condiona la vida de les dones, els marca la direcció i els objectius vitals. Aquest fet és clarament visible en la població del barri que s'ha conegut, no es qüestiona que el destí de totes les noies és casar-se i tenir fills, la resta de fets que realitzi a la seva vida són complements, anècdotes. No obstant, algunes noies mostren controvèrsia amb aquesta realitat: la incompatibilitat amb els seus estudis o expectatives de vida. Lagarde aporta un altre concepte que serà d'utilitat en la investigació: **sincretisme amorós**. Aquest "explica como una gran mayoría de mujeres contemporáneas reúnen características de dos tipos de condiciones de género que la antropología denomina tradicionales i modernas, fusionándose en una subjetividad femenina que las convierte en "mujeres sincréticas". A pesar de su formación moderna están inducidas en ideologías tradicionales, románticas y de ruptura y innovación progresista o transgresora, de manera simultánea." (Lagarde 2008: 6) L'antropòloga posa nom a una realitat: la convivència de discursos i pràctiques que sembla que es trobin en col·lisió però amb les que totes les persones habitem. Les persones amb les que s'ha treballat també manifesten en la seva pràctica o pensament el xoc entre formes diferents d'entendre i viure el món pel que fa a la noció d'amor i la seva vivència, així el concepte de sincretisme serà recurrent.

2.2.2.1. El pensament amorós

Mari Luz Esteban és doctora en Antropologia i centra la seva investigació en el gènere, la salut, el cos i les emocions, en concret l'amor. Les seves aportacions en el camp de la teorització de l'amor des de l'antropologia es prendran com a marc teòric fonamental d'aquesta etnografia tant pel que fa a la seva

---

¹³ Los privilegios económicos detentados por los hombres, su valor social, el prestigio del matrimonio, la utilidad de un apoyo masculino, todo empuja a las mujeres a desear ardientemente agradar a los hombres. En conjunto, todavía se hallan en situación de vasallaje. De ello se deduce que la mujer se conoce y se elige, no en tanto que existe por sí sino tal y como el hombre la define. por consiguiente tenemos que describirla en principio tal y como los hombres la sueñan, ya que su ser-para-los-hombres es uno de los factores esenciales de su condición concreta". Beauvoir, Simone de: *El segundo sexo*, Obras Completas, Tomo III: 163 Aguilar, Madrid, 1986.

¹⁴ Basaglia, Franca: *Mujer, locura y sociedad*. Universidad Autónoma de Puebla, México, 1983.

visió interseccional alhora d'abordar aquest tema, com per la possibilitat de portar els seus arguments en l'anàlisi que es presenta a posterior del ideal i les pràctiques amoroses dels i les joves de Ketom.

L'autora descarta la noció d'amor romàntic alhora de referir-se a l'amor, argumentant que és un terme massa difós i que malgrat que tothom pensa que parla del mateix quan apel·la aquest terme no és així. En concret tothom pensa en l'amor de parella, per aquesta autora l'amor articula la forma d'entendre la vida i viure-la, va més enllà que un afer entre dues persones. És per això que proposa el concepte de **Pensament Amorós** com “un conjunto articulado de símbolos, nociones y teorías en torno al amor, que permea todos los espacios sociales, también los institucionales, e influye directamente en las prácticas de la gente, estructurando unas relaciones desiguales de género, clase y etnia, y un modo concreto y heterosexual de entender el deseo, la identidad y, en definitiva, el sujeto.” (Esteban 2011: 23). Sosté l'existència d'un model emocional hegemònic dominant a Occident on “se produce una construcción y una expresión cultural de las emociones que tiende a enfatizar el amor por delante, no solo de otras emociones, sino también de otras facetas humanas (solidaridad, justicia, libertad...), y que se convierte en una forma dominante de representar lo humano que se aplica de distintas maneras a mujeres y hombres” (Esteban 2011:47).

Així, es pot concebre l'amor com a “mecanismo cultural poderosísimo de construcción de subordinaciones y sometimientos, de género pero también de clase, de etnia...; pero por otro, el amor sería un fenómeno complejo que involucra directamente el cuerpo, articula pensamiento, emoción y acción, e invita a la reciprocidad” (Esteban 2011: 33). Aquesta doble forma que pren l'amor és el que dificulta el seu enteniment i estudi però és des d'aquesta dualitat que s'ha abordat el tema en l'etnografia.

Un aspecte de la teoria de Mari Luz Esteban que es troba interessant i alhora s'aplica en l'estudi present és com argumenta que aquest regim emocional amorós impacta en el cos. “La centralidad de lo afectivo, y específicamente de lo romántico, es fomentada en las mujeres desde muy pequeñas mediante un *trabajo corporal* intenso que, basándonos en Loïc Wacquant, podemos definir como una manipulación intensiva del organismo que organiza en una determinada dirección la capacidad sensorial y cognitiva, y resalta unos órganos, unas habilidades sobre otras, siempre en estrecha interacción con el entorno” (Esteban 2011:50). És a dir, en la socialització de l'amor s'aprèn un llenguatge, unes tècniques i actituds que tenen a veure en com ens presentem a la resta, una educació del moviment i de com ocupar l'espai, on en el cas de les dones sembla ser molt més present aquesta disciplina amb un toc d'artificialitat que ho acaba d'impregnar tot.

L'autora sosté que aquesta ideologia de l'amor es forma i s'alimenta principalment de tres àmbits: el de la parella, de la maternitat i el de les cures. La parella és el model de convivència ideal, es troba en el cim de tot tipus d'amor. És el pensament amorós el que definirà el que és adequat i el que no, el que sentimentalitzarà a les dones i les farà incompletes, dependents; i als homes complets, universals,

independents. Al centre de l'organització social hi haurà aquest amor de parella o sexual, arrelat en una ideologia que determina d'una manera fixa la forma del matrimoni i la família. Així, la reproducció del sistema social depèn de la unitat fonamental de la parella heterosexual i això explica perquè la sexualitat ha de ser controlada. És clar, que al llarg del temps el format de les famílies ha canviat (el divorci és una pràctica estesa) o fins i tot, hi ha famílies homosexuals o monoparentals, no obstant, estar sense parella segueix considerant-se un fracàs dins aquesta ideologia romàntica que considera l'individu sol com a deficitari, sobretot en el cas de les dones (Esteban 2011).

2.3. Pensament i usos amorosos en les relacions de parella de *los de Ketom*

A mode de tancament d'aquest apartat, es justifiquen teòricament els conceptes centrals utilitzats per a parlar de l'amor de parella en *los de Ketom*: pensament amorós i usos amorosos.

S'ha pensat com a títol de l'etnografia: *Pensament i usos amorosos de la relacions de parella de los de Ketom* en relació a dues referències teòriques. Per una banda, es pren la noció de **pensamiento amorosos** de Mari Luz Esteban (2011) com a punt de partida de la matriu en la que es construeix en l'Era Moderna un ordre desigual de gènere, però també de classe, ètnia, sexualitat...Ordre heterosexual que privilegia una forma de desig i una manera d'entendre les relacions entre masculí i femení dicotòmiques i complementaries. Al mateix temps que suposa una representació i organització concreta del parentiu, de la família i del matrimoni. Aquest concepte s'adapta i es porta a la realitat estudiada de *los de Ketom*. Per altra banda, s'ha recuperat la noció de **usos amorosos** de la literatura, en concret d'un assaig fet per la historiadora Carmen Martín Gaité (1987) titulat *Usos amorosos de la postguerra española*. En aquest l'autora analitza com eren l'amor i les relacions sentimentals després de la Guerra Civil, període que situa del 1939 fins al 1953. Es troba oportú l'ús d'aquest concepte com a sinònim de pràctica, del fer, de l'experiència de l'amor en relació. Quin lloc ocupa l'amor de parella en la vida quotidiana, íntima i social d'aquest grup de joves. De la mateixa manera que Martín mostra en el seu assaig cartes o relats que serveixen per entendre com es relacionaven amorosament els espanyols en la postguerra, en l'etnografia present es volen mostrar quines costums, actes ritualitzats, quines pràctiques es troben en el fer d'aquests joves.

Establir aquesta conceptualització ens permet aprofundir d'una forma integrada en la contextualitat, complexitat i corporeïtat d'aquest entramat que anomenem amor, amb totes les seves diferents esferes: simbòlica, ideològica, cognitiva, relacional, moral, etc. Partint de la noció de pensaments i usos amorosos podem transcendir de la reduccionista concepció de l'amor com a simple sentiment o determinats estats interns, que porten al biologisme o psicologisme en l'anàlisi, etnocentritzant el tema d'investigació i la forma de concebre l'ésser humà al suposar "la superioridad de los propios valores y costumbres culturales con respecto a otros grupos y, por tanto, en un contexto de poder y desigualdad, la exclusión o infravaloración de lo ajeno." (Maquieira 2001: 128).

3. L'etnografia

3.1. René Cisneros

Tum-tum...tum-tum...el so dels tambors s'escola pels carrers del René Cisneros com la remor d'un riu. Com un so que sembla haver estat sempre allà. La gent segueix fent les seves tasques quotidianes, preparant la *venta* de *frijoles* o *tortillas*, transportant fustes per les estufes o netejant la casa. Alguns s'aturen a mirar els infants o joves que toquen la percussió, altres infants també s'ho miren des del carrer, enganxant la cara a la reixa que delimita el recinte, amb uns ulls com plats. Els nois i noies es col·loquen en rotllana, cadascun té un tambor d'autoconstrucció, fet amb materials reciclats: un cubell de pintura i cinta adhesiva a la base que fa de membrana per la vibració. Durant unes hores la música és riu pels carrers d'aquest barri popular de Managua i s'escola per tots els racons.

La música caracteritza alguns dels infants i joves del barri René Cisneros perquè en aquest hi ha una escola de música. L'escola està ubicada al Centre Cultural de les monges Missioneres Cruzadas, que fa més de deu anys van cedir dues aules del seu recinte per tal i que es pogués desenvolupar el projecte de música. A més de les classes, l'espai conta amb una gran pista a l'aire lliure on els infants i joves poden jugar o fer activitats varies, una zona d'ombra amb taules que fa de menjador, una sala que és una cuina improvisada i una petita capella, que recorda a un clàssic quiosc. El projecte de música cohabita amb la tasca que realitzen les Missioneres Cruzadas: la realització d'un menjador infantil, on es dona de menjar un cop al dia a tots els infants, dones embarassades i persones grans que ho necessiten, solen ser unes vuitanta boques, i les activitats de culte catòlic setmanals. A més, hi ha formada una coral, on algunes nois i noies que fan música també hi participen. Malgrat que el projecte de música és independent del culte catòlic, les monges tenen presència en l'espai, coneixen als alumnes i moltes de els famílies que hi participen són practicants de la fe cristiana.

Figura 1: René Cisneros, 1991

El barri René Cisneros és el primer assentament urbà creat després de les fortes inundacions dels anys 80 a Managua. Va ser construït per acollir a persones desplaçades per aquesta catàstrofe natural i també a les que van arribar amb l'èxode rural. És el primer barri fundat pel Frente Sandinista¹⁵, que en aquell moment encarnava un projecte revolucionari on Erenesto

Cardenal, actualment perseguit, era el ministre de cultura. Si es passeja pels seus carrers encara es pot

¹⁵ **Frente Sandinista de Liberación Nacional (FSLN)**: partit polític d'esquerres creat el 1961 a Nicaragua. Es proclama seguidor del moviment creat per Augusto C. Sandino. EL 1979 després d'una llarga lluita contra l'Estat, el FSLN enderroca la dictadura d'Anastasio Somoza. De 1979 a 1990 s'estableix un govern revolucionari on s'aplica una política d'alfabetització en massa, es milloren els serveis públics i es promou la igualtat de gènere.

observar el petit reducte d'algunes de les cases de fusta feta pels sandinistes característiques pel color vermell i antics lemes ja esborrats, poden esdevenint metàfora de l'oblit en que ha caigut la revolució i els seus ideals. Durant els anys 90 el barri es va anar organitzant a poc a poc. S'inicia un projecte amb l'objectiu de crear un sistema de clavegueram, fins aleshores l'aigua corria pels carrers (Figura1)¹⁶ i algunes persones grans m'expliquen el malestar que patien per les males olors i la manca d'higiene. L'any 1992 joves andorrans fan cooperació a través de Manos Unidas¹⁷ i s'instal·len al barri. S'inicia un projecte que tenia com objectiu eliminar les aigües negres. Al llarg dels anys el barri s'ha anat transformant: es crea un pou d'aigua potable, una pista de bàsquet, un petit centre mèdic i una escola de primària. També s'asfalten els carrers principals per tal de que els vehicles (cotxes, carros, bicicletes) puguin accedir al barri amb material o aliments que transporten, tot i que actualment la majoria de carrers encara són de terra. Avui dia René Cisneros, barri popular situat al centre de la ciutat de la capital, està conformat per 26 illes de terreny amb una població d'aproximadament 4.000 habitants, tot i que no hi ha dades oficials que ho confirmin.

3.1.1. La cultura parental com a base

El barri té un aspecte humil. Casetes senzilles de llautó, de fusta. Els privilegiats han pogut construir-les amb totxo de ciment. Les dones solen estar a prop de la porta de casa, la porta sempre oberta, en cas que el sol toqui al carrer, quan ja no fa tanta calor treuen les cadires fora. Al vespre monten "ventas", paradetes on venen alguna cosa de menjar (pollo, carne de res, cerdo), platanos frito o queso. Al carrer sempre hi ha nens i nenes. Aquí hi ha nens i nenes arreu. Juguen, observen com fan la feina els adults, molts cops fan els encàrrecs de la casa. Això és una cosa que em sorprèn, aquí tothom és família de tothom. A les cases hi viuen moltes persones, cosins o germans i els seus fills, junt amb els seus pares (avis dels fills). És normal que en una casa hi visquin unes vuit o deu persones. No només les persones que viuen juntes són familiars, sinó que quan parlo amb la gent sempre em diuen: donde mi primo o bé, allí donde vive mi tía... Tots són familiars entre ells o tan sols és una forma de parlar?

26 d'octubre de 2015

(Fragment diari de camp)

3.1.1.1. Yo por mi barrio muero, el René Cisnero¹⁸

Augé (1995) sosté que la simbolització de l'espai és un procés que remet a l'establiment de límits, fronteres i llinars, íntimament lligats a la identitat i a la diferència, a la relació del "nosaltres" amb

¹⁶ Per a veure més imatges del passat del barri anar a l'Annex 2

¹⁷ Segons la web oficial de la ONG: "Manos Unidas es la Asociación de la Iglesia Católica en España para la ayuda, promoción y desarrollo del Tercer Mundo. Es, a su vez, una Organización No Gubernamental para el Desarrollo, (ONGD), de voluntarios, católica y seglar". Vegui's: <http://www.manosunidas.org/quienes-somos>

¹⁸ Cançó feta per joves del barri el 2012. Relata l'assassinat d'un jove de la seva pandilla en mans d'una altra banda del barri veí. <https://www.youtube.com/watch?v=TBVziXi5Trc>

els “altres”. D'aquesta manera, la ciutat és múltiple en tant espais recorreguts, representats i disputats. En la ciutat no hi ha un món sinó molts mons, existeixen moltes formes diverses e interrelacionades d'habitar, caminar i representar la ciutat. Managua presenta aquesta diversitat de mons, el barri René Cisneros n'és un exemple. *Yo por mi barrio muero, el René Cisnero*, títol del subapartat, és l'estrofa d'una cançó que em serveix per exemplificar el fort sentiment de pertinença del barri que es va observar al llarg de l'estada. Parlant amb petis com amb grans quan deien d'on eren mai deien *Soy de Managua* sinó que deien: *yo soy de aquí de toda la vida, del René Cisneros*. El barri és el “nosaltres” en front als “altres”.

Aquest altres són en primera instància els barris veïns. La frase que dona nom a l'apartat és d'una cançó que tothom coneix, feta per Fito i Avispon el 2012, membres d'una banda juvenil del barri, de les quals es parlarà més endavant. El que es pot observar és com l'imaginari cultural i l'argot d'aquestes bandes juvenils o pandilles agrupacions és incorporat per les persones del barri. Al mateix temps, l'enemistat general amb El Recreo, barri veí, és fruit d'una rivalitat amistosa més que un odi generalitzat. Per exemple, quan alguna persona feia alguna cosa sense sentit deia: *Pero que haces paraces de El Recreo!*

Per altra banda, els “altres” són el genèric i desconegut: *las colonias* (el barris rics). Per exemple: Las Colinas, un barri amb vigilància permanent i un control de seguretat a l'entrada que s'ha de passar per poder-hi accedir. La desigualtat en l'apropiació dels espais urbans es reflexa en la existència de barris amb menys recursos, com és el René Cisneros, i els barris tancats, guetos d'elit. Aquest ordenament urbà provocat pels interessos del mercat podria fer pensar en l'aparició de conflictes en relació al dret a una propietat digna i al capacitat d'elecció del lloc on t'agradaria viure. No obstant, si es pensa que el lloc on es viu és l'espai que construeix la gent, són els espais habitats pels subjectes socials que els viuen, els nombren, els resinifiquen, s'entén com les persones del barri René Cisneros al mateix temps estimen el seu barri i alhora, el rebutgen. El que està clar, és que saben que formen part d'un grup ben diferent de les persones que viuen a barris d'alt estatus econòmic i es defineixen en contrast a les característiques d'aquest tipus de vida.

Per exemple, destaquen el caràcter social del barri: *Nose, tal vez ellos se creen tener más dinero que los que vivimos así en barrios. Su forma de ser es diferente a la de nosotros, tal vez en los barrios nosotros hacemos cosas buenas. Los que viven en la colonia casi no se llevan con nadie, tal vez porque se creen más ricos, aquí los vecinos se llevan bien, platican, nose me gusta más.* (Conversa amb el Jonny, jove que forma part del grup protagonista de l'etnografia). És ben cert que al barri tothom coneix a tothom, la gent es passa cada dia una estona al carrer parlant i compartint amb altres persones (vegi's annex 3). A més, el fet que hi hagi moltes parades de menjar al carrer encara fomenta molt més aquesta vida a la via pública. Deixar la porta oberta es considera una característica comú de les cases. Hi ha una confiança, o al menys, una imatge de tranquil·litat que permet tenir les portes obertes sense preocupació, les persones es fan moltes visites unes a altres al llarg del dia o van a buscar coses a casa dels altres. Al mateix temps s'observa una solidaritat veïnal. Un dia van venir a tallar la televisió per cable, gaire bé tothom del barri la té

punxada. Aleshores, tothom va parar el que estava fent i uns van anar a buscar cable, altres una escala llarga, uns guants i eines. Mentre algunes veïns i veïnes vigilaven que no vingués la policia, altres aguantaven l'escala per on pujava un home per tal de tornar a empalmar el cable tallat. En pocs minuts el barri tornava a tenir televisió per cable.

Així, la majoria dels nois i noies contraposen aquest caràcter social i solidari del seu barri en front a barris rics i solitaris, no obstant, la majoria mai han estat en ells, així que la idea neix d'un mite, d'un imaginari difós per la cultura de barri en la que han crescut.

Per altra banda i en front aquest orgull de barri, també hi ha una crítica aquest. Així, hi ha un sentiment d'ambivalència en relació al que pensen del lloc on viuen. Aquesta contradicció permet conèixer millor el barri i la vida en ell. La Lidia, noia de Ketom, un día em deia: *Éste barrio no me gusta porque le roban a uno, el día que menos esperas te asaltan. Pero me gusta porque si le roban a uno toda la calle se enoja y va en busca del ladrón. Me gusta que hay gente tranquila, tú vas a una casa porque estas necesitado y ellos te ayudan, hay una comunicación entre los vecinos que me gusta. Como le pasó a usted en la mañana, que como ya eres conocida la gente sale y dice: ¡Adiós! Y tú no sabes ni quien son. Eso me gusta, la gente es más comunicada entre nosotros mismos. También me gusta que hay un parque para divertirse, antes tenías que agarrar el bus para ir a otro barrio donde había parque, donde los del barrio pueden venir a disfrutar y ya no nos queda tan largo.*" (Lidia, 13 anys)

Així, en front un conflicte hi ha una resposta a través d'una xarxa de solidaritat veïnal, cosa que no es produeix segons la percepció de les persones amb les que vaig parlar en els barris rics. Al mateix temps, en el tipus de barri com el René Cisneros hi ha un problema que no hi és en els rics: un enemic intern, un element que provoca el malestar a les persones del barri: la violència i la vagància. Rober explica com és el seu barri dient: *“Mi barrio tiene de todo des de pandilleros a buena gente, des de gente que no le gusta que pases por esa calle porque se piensan que es suya, hay de mucho, hay pobreza, así es el barrio. Hay escuela, puesto médico, pozo de agua que brinda de agua a todo el barrio. Hicieron un parque que ya lo han renovado tres veces, ahorita esta twani pero de aquí dos meses ya no va estar twani. Se destruye con los chavalos, no cuidan las cosas, quien sabe porque, se creen los dueños de todo. Me gusta el parque y la capilla, que encuentro distracción, en la calle hay más vagancia, más perdición, se pierde uno, hay drogadictos y borracheras.”* (Rober 16 anys)

Rober exemplifica perfectament aquesta contradicció d'orgull i alhora malestar de formar part del barri. Hi ha una història de violència que està present en els temors de les persones del barri. Al barri hi ha hagut dues onades importants de violència de *pandillas*¹⁹. En un primer moment, hi havia una pandilla única en el barri que tenia enemistat amb les bandes del barris veïns El Recreo i La Esperanza.

¹⁹ Jones y Rodgers (2011) señalan que las pandillas han remplazado al comunismo como la mayor “amenaza” para la democracia en América Latina desde el fin de la Guerra Fría y han servido como incentivo para intervenciones particulares, incluida una extensiva represión punitiva y una “securitización” de las políticas de desarrollo.

Rocha, J. L. (2007a). Lanzando piedras, fumando “piedras”: evolución de las pandillas en Nicaragua 1997-2006. Managua: UCA Publicaciones.

Rocha, J. L. y Rodgers, D. (2008). Bróderes descubijados y vagos alucinados: una década con las pandillas nicaragüenses, 1997-2007. Managua: Envío

La cançó presentada anteriorment parla d'aquesta època i del fet que va ser el detonant i objectiu d'una intervenció militar: una nit els del barri de El Recreo varen fer una emboscada a alguns del René Cisneros i van matar a un jove del barri, Mauricio Zamora. Aquest fet que va passar el 2002 està marcat en la memòria del barri. Des d'aleshores, els conflictes han estat interns, dins del barri s'han creat dues pandilles: "Los de arriba" y "Los Toreros" o "Los de abajo". Es passejaven pel barri amb armes, tant navalles com pistoles. La disputa principal era de territori i de domini de determinades zones del barri, com tenir el control i ús d'una pista de basquet. L'any 2012 es crea una associació de veïns per tal de combatre la violència juvenil i Nicaragua Nuestra²⁰, associació de cultura per la pau, fa una intervenció on hi participen membres de les dues pandilles i sembla que l'ambient es calma. Val a dir, que els membres de "los de Arriba" estan gaire bé tots presos per delictes de robatori. *Aborita las cosas están tranquilas pues la mitad andan presos, pero ya se verá cuando lleguen si vuelven los pleitos y las machetadas*, m'explicava el Pedro, un veí del barri, moltes persones opinen com ell i tenen por de que en un any torni haver armes i violència al carrer.

3.1.1.2. La família és amb qui es viu

L'envelliment de la població característic del món europeu i occidental en general, a conseqüència de la baixa taxa de natalitat, no és pas una característica del barri on es contextualitza l'etnografia²¹. La població al barri és molt jove, malgrat no disposar de dades oficials quantitatives. *Las chicas se quedan embarazadas temprano. A los dieciséis algunas muchachas ya están en cinta y a los dieciocho la mayoría ya tiene el primer hijo. Yo misma tuve el primero con dieciocho, así es normal llegar a tener tres o cuatro hijos* m'explicava la Jessica, veïna del barri, de 30 anys i dos fills. *Niños y niñas hay a montones en este barrio, otra cosa no...pero chavalos...más que perros abandonados!* em va dir el Carlos, home de la casa on vaig allotjar-me, tot rient, ja que hi ha molts gossos famèlics al carrer.

A les cases hi viuen moltes persones, cosins o germans i els seus fills, junt amb els seus pares (avis dels fills). És normal que en una casa hi visquin unes vuit o deu persones. (Fragment del diari de camp) Aquesta és una altra característica del barri. Per altra banda, el reconeixement dels vincles de parentiu no té perquè trobar-se en consonància amb el lligam biològic.

[Conversa amb l'Àngela parlant de la seva mare]

Àngela. — Las personas que han influido en mi persona materna serían mi tía y mi madre, pero a mi mamá no le diría madre, le digo a mi tía. Un tipo de relación familiar con mi madre pero no le diría madre porque en realidad es como que ella solo me tuvo y después me cuido mí tía. Ella (es refereix a la mare biològica) vive aquí, más cerca de lo que pienso yo, vive en

²⁰ Per a saber més sobre Nicaragua Nuestra consultar: <http://www.nicaraguanuestra.org.ni/nosotros.html>

²¹ L'informe de població mundial de la ONU (2015) presenta l'índex de fecunditat a Nicaragua el 2015 va ser de 2,32, en el cas d'Espanya va ser de 1,32. De partida s'observa una diferència d'un punt. A més, en el cas nicaragüenc el creixement és positiu, ja que, a partir del 2,1 s'assegura un relleu generacional de la població. Dades extretes de l'informe: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Prospects: The 2015 Revision, Key Findings and Advance

el barrio de aquí cerca. Pues no sé, pienso que poco le importo, pienso que no voy estar rogándole a otra persona que nunca me ha dado nada, yo a quien le debo más respeto es a mi tía porque yo le dijo madre a ella y ella es la que me ha estado cuidando y es quien me manda y en este caso es como mi madre.

Quan va néixer l'Àngela la seva mare li va donar a la seva germana per a que la criés. Ella sempre ha crescut amb la seva tieta com a mare. Aquesta situació, aquest moviment de relacions de parentiu era habitual, per això quan coneixia algú m'era difícil entendre la seva família. Hi ha una flexibilitat i una adaptabilitat de la família segons les situacions que es presenten. Si hi ha alguna dona que migra per falta de recursos econòmics poder deixa el fill a una familiar o amiga. En el cas d'abús o maltractament per part d'un home de la família també és habitual moure l'infant i que sigui acollit a casa d'un familiar.

Hi ha un fort reconeixement de la figura materna, encara que, com ells diuen: *ella no me tuvo*. La mare, les dones de la comunitat en general, són les que cuiden de la resta. Són les que creen els vincles afectius amb els infants. Els homes de la casa solen treballar a fora, s'encarreguen del manteniment econòmic, tanmateix, no solen implicar-se en la criança dels seus fills. L'organització familiar parteix del grup domèstic, entès aquest com: conjunt de persones que habiten en la mateixa llar realitzen en comú totes les tasques de producció necessàries per a la supervivència i consumint junts el producte del seu treball. Aquets consum no vol dir que sigui un consum igualitari per a tots els membres de la família. En primer lloc, destacar que malgrat que els homes siguin els que es desplacen per a treballar fora del barri, les dones s'encarreguen tant de les tasques reproductives com de petits negocis, paradetes de menjar que obren al portal de casa. *Muchas veces hemos pasado con el dinero de la venta, pues no siempre hay trabajo para los hombres*, m'explicava Gensis, una dona jove del barri que té una *tortilleria* familiar. La veritat, és que les famílies del barri passen amb allò just, fet que s'observa en l'alimentació, sempre *arróç, frijoles, maduro i totrillas*, els productes més econòmics del mercat. La Marcia m'explicava que reunien tots els diners dels membres de la família i anaven a comprar al *por mayor arroz i frijoles* un cop al mes, hi havia alguns mesos que havien fet curt i havien hagut de fer-s'ho com podien per passar aquells dies.

3.1.1.3. Dios està en todas las cosas

La cultura parental d'aquest joves es troba completament impregnada per la religió cristiana, ja sigui Catòlica o Evangèlica. És a dir, no és una pregunta freqüent: *¿Crees en Dios?* doncs es dona per suposada la resposta. Tots els joves de Ketom eren creients, una noia posava en dubte la seva existència però no la negava: *No se si existe Dios, tal vez si o tal vez no. Pues hay muchas cosas malas en el mundo y por qué Dios lo permite?*

El que es troba d'interès és el paper quotidià que té la figura de Déu, com apareix en les seves frases, en el seu pensar. Sempre deien: *Nos vemos mañana si Dios quiere; Qué se yo, eso sólo lo sabe Dios; Hay cosas que es mejor dejar en manos del señor; Si tienes fe todo es posible; Dios esta en todas las cosas.*

Jonathan m'explicava *Yo soy católico y sí, si me gusta. Desde pequeño me han criado con devoción a la virgen*²². *A mí me gusta ir a clases de la confirmación. Se siente una paz, no hay nadie que te distraiga ni na, abí conoce a gente nueva. Hablamos de los comportamientos de nosotros, hacemos clase bíblica para que no agarremos malos caminos.*

Apareix el paper de la religió com a codi moral de conductes correctes i incorrectes. Els joves de Ketom tenen molt integrada aquesta moral i valoren els seus actes partint d'aquesta. No obstant, també presenten una ruptura amb les pràctiques religioses com anar cada setmana a missa. *Yo oro nada más, a la iglesia no voy, le pido por cosas que me pasan a la vida cosas de uno o por los demás*, m'explicava l'Eddy. Aquesta és una tònica general al barri, tothom és creient però als cultes setmanals l'església es gaire bé buida, a excepció dels dies on es fa una celebració important.

Las Hermanas, les dues monges de les *Misioneras Cruzadas*, són les figures religioses catòliques per excel·lència del barri. Viuen i s'impliquen a la vida comunitària. Tothom les coneix i quan alguna persona té algun problema sol recorre a elles. Disposen de la millor casa del barri, amb internet i un cotxe. Això les situa en una situació de privilegi però alhora, sempre ofereixen el cotxe en cas de necessitat. La majoria de famílies no té cotxe. Coneixen i interaccionen amb els joves de Ketom ja que l'escola de música és en el recinte cedit per elles. Solen treure el cap a les classes de música sovint. També parlen amb els joves quan estan a la porta parlant, els pregunten per la seva vida, els hi diuen que no deixin els estudis, que no fumin ni vagin per mal camí. Recordo que una de les disputes que tenien amb ells és que els molestava que a l'acabar l'assaig els nois i noies es quedessin parlant a la porta de l'escola. *Ya va siendo hora de ir para casa, tendreis que hacer tareas y no es momento de hablar y perder el tiempo de esta manera!* La relació no era ni bona ni dolenta, era cordial tot i que *los de Ketom* tampoc feien molt cas d'elles i quan marxaven solien riure pels comentaris que els hi havien dit. Tot i que, els feien més cas del que mostraven quan estaven en grup. Més d'una vegada vaig veure algun noi de Ketom parlant a soles amb una de *las Hermanas* sobre problemes a casa o amb els estudis.

3.1.2. L'escola de música

Que se aprenda música haciendola, haciendola y sintiendola

Mírcia Clua²³

²² *La gritería*: festa tradicional nicaragüenca en honor a la Puríssima e Immaculada Concepció de la verge Maria. Algunes famílies dediquen uns dies a preparar un altar per la verge Maria. El dia de la celebració es va casa per casa i es canten cançons per celebrar la immaculada concepció de la verge. En concret, al barri es viu amb molta intensitat aquesta festa, tothom es muda i es passa la nit anant casa per casa a cantar en els diferents altars. Després les persones de les cases donen un petit detall als creients que han passat per casa seva. Els infants estan emocionadíssims perquè reben caramels o gelats. Hi ha famílies que es passen tot l'any estalviant per tal de poder donar algun detall a les persones que passaran per casa seva aquell dia.

²³ Responsable del projecte de música. Música professional i pedagoga musical.

Figura 2 :Assaig de Ketom

Les tardes a *Música para vivir*, nom que rep l'escola de musica, són esgotadores. És territori de nens i nenes que volen per sobre de qualsevol cosa jugar. La frase *la música amansa las fieras* en aquest cas falla. La pedagogia utilitzada és aprendre música a través de la pràctica. Els infants tenen instruments a les mans, els exploren, canten o ballen, o juguen mentre

canten, o ballen jugant, que és el mateix, tot és música i joc. Imatge que contrasta força amb la meua educació de conservatori musical, on des de petits ens ensenyaven la disciplina musical a través del paper i "el cul a la cadira" i no era fins anys més tard que podíem agafar el primer instrument, al qual havíem idolatrat tant temps que al tenir-lo cara a cara ens feia por.

L'escola de música forma part d'un projecte municipal que neix el 1993 anomenat *Música en los Barrios*²⁴(Annex 3). Aquesta intervenció del govern va crear espais musicals en els barris més populars de la capital on professors joves ensenyaven flauta dolça a infants. Des de fa set anys, en el 2011, l'escola es constitueix com a *Música para vivir*: projecte musical comunitari que té com objectiu millorar la qualitat de vida dels infants i joves del barri oferint més activitats musicals que les del pla de barris anterior. Judith Ribas, una de els cooperants andorranes que va instal·lar-se al barri als anys 90 arrel de la victòria del sandinisme, pionera en el projecte *Música en los Barrios*, va ser la mestre de música de moltes persones del barri. Arrel de la seva mort, familiars i amics d'ella creen una associació: *Música para vivir* que permet l'ampliació del projecte municipal ja existent, dotant de més recursos materials l'escola, més professorat i més hores lectives. L'associació conta amb 31 membres, les seves aportacions econòmiques permeten pagar el sou dels professors i comprar instruments i/o material pel centre, és una associació formada per amics i familiars de la Judith. També es demanen subvencions al govern andorrà i al nicaragüenc per projectes concrets dins l'escola.

L'equip de professors està format per l'Alex: professor de solfeig; Ernesto: professor de guitarra; Dani: professor de violí i María: psicopedagoga que fa l'acompanyament emocional, de conflictes, etc dels infants i joves.

²⁴ En el proyecto „Música en los Barrios", que nació en el año 1993, profesores jóvenes enseñan a tocar la flauta dulce en los barrios pobres y marginados de Managua, la capital de Nicaragua. Probablemente 400 niños asisten a las clases de música moviéndose entre 9 barrios actualmente.

Tot seguit es presenten els objectius del dossier de presentació de l'associació (2015).

Objectiu general: L'objectiu del projecte Música per Viure al barri René Cisneros és millorar la qualitat de vida dels nens i joves, i crear més cohesió social a través de les activitats de música.

Objectius específics:

1. Proporcionar un espai alegre, sa i positiu on els nens se sentin acollits i respectats.
2. Transmetre valors útils per a la vida: tolerància, respecte, compassió i solidaritat.
3. Inspirar actituds positives: motivació, autoestima, perseverança, compromís i puntualitat.
4. Ensenyar habilitats musicals bàsiques per formar una base musical sòlida.
5. Donar eines perquè els alumnes siguin musicalment independents (instruments reciclats).
6. Involucrar les famílies i la comunitat en el procés de desenvolupament dels infants.

Les activitats es realitzen de dilluns a divendres, el cost de l'activitat és simbòlic, 100 *córdobas*²⁵, 2,99€, anuals. S'exigeix aquesta petita paga per tal de fixar un compromís per part de les famílies. Es realitzen classes de solfeig musical per a diferents nivells; classes de cant, classes Estimulació Musical Primerenca per a nadons (EMT); classes d'instruments de guitarra, teclat i violí; i hi ha dos grups de percussió reciclada segons l'edat dels integrants: Tum-tum (de 6 a 11 anys) i Ketom (de 12 a 18 anys). Són més de cent infants i joves del barri que participen d'aquest espai i no hi ha cap requisit per formar-hi part, tan sols el compromís d'assistir a les classes. Vaig poder conèixer a la Mireia Clua, que és la responsable del projecte i parlar sobre la filosofia d'aquest.

[Fragment d'una conversa amb la Mireia Clua]

Mireia. — L'objectiu és millorar la vida de les persones del barri, en concret dels infants i dels joves. Donar-los la música com una eina personal de creixement i al mateix temps crear un espai per a compartir amb gent de la seva edat. Aprendre valors com compartir i el respecte.

SA. — Seguiu alguna línia pedagògica concreta?

Mireia. — No hi ha cap teoria fixa darrera del projecte. Simplement creiem que la música té un valor en si mateixa i un valor concret en l'ésser humà de creixement, alegria, felicitat. Aquestes coses el sistema les ven cares i nosaltres mirem que a l'escola els infants i joves sentin això a través de la música que ells mateixos produeixen.

SA. — Com ho feu per ensenyar música a infants tant diversos i amb tants pocs recursos?

Mireia. — El que fem és ensenyar música a partir de la pràctica. El que volem es que sigui molt empíric, pràctic. Que s'apreguin les coses fent-les i vivint-les.

La Mireia va formar part de l'equip de professors farà uns anys però actualment tant sols són persones nicaragüenques les que imparteixen classes, ella hi fa un seguiment amb una visita anual. El fet que dos dels professors actuals fossin alumnes de l'escola en un passat dota d'una continuïtat forta al projecte. Ells coneixen la realitat del barri perquè l'han viscuda, saben què és ser infant o jove en aquest i també són un exemple de com la música va convertir-se el motor de motivació de la seva

---

²⁵ La relació amb els euros és 1€ equival a 33,48 córdovas.

vida. Tant l'Alex com el Dani estudien en l'institut superior de música la carrera de músic professional i ho combinen amb les classes que donen a *Música para vivir*.

En un primer moment, vaig començar a assistir a les classes com alumna. Feia tot el que deien els professors i al mateix temps coneixia als infants i joves a través de la pràctica musical.

La falta de constància és un fet observat amb el grup de nens i nenes més petits. Hi havia dies que eren vint i altres quatre, fet que no semblava preocupar massa al professor. Quan acabava la classe solia seure a fora i xerrar amb els petits, també m'ensenyaven algun joc i jo a ells. Hi havia una nena, l'Adriana que em va dir *a mi me gusta venir a música porque en casa me aburro y mi abuela me manda*. És una nena menuda de quatre anys, amb veu aguda i que no para quieta, però em va fer veure la importància d'aquest espai per als nens i nenes, l'escola de música és territori dels infants, allà hi manen ells. Els infants del barri van quatre hores a l'escola i després estan al càrrec dels seus familiars, molts cops la mare o l'àvia. Durant les estones que no van a l'escola solen resta al carrer, just davant del portal de casa i jugar amb els nens i nenes veïns, també solen ser la persona que fa els encàrrecs a casa (anar a buscar "tortillas" o "frijoles") o ajuden en la venda de la família.

A les primeres hores de la tarda regnaven els infants, el joc mogut, els crits i els riures forts. Avançada la tarda començaven a arribar els joves, amb samarretes impecables i recent dutxats. Gota a gota. Primer els nois, sempre. Elles apareixien més tard, ben pentinades, totes en manada, sovint quan els seus companys ja havien tret el material per començar l'assaig. Jo estava a l'espera, els saludava, els preguntava com els havia anat el dia i quan era l'hora anava a buscar un tambor i me'l lligava a la cintura, imitant el que feien ells i elles. Mai havia fet percussió i al cantó d'ells em sentia força ridícula.

L'escola ensenya música a partir del ritme perquè és la base per la pràctica i perquè com em va dir l'Alex, professor de l'escola, *Todo el mundo tiene un cuerpo, todo el mundo puede hacer música con él*. En un context com el del barri, on els recursos materials són limitats desfan la idea, poder me la desfan a mi, que la música és una pràctica que requereix coneixements i talent, i parteixen de la noció que la música és part de l'humà. Dic que poder em desfan la idea a mi, que la música requereix talent i estudi abstracte previ, perquè em van ensenyar música partint de la melodia i l'harmonia, relegant al ritme un espai secundari, menys tenint que el ritme en si ja és música. Així, la música que es fa a *Música para vivir* implica el cos, és moviment.

El grup de joves que fan percussió es diu *Ketom*. El nom no el pensen els joves, sinó que és el nom que posen aquest espai de banda de percussió els professors de l'escola de música. *No significa nada, es un nombre inventado, parece un ritmo*, em va respondre la Lúcia quan li vaig preguntar sobre el per què del nom. Durant els primers dies el que em va sorprendre més, deixant de banda la destresa i habilitat musical que presenten, és el sentiment de grup, el sentiment de que formen part d'una mateixa cosa i que això els defineix. Es poden enumerar varies funcions que la música realitza al llarg de la plenitud dels individus i les societats: utilitat tecnològica i econòmica, el plaer estètic, d'entrenament, de comunicació, de representació simbòlica, de relació amb l'univers (el cas de la música religiosa), de

resposta física, de reforç a la conformitat de les normes socials i de contribució a la relació social (Merriam 2001: 275). Suposo que en *Música para vivir* són moltes les que es manifesten però penso que la fonamental, la més visible, la que marca als infants i els joves, és la de contribució en la relació social. L'escola de música esdevé espai on la mirada de l'adult no hi és tant present. És cert que hi ha els professors, tanmateix, l'Alex que és el director de Ketom té vint-i-tres anys una edat molt propera als nois i noies del grup. Allà no només fan música, és més, la música és l'excusa. Allà es relacionen, parlen, creen nous vincles, s'enfaden, riuen, s'enamoren...i és en aquest punt on es comença a articular la meua recerca.

3.2. Los de Ketom

"El joven que toca Mozart de día no puede romper vidrieras de noche"

Luis Szarán²⁶

Figura 3: Alguns de *Los de Ketom*

Ketom és el nom que rep el grup de percussió de l'escola de música del barri, integrat per nois i noies, que tenen de dotze a divuit anys d'edat. Es reuneixen dues tardes per assajar, tot i que molts es passen tots els dies a l'escola al fer altres classes de música o instrument. Són uns quinze membres regulars i uns vint-i-cinc en total, hi ha un cercle perifèric de nois i noies que assisteixen molt intermitentment i no s'identifiquen tant amb l'agrupació. Un *chavalo* de Ketom es reconeix fàcilment si passes uns dies a la segona quadra al sur de la rotonda del Periodista, que és l'adreça on es troba l'escola, ja que solen portar una samarreta amb el logo de la banda de percussió on hi posa <Ketom> en lletres gegants, com s'observa a la figura 3. Aquesta simple acció denota l'orgull que tenen de formar-ne part, de reconeixes dins d'una cosa més ampla que un mateix i de voler ser identificat per la resta com a membre d'aquest. Els i les joves es presenten a assaig arreglats, per mi mudats però amb el temps vaig anar comprenent que en el barri qualsevol activitat que es realitza fora de casa i en col·lectiu requeria una preparació prèvia: dutxa, roba neta i ben pentinats. Realment, va ser un factor que

²⁶ "El joven que toca Mozart de día no puede romper vidrieras de noche". La frase preferida del director de orquesta paraguayo Luis Szarán avalada por uno de los proyectos sociales más exitosos -y más originales- de toda América Latina. Premiado en todo el mundo por su trabajo como director de orquesta, compositor y musicólogo, Szarán lleva 10 años dirigiendo el programa Sonidos de la Tierra, una red de orquestas formadas en barrios marginales de Paraguay que ya hizo que miles de niños dejaran de rebuscar entre la basura para estudiar y soñar música. Szarán, de 57 años. "Llegó un momento en que necesitaba devolver a la vida lo que había recibido. Vivir de algo más que el aplauso y la vanidad", cuenta. El maestro comprendió el poder de la música y comenzó a instalar una red de escuelas gratuitas en barrios marginales de Paraguay, muchas en el sector rural. Los resultados se vieron de inmediato. (DPA) ARTICLE <http://www.lagaceta.com.ar/nota/437073/espectaculos/poder-musica-barrios-marginales.html>

m'incomodava, amb la calor sufocant de Managua jo anava gaire bé sempre amb el mateix vestit i no aconseguia portar un pentinat ben fet ni recent sortida de la dutxa. En canvi les noies aconseguien anar entaforades en texans llargs ben ajustats i samarretes ben estretes i a més, unes trenes i recollits dignes de perruqueria. Al llarg de la meua estada en el barri vaig anar observant que la netedat i la imatge de pulcritud era essencial en el cas dels nois i noies de Ketom, justament per a distingir-se dels *vagos* i dels *pandilleros*, reafirmar-se com a grup i tenir una imatge atractiva per l'espai de relació que són els assajos, on en petita mesura venen a promocionar-se els uns als altres i a iniciar gestos de seducció entre cops de tambor.

3.2.1. Models de joventut en el René Cisneros

La investigadora Rosa Reguillo (2001), especialista en temes juvenils, assenyala que un tema explícitament formulat pels joves i per tant, recurrent en els estudis sobre joventut és el de "l'altre" per a fer referència allò "antagonista". "La identidad es centralmente una categoría de carácter relacional (identificación-diferenciación). Todos los grupos sociales tienden a instaurar su propia alteridad. La construcción simbólica "nosotros los jóvenes" instaura diferentes alteridades, principal aunque no exclusivamente, con respecto a la autoridad: la policía, el gobierno, los viejos, etcétera" (Reguillo 2001: 41).

Aquest apartat és un intent de definir la identitat dels *los de Ketom* en relació als discursos que s'articulen al barri sobre la joventut, el que ha de fer un noi o noia d'aquesta edat, i les expectatives que hi ha abocades sobre aquests joves. Com els nois i noies de Ketom generen la seva subjectivitat i com s'identifiquen com a grup particular. En el cas del nois en el barri es presenten dos models juvenils: *los chavalos de Ketom* en front els joves *pandilleros*. A més de ser dos models de joventut també són models de masculinitat diferents. En el cas de les noies les expectatives i discursos seran diversos i es trobaran relacionats amb la dicotomia entre: les que estudien, les que volen ser unes professionals i les que *se pasan el día en la casa*. El que és d'interès és com joves amb cultures parentals similars, immersos en problemàtiques compartides, ofereixen solucions, enteses com a formes de fer i ser, diferents.

3.2.1.1. Los chavalos de Ketom

Per què *los chavalos*? A l'inici vaig tenir problemes amb aquesta paraula perquè no sabia si feia referència a als nens petits o als joves. Em deien: *has estado con los chavalos jugando en la calle? Estos niños no te dejan ni respirar!*, fent referència als més petits del barri. Al mateix temps, quan les persones del barri es referien als nois de Ketom també els anomenaven així. *Están los chavalos de Ketom jugando en la cancha*. Per tal d'aclarir el concepte vaig preguntar al Carlos exactament a què es referien quan deien

chavalos i em va dir: *Eso se le dice a los niños*. Aleshores li vaig preguntar perquè als nois de Ketom els hi deien *chavalos* i em va respondre: *Tocan des de que eran pequeños así que ya se les ha quedado así*. Aleshores vaig entendre que a ulls del barri, sobretot, de les “*cuadras*” més properes a l'escola de música, els joves de Ketom encara eren vistos com a nens. Poder per l'aspecte innocent que presenten, pel seu posat de bons nois, el seu caràcter poc contestatari, el barri en part els infantilitzava, al menys, ho feia amb la paraula. El que és més curiós és que entre ells també s'anomenen així. És per això que se'ls anomenarà d'aquesta manera al llarg de l'etnografia, fins i tot, en alguns casos fent referència a la totalitat del grup, tant a nois com a noies.

[Fragment entrevista individual al Dani]

Dani. — Ketom me gusta porque me llevo bien con los *chavalos*, son mis amigos, me gusta la música que hacemos y hacemos cosas buenas.

SA.— ¿Qué quieres decir con hacer cosas buenas?

Dani. —Pues que no andamos por la calle vageando, ni tomando. La música es una cosa buena, los de Ketom somos buena gente.

SA.—¿Te parece que sinó estuvieras en Ketom serías malo?

Dani. —No sé (silenci) Puede. Puede que andara haciendo *mamarachadas**, necedades.

SA.— Perdón no entiendo a lo que te refieres con necedades.

Dani. —Como robar o molestar a las chicas que andan por las calles, o metido en pandillas y en violencia.

El Dani manifesta la idea de que ser de Ketom és ser bo. Establint la dicotomia del bé i el mal, contraposant les seves activitats amb les que fan els *vagos* i també els *pandilleros*²⁷. Segons la idea dels de Ketom els *vagos* es passen el dia al carrer, prenen drogues, no els importa res. A més, diuen coses dolentes a les dones pel carrer o intimiden els infants. Així, tenen una actitud de dominació en l'espai públic i impacten negativament en la vida comunitària. Vaig poder escoltar molts comentaris despectius en relació als *vagos* o *borrachitos*, sobretot quan familiars parlaven amb els seus fills o nebots: *Ponte ha hacer las tareas de la escuela, qué quieres acabar como los borrachitos? Todo el día en la calle? Sin tener familia ni nadie que te quiera?* Les persones que viuen al carrer eren l'exemple negatiu del que es podrien convertir si deixaven d'anar a l'escola, si no buscaven una bona feina o una bona dona. Un altre aspecte contraposat amb ells és el fet de que els nois i noies de Ketom es reuneixen a un recinte a l'aire lliure però tancat, és a dir, un espai privat, en l'espai públic la força de Ketom es perd. Mentre que els *vagos* sempre estan al carrer, el carrer és seu, és més tenen una cantonada fixa en el barri, que

²⁷ Veure: Cerbino, Mauro *Más allá de las pandillas, Violencias, juventudes y resistencias en el mundo globalizado*. (2011); Cerbino, Mauro y Recio, Carolina (2006). “*Jóvenes Latinos y medios de comunicación*” en Carles Feixa, Laura Porzio y Carolina Recio, C. (2006) *Jóvenes “latinos” en Barcelona. Espacio público y cultura urbana*. Barcelona: Anthropos y Ajuntament de Barcelona.

és gaire bé de domini propi. Els *vagos* es presenten com model d'adult, un model d'adult negatiu, és el que no volen ser de grans. És curiós com la figura del *vago* és la imatge del solter per excel·lència, i denota la importància que atorguen com a normalitat en la vida adulta el tenir parella. El *vago* és un model d'adult anormal, inadaptat, i és per això que és solter. Allò normal és tenir esposa i família. Aquest és el futur que rebutgen, amb el que no s'identifiquen, cap al que no aspiren. *Los chavalos* de Ketom també estableixen la identitat en confrontació a un grup d'iguals, a un altre tipus de joves, que són el que ells no són: els *pandilleros*.

Los chavalos de Ketom vs. los pandilleros

De la mateixa manera que Paul Willis (1983) estableix dos models juvenils antagònics en la seva famosa etnografia sobre els joves de classe treballadora, *los colegas* i *los pringaos*. *Los chavalos* de Ketom es contraposen a *los pandilleros*, establint trets d'identitat a partir d'aquesta oposició. La diferència amb la investigació de Willis és que el centre d'interès no són els joves contestataris, els que presenten oposició a l'autoritat, sinó són els que han incorporat el model de *el buen muchacho* difosos tant per l'església com per l'escola de música, i abanderen els trets distintius d'aquesta forma de ser jove com a propis. El Dani sosté que *la música es una cosa buena, los de Ketom somos buena gente*. Un dels trets característics dels nois i noies de Ketom respecte a la resta de joves del barri és que fan música. Estableix una relació moral al respecte, com que la música és bona ells ho són. Els de Ketom són bons. Però és més, estableix una relació antagònica al defensar la idea que sinó fessin música farien altres coses: *Como robar o molestar a las chicas que andan por las calles, o metido en pandillas y en violencia*. Els joves que fan aquestes coses, els *pandilleros*, són dolents, fan coses dolentes.

Conèixer com construeixen el discurs sobre el que no són, amb el que no s'identifiquen, pot servir per a comprendre més quin autoconcepte tenen d'ells mateixos i al mateix temps, dona pistes de com entenen les relacions amb el sexe oposat. Els *chavalos* de Ketom saben que no són *pandilleros*. Però què és un *pandillero*? La idea que tenen ells sobre què és una *pandillero* és real? Qui la l'ha creada, qui la l'ha difós? I el que és més important, per què l'èmfasi de distingir-se tant d'aquests? Per què aquest antagonisme? Tot seguit s'efectua una breu descripció sobre el discurs de *los de Ketom* i la gent del barri sobre els *pandilleros*.

Los pandilleros

Maras, clicas, bandas, pandillas, són alguns dels noms que prenen aquestes organitzacions juvenils, on un dels trets distintius és el fort sentiment de pertinença i la violència que els impregna. Prenent una definició efectuada per Thraser (1926) és pot dir que "la pandilla es un grupo intersticial originalmente formado de manera espontánea e integrado y cohesionado a través del conflicto. Se caracteriza por los siguientes tipos de comportamiento: encuentros cara a cara, reyertas,

planificación de actividades, desarrollo de tumultos y movimiento al unísono formando una unidad. El resultado de este comportamiento colectivo es el desarrollo de una tradición, de una estructura interna irreflexiva, de un *esprit des corps*, de una solidaridad moral, del cuidado de unos a otros, y arraigo en una determinada localidad [barrio, p.e.]” (Thrasher 1963 [1926]: 46, en Feixa 2012:3).

Actualment, les dues pandilles del barri estan desarticulades, no obstant, la por a la violència es un sentiment que els i les joves de Ketom presenten. Durant anys van existir dues pandilles al barri: *Los de arriba*, per la localització que tenien en el barri; i *Los Toreros*. Aquestes es van desmembrar arrel de la mort d'un jove en una baralla, la majoria dels membres de *Los de arriba* van ser empresonats. No obstant, s'observa com la cultura de les armes i la por que el barri ha viscut durant dècades encara és viva en el record. Es podria dir, per converses tingudes amb els veïns i veïnes, que aquesta por és generalitzada i impacta en un barri que viu la desigualtat en la distribució dels recursos, on petites elits del país²⁸ concentren tot el capital (financer, social, cultural...) mentre la resta de la població nicaragüenca queda relegada a la misèria en quant a recursos econòmics i materials. *Este barrio no está mal, lástima del miedo que pasa una cuando los pandilleros se juntan! Puede que ahora estén tranquilos, la mayoría presos, pero el miedo aún está. Los jóvenes han crecido viendo pleitos y machetadas en la calle*, m'explicava una de les mares dels *chavalos*. Que no es puguin detectar actes de delinqüència organitzada no sembla deixar tranquils els pensaments de les persones del barri, un dels grans temors és que un dels seus fills acabi entrant dins d'aquest món. Hi ha alguns grups de joves al barri, bandes com ho anomena Castillo (2004) que adopten la cultura del pandillerisme: “su vestimenta, tatuajes, símbolos corporales, lenguajes, el graffiti, la música, cultura que va ligada a un creciente clima de inseguridad, de portación de armas, de delincuencia y de violencia, clima que los pandilleros generan y que acentúan en cambios significativos en el comportamiento de los menores en sus familias, en sus barrios y hasta en sus escuelas.”(Castillo 2004:110). Tanmateix, aquestes bandes són minoritàries, formades per pocs nois i no tenen un paper rellevant al barri, al menys fins ara.

Aquest discurs de la por sense anar a l'arrel estructural d'aquest problema es manté i s'alimenta pel paper que realitzen els mitjans de comunicació generalistes del país, més que per la realitat del barri que no presenta incidents reiterats i greus de violència de *pandillas* des de fa set anys. Canals com el Canal 10 o la *prensa amarilla*, diaris sensacionalistes, reproduïen de manera reiterada i *voyerística* les històries i imatges d'assalts, robatoris, violacions, matances, mostrant sense recel els cossos de les víctimes independentment de les condicions en les que se l'hagin trobat. Així la perillositat percebuda és elevada i s'observa en el discursos dels nois i noies de Ketom. Ells condemnen aquestes actituds, s'allunyen d'elles i és per això que són de Ketom, que fan música, no es barallen ni són violents.

Los pandilleros són violents, però aquesta violència es troba relacionada amb la ignorància, amb la manca d'educació. *Los que se pasan el día en la calle pierden el tiempo*, m'han dit molts cops *los chavalos*.

---

²⁸ Per exemple la família Pellas

Aquests tipus de discursos sobre el valor de l'educació, de l'esforç personal, de ser productiu, de fer coses amb el temps que cadascú disposa és el que Foucault (1977) anomena producció de la veritat. L'escola de música és una institució amb estatus dins del barri i per tant, els discursos que produeix esdevenen veritats que *los chavalos* incorporen. L'escola de música no deixa de ser una proposta per solucionar aquest problema o per a prevenir-lo. *Si los muchachos vienen a hacer música no se meterán en bandas i delincuencia*, deia un dels professors de música. La creació de l'escola de música parteix de la idea que l'existència de bandes juvenils violentes és un problema estructural, que són les condicions d'exclusió i marginació, per tant el terreny de cultura on neixen i creixen aquestes organitzacions. No obstant, per a *los chavalos* l'escola de música ha passat a ser la millor opció, ser de Ketom és el millor que hi ha. Creuen que acabar sent un *pandillero* és una elecció pròpia de cada individu i per tant, estigmatitzen els joves que ho fan, els rebutgen i menyspreen, és a dir, des d'un punt de vista moral es senten superior a ells. Les idees religioses també tenen un fort impacte en aquests joves, difoses sobretot per *Las Hermanas*, que articulen un pensament fortament dicotomitzat sobre El Bé i El Mal. *Las personas han de hacer lo correcto, hacer el bien y elegir el buen camino para tener un lugar en el divino reino*, frase dita per la hermana María mentre parlava amb alguns joves. *Los chavalos* han incorporat que el bon camí és estudiar, ser bon alumne, respectar els límits i als adults. Han incorporat en la seva autoconcepció una idea de superioritat moral: al fer allò correcte en front a altres grups de joves que no ho fan són millors persones.

També pel que fa a la relació amb les dones i com interactuen amb elles. *Hay muchachos en el barrio que no tienen respeto por la mujeres, les hablan mal, las pegan. Yo nunca haré una cosa así. A las mujeres se las ha de respetar, nunca serles infieles, ni engañarlas*. En tot moment Jonny s'està desmarcant d'un tipus de masculinitat, d'una manera que tenen els homes del barri de construir les relacions de parella. És cert que aquest tipus de formes de fer es troben en l'ideari *pandillero* i *los chavalos de Ketom* també semblen marca diferència. El rol masculí que juguen mira de diferenciar-se de *los malos*. Altrament, no vol dir que no imaginin ser ells els que tinguin moltes dones als seus peus, ser els més atractius, però ells ho fan des d'un altre punt, el seu atractiu és ser *los chicos buenos* i miraran que els seves pràctiques concordin amb això, faran bandera de la fidelitat, el compromís i l'amor verdader, en front als *pandilleros* que faradaran de poder tenir totes les dones que vulguin.

Hi ha una relació de por, rebuig i alhora admiració per part dels nois de Ketom respecte als *pandilleros*. El *pandillero* amb la seva acció violenta desafia a la societat que la relegat a l'exclusió, al càstig i a la marginalitat. Aquest desafiament es produeix a través d'una masculinitat hegemònica, que s'articula en un discurs autoritari basat en el "respecte" i l'autoritat. Un discurs que no és exclusiu de les pandilles sinó que està àmpliament difós tant en l'esfera pública com privada de la vida del barri. "El respecte per als *pandilleros* és una compensació per la falta de respecte que els té la societat. La violència esdevé un dels pocs recursos simbòlics a disposició d'aquests joves condemnats a la marginalitat i invisibilitat social per obtenir un poder reconegut en un determinat context territorial.

D'aquesta forma, els pandillers converteixen l'estigma que els condemna en un emblema" (Cerbino 2011:51). Són aquests valors de masculinitat hegemònica els que admiren els *chavalos* de Ketom, aquest ideal de valentia, de desafiament, el que els eclipsa, perquè en una petita mesura és el que voldrien arribar a ser, és el tipus d'home que de petits imitaven.

3.2.1.2. Ser noia i ser de Ketom

Mentre que els nois de Ketom es contraposen a altres nois del barri, *vagos* o *pandillers*, pel fet que ells no es passen el dia al carrer, "aprofiten" el temps i no fan ús de la violència. En el cas de les noies les coses són força diferents. Les noies del barri que no són de la banda de percussió no es passen la tarda "sense fer res", sinó que solen o encarregar-se de la *venta* familiar, o tenir cura dels seus germans petits, o encarregar-se de la neteja de la casa, és a dir, fan tasques reproductives i productives. No hi ha noies que formin part dels *vagos* o dels *pandillers*, com a molt són les novies d'ells. La categoria de gènere és important en aquest cas.

Els models de joventut femenins que hi han al barri no són excloents com ho són els masculins. Per una banda, si hi ha noies en la banda de percussió de Ketom és perquè reben el recolzament de la seva família per a que es formin musicalment, al menys, els donen el permís per a poder anar a classe. No obstant, no es diferencien tant de les noies que no van a música, ja que segueixen encarregant-se de les tasques reproductives que els pertoca per edat i gènere. Tan sols que les noies de Ketom miren de realitzar les tasques de neteja abans de música per tal de poder-hi assistir. Fins i tot, algunes venen amb els seus germans petits a les classes, ja que també els pertoca aquest rol però lidien amb ell al mateix temps que fan música. Era freqüent que les noies arribessin tard i molts cops no arribessin perquè estaven acabant feines de la llar. El fragment que es presenta a continuació posa de manifest les traves, la no acceptació per algun sector de la comunitat, que viuen les noies al realitzar i formar part de Ketom.

[Fragment d'una entrevista amb la Sandi]

Sandi. —Entonces empecé a ir a música. A Ketom, ella quería que hiciera guitarra pero no le gustó lo de Ketom. Ella decía: pero si vos ya estas grande, son 15 años lo que tenés como vas a estar haciendo eso? Ya eso no es para vos, eso es para los chavalitos, decía. (...) Ya después no le gustó lo de Ketom y no me dejó ir. Entonces yo venía descondidas, a mí me gustaba, me sentía bien con los muchachos, porque es el único momento que podía estar así...alegre, me sentía feliz!

Es podria sostenir que en el cas de la joventut femenina en el barri les noies de Ketom es distingirien de la resta perquè fan una tasca no reproductiva, una activitat personal que les enriqueix a elles i que és pròpia dels nois. Es tracta d'un grup de percussió, els tambors sempre han estat relacionats amb la masculinitat, de la mateixa manera que les corals ho han estat amb la feminitat. N'és una evidència que la única classe de música on superen en nombre les noies és al cor infantil, on només hi ha un

noi. Així, les noies de Ketom no han d'escollir entre dos models de feminitat juvenil sinó que han de lidiar amb els dos models: per una banda el d'iniciar-se en les tasques reproductives, ja que és el paper que la comunitat li atorgarà en la vida adulta i per altra, dedicar-se a la música. Una característica de les noies de Ketom és la voluntat manifestada de prioritzar els estudis a les relacions amoroses amb els nois. Malgrat que com es veurà més endavant tant sols és un discurs après més que practicat. L'autoconcepte que tenen les noies de Ketom respecte a les que no ho són és de que elles fan una cosa excepcional i això les fa ser especials: *como las otras chicas que no saben ni hacer un ritmo sencillo, que nunca han agarrada un tambor y se pasan el día en la casa!* De la mateixa manera que els nois de Ketom es creien més savis que els *pandilleros*, les noies de Ketom es senten més intel·ligents que la resta de noies del barri. Apareix el saber com un element de poder. Elles es creuen millors que la resta de noies perquè fan tot el que la resta de noies fan i a més, toquen el tambor, tenen coneixements de música i són reconegudes en el barri. Han deixat de ser unes “simples” noies per a ser les noies de Ketom. *Ellas son alguien.*

3.2.1.3. Ketom com un lloc dins i alhora fora del barri

[Fragment d'una entrevista individual amb Marcia]

Marcia. — Me gusta la escuela de música, improvisamos, hacemos nuestros propios instrumentos. Allí es un lugar donde por un momento se dejan atrás los problemas y uno se vuelve feliz.

SA. — ¿Tienes muchos problemas?

Marcia. — Todos tenemos problemas aquí (es refereix al barri). Hay los que no tienen a su mamá, los que tienen a su papá trabajando todo el tiempo, por no tener dinero, o sentirse triste por no poder ayudar a tu mamá y verla enojada o si has perdido un familiar. Problemas, todos tenemos.

Aquesta idea de que l'escola de música i en concret Ketom, és un espai per oblidar-se dels problemes va ser nombrada per la majoria de membres de la formació amb els que vaig conversar. Vaig trobar interessant com la Marcia ho expressava, es referia a les condicions econòmiques complexes i com aquestes impacten a les relacions de vincle familiars. Al parlar dels que no tenen a la seva mare a prop es refereix tant a les mares que han emigrat a treballar a fora del país, la majoria a Costa Rica, o bé, els casos on la mare no hi és present per motiu variis, no s'ha volgut responsabilitzar de la criança del fill/a, no podia assumir mantenir una vida més, i són avies o tietes les que se'n fan càrrec. Per altra banda, mostra el malestar de no poder gaudir de la presència del pare o bé, d'haver de conviure amb una mare angoixada per motius que no anomena, però alguns podrien ser en relació a l'escassetat de recursos tan econòmics com materials o culturals. L'escola de música és un “espai juvenil”. *Los de Ketom* van als assajos, a més de per aprendre música, perquè és un espai de trobada amb iguals, ja siguin amics, col·legues o novios/es. Aquest espai juvenil no només ho és en els moments formals de classe, sinó també en la prèvia o les estones un

cop finalitzades. El que es vol destacar és que el tret bàsic, distintiu, que uneix *los de Ketom* i que alhora els diferencia dels altres joves del barri és que van a l'escola de música, un espai juvenil concret i que els impacte en les interaccions socials i en les maneres de fer d'altres àmbits de la vida. Allà aprenen normes i valors, és a dir, es socialitzen i al mateix temps, generen una visió d'ells mateixos en el món, és un espai de reelaboració de la subjectivitat dels joves. D'aquesta manera, la Marcia posa de manifest com aquests joves perceben l'escola i Ketom com un espai dins el barri però que alhora és com no estar en ell. És un espai on estar "tranquil", on crear una realitat diferent durant una estona. És un univers paral·lel.

Los de Ketom són l'orgull del barri

[Conversa entre alguns nois i noies de Ketom abans d'una actuació]

Sandi. — ¿Tu madre debe estar muy orgullosa de que toques el botollófono (instrument fet amb tubs de pvc que fa de baix), no?

Jonathan. — Pues supongo. Todos los del barrio están contentos de que exista Ketom, así no andamos de vagos, no?

Rober. — Para mi Ketom es un grupo único porque tocamos con objetos reciclados y yo nunca había visto eso, yo pienso que es único. Y nos ayuda a tirar para adelante.

Ángela. — Si, mejorar. Como Yaser que antes andaba por la calle y míralo ahora! Mucho mejor el *mac**!

Lidia. — Ketom nos hace bien a nosotros y a todo René Cisneros. Yo pensaba que no sabía, que no podría hacer nada y ahora ya se música!

Els joves tenen la percepció de que són l'orgull del barri, en contra posició als *vagos* o *pandilleros*, que en són la vergonya, o les noies del barri que bàsicament no són reconegudes. Les relacions que estableixen ells amb les persones del veïnat neixen del respecte, no sé si real, però el que es fa visible és que són nois i noies educats, que tenen respecte per *las Hermanas*. L'escola de música és com una salvació, els salva de perdre's pel carrers, dels mals del carrer. Malgrat que al barri es fa molta vida a fora, a les voreres, hi ha la idea de que passar molt temps al carrer no és bo, és símbol de no fer res, o millor dit, d'estar fent coses que no s'han de fer: beure *guaro* (beguda alcohòlica), fumant *mota* (marihuana). És com si en el carrer s'amagués un mal, com un virus que et pot atrapar i infectar. Però hi ha *chavalos* de Ketom que en un passat havien estat al carrer, relacionats o pròxims a espais de delinqüència o drogues, sembla agradar recordar-ho, com mitificar aquella època. La resta de nois i noies també semblen admirats de que nois amb un passat determinat ara estiguin a Ketom i siguin amics seus. Rebutgen *los pandilleros*, però alhora dona estatus dins del grup de Ketom haver tingut contacte amb aquest món, tant pel valor positiu d'haver superat el parany de la delinqüència com per l'admiració que en part tenen cap a *los pandilleros*. Aquests fan tot el que *los chavalos* més d'un cop han imaginat fer però alhora saben que no es pot fer. *Los chavalos* són l'orgull del barri, tenen popularitat

en la comunitat i saben que molts infants volen ser com ells, de grans volen formar part de Ketom. També dins l'escola tenen un rol de prestigi, ja que mentre fer guitarra o solfeig musical sol ser una activitat poc reconeguda, participar de Ketom és admirada per la resta d'alumnes més petits de l'escola.

A més, no tan sols són coneguts en el barri, també ho són a Managua en general, perquè han fet concerts arreu i per les xarxes, hi ha alguns vídeos d'ells tocant força populars. En concret hi ha un vídeo²⁹ que es va publicar l'abril de 2015 al *YouTube* que es va fer viral durant dos o tres dies. Això els fa sentir molt importants, alhora saben que hi ha vídeos de *YouTube* que tenen milers de reproduccions més.

Ser de Ketom és conèixer altres realitats

[Fragment d'una entrevista individual amb la Vero]

Vero.— Me gusta mucho formar parte de Ketom. Salimos mucho del barrio, vamos a tocar en eventos y siempre nos aplauden y nos hacen sentir bien. Primeramente pueden pensar ¿Qué hacen estos locos con estos barriles? Pero después se sorprenden. Ahora no me paso tanto tiempo durmiendo porque voy a Ketom, así que eso es bueno.

SA.— ¿A qué tipo de lugares soléis ir?

Vero. —Pues a fiestas, eventos en hoteles, no sé, muchas cosas del gobierno y de ricos. (es comença a riure)

SA.— ¿Cosas de ricos? ¿Cómo sabes que son ricos?

Vero. —Eso se ve, tu solo fíjate en la ropa, se miran vestidos carísimos, eso nunca lo llevaré yo! Y sus carros, pues si aquí tan si quiera alguien tiene uno!

SA.— Has dicho que os hacen sentir bien la gente del público, por qué?

Vero. —Cuando la gente está aplaudiendo después de que nos hayan mirao desconfiados al llegar, eso me gusta, no se, es como que nos dicen que somos buenos músicos que hacemos cosas bien.

Els nois i noies de Ketom surten del barri. Aquesta és una característica del grup molt valorada pels joves. Molts caps de setmana tenen alguna actuació en alguna zona de la ciutat o bé, en algun municipi proper. Els dies d'actuació l'emoció és perceptible en l'aire. Es presenten puntuals, cosa poc comú, i ben elegants, més del que és habitual. Estan col·laboratius, alegres, parladors. Un petit bus els passa a recollir i els torna hores més tard. Un cop carregats tots els tambors i tothom dins es poden veure alguns petits al carrer acomiadant-se amb cara d'enveja o alguna mare, tieta, àvia dient adéu amb un somriure d'orella a orella. Les portes de l'autobús es tanquen i el *regetton* s'escampa pel vehicle. En aquests moments sembla que sigui ~~en~~ els que més gaudeixen, han pogut tramcar seure a prop de la

---

²⁹ Vídeo de Ketom, *Cumbia Remix*, https://www.youtube.com/watch?v=r5w-cpM4_1E

noia i noi que els hi interessa, creuen mirades, es fan alguna broma i el que la rep fa veure que s'enfada o que no va amb ell.

Els concerts solen ser o bé en alguns llocs públics, en hotels o recintes privats on són convidats per amenitzar algun acte que s'hi celebra. Els agrada que les persones del públic es mostrin contents, aquests instants són percebuts pels joves com petits moments de fama. Al mateix temps, recordo una de les sortides en les que vaig participar que es realitzava en un hotel, era l'entrega d'uns premis, ells havien estat convocats per tocar entre categoria i categoria. Comprenc la reflexió de la Vero en relació a l'aspecte de les persones que feien de públic en contrast amb *los de Ketom*. Sortir del barri els permet conèixer diferents realitats però alhora els fa conscients del lloc que ocupen al món i com això no ho poden canviar. Els fa sentir orgull que persones d'un estrat social superior els reconegui que fan una cosa bé, ho valoren més que quan el reconeixement ve de persones del barri.

Per altra banda, no només coneixen noves realitats sortint del barri sinó que a l'escola de música molts cops hi ha gent d'arreu de llatinoamerica que ve a veure el model d'escola o bé, cosa menys freqüent algun voluntari andorrà o català. Vaig consultar quantes persones havien efectuat voluntariat a l'escola al llarg dels set anys que fa que hi ha el nou projecte i em van dir cinc.

Conèixer a persones d'altres parts del món, de cultures diferents, els fa ser nois i noies amb influències diferents que la resta de joves del barri. Tenen idees i expectatives diferents perquè prenen referents vitals no tan sols del barri sinó de persones que han passat per l'escola i els han impactat.

A mode de síntesi, es podria dir que *los de Ketom* són nois i noies del barri en una situació privilegiada per diferents motius. En primer lloc, gaudeixen d'un estatus social superior a la resta de joves del barri pel fet de ser reconeguts i populars. En segon lloc, el fet de poder compartir aquest espai de música amb iguals els dona la oportunitat de relacionar-se sense la presència dels adults, fet que en el cas de les noies és poder disposar d'un espai de llibertat molt gran. La majoria de noies van de l'escola a casa, i com a màxim, es passen la tarda vespre al carrer de casa seva conversant amb els veïns propers. Les noies que van a música coneixen gent de tot el barri, a més, de persones de fora del barri arrel dels concerts que realitzen amb la banda.

En tercer lloc, el fet d'aprendre música els dota d'un saber concret que els distingeix dels joves del barri i els obre les portes a espais nous, realitats noves i els posa en contacte amb persones del món de la música d'arreu, nous models de vida i nous referents.

Per altra banda, *los de Ketom* es caracteritzen per haver incorporat i reproduir una forma de ser jove concreta. Un jove que estudia, que valora l'esforç d'aprendre coses noves, que sap que si vol alguna cosa a la vida s'haurà d'esforçar, que basa les seves relacions en el respecte i no en la violència. Al mateix temps, presenten una actitud de superioritat respecte a altres joves, deslegitimen unes formes de viure la joventut i entenen la seva com la millor. Totes aquestes característiques marcaran la forma que tenen de relacionar-se íntimament i de construir les relacions de parella.

3.3. L'abans de l'amor: el poder de les primeres impressions

«El cuerpo es nuestro medio general de poseer el mundo»

Merleau-Ponty (1994)

Era un mig dia d'aquells en que estar-se a Managua és com entrar dins d'un forn encès. Solia estirar-me al terra a pair el dinar, *gallo pinto* (*frijoles* i arròs barrejats, plat típic nicaragüenc), procurant que tota l'extensió del meu cos entrés en contacte amb la superfície del terra de la casa i així notar durant uns segons frescor. La Vero, integrant de Ketom, era la filla del Pedro, home que em va llogar l'habitació on vaig viure durant els mesos que vaig estar a René Cisneros. Va sortir de la seva habitació amb roba ben neta, maquillada i cabells recent pentinats. Vaig pensar que havia quedat i li vaig preguntar que on anava. *No voy a ninguna parte, solo voy así para hacerme unas "selfis" para que se me mire bonita y colgarlas a Facebook*. La meva sorpresa encara va anar en augment al veure que després de la primera sèrie de fotografies apareixia amb un nou conjunt de roba i tornava a fer-se autoretrats.

Vaig quedar-me una estona mirant-la, observant com repetia una i altra vegada una postura, li donava a fer la foto i si la mirava i no la convenia, cosa que passava sovint, repetia l'escena. Amb aquesta activitat va estar més d'una hora. Al final, es va acostar a mi i em va demanar quina m'agradava més, en concret em va dir: *en cual se me mira más bella?*

Finalment, la fotografia seleccionada va a aparèixer a *Facebook* acompanyada d'un comentari: *pasandola bien!*

Aquesta escena enceta un apartat centrat en el cos, en com aquest ha passat a formar part primordial de la construcció de la subjectivitat. Com els joves de Ketom s'apropien d'ell i el modelen, el fan carta de presentació del seu Jo, és amb ell amb el que iniciaran i viuran les relacions d'amor. Es vol destacar com el cos és un producte social i com aquest es troba a travessat per factors com la classe social, la ètnia o el gènere. La percepció del cos depèn de mecanismes de construcció simbòlica determinats que impacten en *los de Ketom*. Tot seguit es presenten diversos exemples de les seves vivències.

[Fragment conversa després d'un assaig de Ketom]

Dani. — El sábado es el concierto en el parque Sandino, vendràs?

Jonny. — Vendrà Lory, tengo una camisa bien *tuani* que la va a enamorar.

Dani. — No seas *caballo!* Ya te gustaria que se fijara en ti. No andarás *enculado?*

Jonny. — No digas *pavadas!*

El cos és un medi cultural, els seus significats i vivències específiques reflecteixen processos socials. En l'àmbit de les relacions de parella tant durant la relació, però també en els moments previs, el cos és modelat per tal d'aconseguir agradar la persona amb la que es vol iniciar o es manté una relació

afectiva o amorosa. És per això, que els i les joves de Ketom fan de l'acte de “vestir-se” que en alguns casos pot ser irreflexiu, com quan es surt de casa per anar a comprar *tortillas*, un acte conscient i reflexiu com és el cas manifest en la conversa. El Jonny explica que ja té pensada quina roba es posarà per a un concert tot i que encara falten dies per a que es realitzi, emfatitzant la importància d'estar atractiu davant la noia que li agrada. La forma que tindran de vestir-se, de pentinar-se, de moure's no és arbitrària, sinó que és fruit de la integració de les normes culturals i de com aquestes impliquen una “domesticació” dels hàbits corporals. És per això que els nois de Ketom mai aniran amb bijuteria, a excepció de si el collaret té relació amb el culte religiós, per exemple portar una creu cristiana penjada del coll fins i tot serà ben valorat en un home per una conducta de bon cristià. La percepció d'allò corporal té relació amb els mecanismes de construcció simbòlica, amb la mirada cultural de la que ens parla Le Breton (2002).

Però per a tenir l'acceptació d'aquesta mirada cultural cal un “treball corporal”, un entrenament específic que s'inicia a la infància i que domina i regula les funcions corporals, fixa com tenir cura del propi cos, com presentar-lo de forma adequada, entre d'altres. D'aquesta manera, els *chavalos* de Ketom són treballadors corporals, inverteixen una quantitat considerable de temps per a convertir el seu cos en un producte social acceptable d'acord amb els estàndards de normalitat de la seva societat. Aquest culte al cos conseqüència de l'exaltació del consumisme, ha convertit el cos en mercaderia, i per això el treball corporal implica una quantitat considerable d'indústries poderoses i organitzacions, com ara la medicina, la farmacologia, l'alimentació, la bellesa, la moda o l'esport. No obstant, malgrat els nois i noies de Ketom anhelan comprar-se cosmètics, l'últim model de bambes de Nike o el perfum que duu el nom de la seva cantant preferida, la inversió econòmica per a modelar la corporeïtat és minsa, per això la inversió de temps es veu multiplicada.

Recordo un dia que vaig acostar-me a casa de la Lúdia. A l'arribar hi havia tres noies de Ketom mirant la televisió atentament mentre una altra anava barrejant una massa marronosa en un bol.

[Conversa amb les noies a casa la Lúdia]

SA. — ¿Qué hacéis?

Lúdia. — Miramos como se hace una mascarilla para la cara con aguacate.

Marcia. — Éste es un programa que te cuenta todo tipo de trucos de belleza. También te enseñan a hacer peinados o como cortar el pelo. Lo que más me gusta es que dice cosas que puedes *hacer* en la casa, con cosas que ya tienes por casa, sin tener que gastarte dinero.

SA. — ¿Lo miráis a menudo?

Ángela. — Cada miércoles. Siempre que podemos y no tengamos otras tareas. Sino pues una lo mira y le cuenta a las otras lo que ha aprendido.

D'aquesta manera, es posa de manifest la capacitat d'autogestió de les noies per tenir cura del seu cos i aspecte. Hi ha una actitud activa per part d'elles. No tan sols d'elles, ja que els nois de Ketom també busquen estratègies per a que malgrat les limitacions econòmiques tenir una aparença que desitgen.

No tindran moltes camises, però inverteixen una bona estona al dia per a rentar a mà la única blanca que tenen i deixar-la com a nova, poder no poden anar a la perruqueria però entre les noies es faran uns pentinats d'allò més elaborats, busquen mètodes naturals per a fer-se cremes o cosmètics, intercanviaran la roba, compraran bambes o roba de marca "d'imitació" ja que el cost és molt més baix o estaran molt temps estalviant diners per arribar-se a comprar aquella samarreta de l'equip de beisbol oficial que tant anhelen.

Tots aquests actes van encaminats a mostrar una imatge d'ells i elles semblant a la dels seus referents. Referents que són molt més que pures formes "estètiques", que estan associats a determinats valors com: la joventut, la blancor de la pell, estar prima, un poder adquisitiu alt que s'associa amb l'èxit social, la competitivitat, l'haver arribat a ser "algú en la vida", l'estar a dalt de tot de la piràmide social. En aquest sentit, tant l'ordre ètnic-racial com el gènere o la classe social, produeixen formes de classificació social arbitràries a partir de l'aparença física de les persones, impactant d'aquesta manera, en la construcció subjectiva de la pròpia corporeïtat. I d'acord amb això, els joves i les joves de Ketom aprenen el caràcter "camaleònic" o adaptabilitat del cos, la submissió a les normes estètiques i que l'èxit personal es mesura amb relació al grau d'adequació del cos als patrons hegemònics de bellesa.

3.3.1. *Los nicas no son bellos*

[Fragment extret d'una conversa amb la Vero a la Laguna de Apoyo]

SA. — Hay una cosa que me sorprende, los *nicas* os bañáis con ropa, por qué?

Vero. — Pues porque la gente tiene *pena* (és com anomenen a la vergonya). No quieren mostrar su cuerpo.

SA.— Pero es incómodo, no?

Vero. — Mire, los *nicas* no son bellos, su cuerpo es feo y por eso no lo quieren mostrar. No somos como vosotros, estamos llenitos, somos *chaparritos* (baixets), nuestra cara no es linda, pues claro que hay *nicas* hermosos pero porque son *cheles* (blancos), así que estos se parecen más a vos. También hay muchachas bien bellas pero pocas, se miran como yo. (em mira i riu, està bromejant, riem).

Aquesta idea de descontent amb el cos, aquest pensament de lletjor inqüestionable pel sol fet de ser nicaragüenc és comú. Són molts els que al llarg de l'estada en el país em van mencionar com de lletjos o poc agraciats eren els nicaragüencs respecte a les persones *gringas* (com anomenaven a tothom que era estranger). Aquest sentiment també es manifesta en els *chavalos* de Ketom. Hi ha un complex nacional, un racisme estètic induït que ells mateixos reproduïen. Una explicació es troba en que el model de bellesa hegemònic és l'imposat per la cultura occidental del cos "sa", estilitzat, jove i blanc. Aquesta estètica hegemònica ha estat vehiculada principalment pels mitjans de comunicació occidentals (MTV, publicitat de les grans marques de roba...) que consumeixen diàriament aquests

joves, els quals s'han agenciat d'una estandardització dels cànons de bellesa. Negant la heterogeneïtat racial i contribuint en la idea del prototip de “pell blanca ” com a valor estètic³⁰ no s'està parlant només de bellesa sinó també del desig i com aquest es construeix. Gaire bé tots els cartells d'anuncis, tant dels autobusos com els de les botigues del barri, publiciten productes que consumeixen persones “blanques”. És a dir, “el ciutadà” és blanc, la gent que s'enamora, que té un accident o que té mals de cap i es pren una aspirina és una persona blanca. Canessa (2008:80) sostindrà “imaginar a los ciudadanos como blancos tiene que ver con más que simples asuntos de raza y ascenso social; se trata también de la forma en que se construye y expresa el deseo”. Però no és tan sols el color de la pell, sinó juntament amb aquest, determinats trets del rostre, incloent el cabell, han estat valorats al ser evidència de la diferència racial. Per exemple, un nas petit però alhora arromangat és bonic, els cabells rossos i llisos, els ulls clars també ho són. Si es té en conta que «la percepción del color de la piel moviliza esquemas cognitivos incorporados, normas sociales implícitas, valores culturales difundidos, y revela mecanismos de atribución de status, y de clasificación del otro» (Cunin, 2003:8).

No obstant, la cultura postmoderna i multicultural ha fet una aposta per visualitzar la bellesa “negra”, ha atorgat a aquesta un estatus relacionat amb allò exòtic i sensual. Els tons de pell “fosca”, els llavis amb volum i el cabell afro s'han revaloritzat i relacionat amb la bellesa. No obstant, és pel fet de la seva consideració “d'anormal”, que es surt dels estàndards, que es considera bell, pel fet de ser original i sensual, tornant a plantejar models hegemònics impossibles i fent que els i les joves de Ketom rebien una doble pressió estètica: la hegemònica blanca i la hegemònica “exòtica”. Atès que, si per una banda se'ls exigeix una cara de tret “fins”, cabell clar, figura corporal poc corba; per l'altra, si volen ser una “*mulata sexy*” i destacar en aquesta forma de bellesa, hauran de tenir el cabell més arrissat possible, els llavis més voluminosos i sensuals i els pits i les natges grans i turgents. Es parla de les noies de Ketom perquè el gènere també hi té un paper important quan es parla del cos i de la bellesa, recordem que és el que s'utilitzarà per a seduir al noi que els agrada.

3.3.2. Una mujer tiene la responsabilidad de estar siempre hermosa

[Fragment de la descripció del dia a dia de la Sandi]

Sandi. — Un lunes me levantaba a las 6:00h de la mañana, refrescarme cinco minutos, a alistarme la ropa que me tenía que poner, a limpiarme los zapatos, a alistar las pinturas y todo lo que me echaba pues (s'està referint al maquilatge), en eso me estaba más o menos una hora y después me ponía a preparar el desayuno...

---

³⁰ Per a més informació vegi's: Hunter, 2002; Cunin, 2003; Hall, 2003; Sovik, 2004; Schucman, 2012.

Totes les noies entrevistades mencionen en algun o altre moment un espai al dia, com a mínim, per a *al·listarse*, que és com anomenen al fet d'empolainar-se per estar llestes per a sortir al carrer, per a ser vistes en públic. “Els nostres cossos no són tan sols el lloc des del qual arribem a experimentar el món, sinó que a través d'ells arribem a ser vistos en ell” (Merleau-Ponty 1994: 5). La dedicació i la importància de la presentació del cos per part de les noies de Ketom es pot explicar per dos factors principalment: el fet de que la bellesa és un atribut de la feminitat i la idea de que el cos de la dona és un objecte que ha de ser mirat.

El primer factor, la relació de bellesa amb feminitat implica que la bellesa participa dels esquemes reguladors que fan intel·ligibles els cossos de les dones únicament si s'ajusten als patrons hegemònics, promoguts principalment pels mitjans de comunicació i la moda. Les noies de Ketom veuen cada dia en la publicitat, les sèries de televisió i/o pel·lícules, com es “normalitzen a les dones presentant imatges de cossos femenins glamurosament opulents, impossiblement primis i invariablement blancs” (Davis 1997). Així, han de conviure amb una doble càrrega, la d'adaptar el seu cos a les normes estètiques dictades per a les dones (depilar-se, anar ben pentinada i maquillada, amb roba ajustada) i modelar-lo cap a uns atributs corporals homogeneïtzadors molt allunyats als que posseeixen (presentar la pell clara, cabell llis i brillant, primesa). D'aquesta manera les noies de Ketom inverteixen hores del seu dia al seu cos per a mostrar-se boniques perquè és d'aquesta manera com seran acceptades, com seran reconegudes com a dones per part dels homes i sobretot, perquè serà amb el cos com aconseguiran agradar a un home, enamorar-lo.

Això porta al segon factor, que pot explicar la major dedicació i importància al cos que presenten les joves de Ketom respecte als seus companys: la consciència de que el seu cos és un objecte el qual és observat. Quan una noia surt pels carrers del barri, si va sola o en petit grup d'altres noies, les mirades dels homes cauen sobre ella, sobre el seu físic, sobre el seu aspecte, i elles més que ningú, saben que estan passant un examen de valoració on serà acceptada i reconeguda com a cosa a desitjar o descartada i rebutjada com indigne de relació amb un home. Aquestes noies ja fa temps que senten amb pudor la mirada dels homes i la capacitat d'aquesta per a que el seu cos vestit sigui despul·lat amb els seus ulls, han crescut amb això. Recordem que el que importa en aquest anàlisi són els afectes, com s'arriba a tenir una relació de vincle íntim entre una noia i un noi en aquest barri, per això és important saber que les noies tenen molta més consciència corporal que els seus companys, que la categoria gènere influeix en la percepció de la corporeïtat. Perquè és amb el cos amb el que ella seduirà, amb el que se la reconeixerà com a possible objecte de desig. Això provoca que el físic d'una noia de Ketom sigui molt més important per a la construcció de la seva subjectivitat que per a un noi, el cos d'un home no està tant valoritzat ni tant jutjat, el cos d'una noia és el seu poder seductor. “El sol fet que la feminitat ens construeix amb una identitat, principalment centrada en un ser per a ser percebut, per a ser mirat, té l'efecte de col·locar-nos en un estat de permanent inseguretat corporal” (Dio Bleichmar 1998:188).

Es pot sostenir que la inseguretad marca a moltes de les noies amb les que s'ha treballat, la no estima cap al seu cos, que el reconeixen com a "anormal", per tenir massa malucs o tenir-ne massa pocs, per tenir pocs pits, la cara massa rodona, els braços gruixuts, etc. I el que els farà pujar l'autoestima, serà caminar per un carrer i que els nois i homes li diguin coses sobre el seu cos, sobre tot el que els desperta, perquè han après que el valor no se'l poden atorgar elles sinó que ve de fora, és pels homes que són belles, perquè les reconeixen com a tal. Han après que el cos és fonamental per enamorar a un home, que el cos és bàsic per a la seva existència i que en part d'ell dependrà l'èxit social, és a dir, que amb ell podran aconseguir un millor home, que és igual a dir: un millor futur, una millor vida.

A mode de conclusió, es pot reflexionar sobre com afectarà en la relació de parella que l'estima pròpia depengui de l'altre. Com impacte la submissió als patrons de bellesa per part de les noies, però també dels nois, alhora de voler arribar a ser d'una manera i veure que no ho ets? Quin paper juga aquest "camaleonisme", aquest jugar a ser una cosa que no sóc per tal d'agradar als altres? Com es pot arribar a convertir la relació de parella en un servilisme on un tan sols faci el que l'altre vol per tal d'aconseguir l'aprovació, la reafirmació, l'amor de la persona estimada. Per altra banda, pot ser que en la relació de parella s'aconsegueixi superar aquesta imposició, s'acompanyi a l'altre a acceptar-se tal i com és, demostrant que el sentiment d'amor no depèn del físic de l'altre?

3.4. El noviazgo

3.4.1. L' enamorament

[*Post extret d'una publicació feta pública per Eddy a Facebook 12/04/2016*]

“Q aria yo sin tu boca hoy,

Tu me dejas fuera cuando serca estoy

Mi mente da vuelta, n puedo cesar tdo este amor

Q pasa x tu mente dime quiero saber, es un viaje magico y hermoso ala vez, tdo me da vuelta nc q sea pero estare bn, debajo del agua puedo respirar, x ti una vez mas quiero entregar

Tdo de mi, te aaaaaaaaamo ati, amo tus imperfecciones, cada arista y temores... Si da tdo de ti, tdo dare de mi, mi final y mi comienzo aun gano si estoy perdiendo...all of me...”

Aquest comentari va rebre molts “likes” i moltes respostes d'alegria i enhorabona pel que estava sentint l'Eddy. De la mateixa manera, molts i moltes de les persones que ho havien llegit comentaven que ells sentien o havien sentit alguna vegada el que ell sentia i que era el millor que li podia passar a la vida: *Que hermoso lo que dices! Felicidades por el amor.*

Malgrat aquesta felicitat al descriure les sensacions de l'enamorament parla d'una sensació corporal desagradable com es el mareig, “*mi mente da vuelta*”, en concret parla d'un mareig mental, com si els pensaments no fossin clars, com si tot quedés emboirat per aquesta sensació tant forta que sent. El Dani en el següent fragment també planteja aquesta idea de descontrol mental.

[**Fragment entrevista Dani**]

Dani. — Ya sabes que ando con Marcia, lo dejamos y volvimos.

SA. — ¿Qué sientes por ella?

Dani. — Yo me muero por ella, sin ella...ai la quiero con locura!

SA. — ¿Nunca antes habías querido a alguien así?

Dani. — He tenido tres novias. Las dos primeras casi no duraron nada, no estaba enamorado de ellas, con la de ahorita dilaté casi un año, lástima que lo dejamos, pero ahorita volvemos a estar juntos.

SA. — ¿Cómo sabes que estás enamorado de Marcia?

Dani. — No sé...se siente, es algo muy fuerte, como que solo la quieres ver a ella, estar con ella, pasarla bien juntos. No piensas en nada más en todo el día.

Realment, el Dani quan em parla de la noia de la que manifesta estar enamorat tota la seva cara sembla somriure. En la conversa posa de relleu aquesta idea de que el sentiment amorós és quelcom irracional, que quan arriba no pots fer altre cosa que deixar-te endur per ell. Apareix la dicotomia

emoció versus raó. L'emoció no és raó, és més pròxima a la bogeria que al pensament. El Dani parla de bogeria, *la quiero con locura*, la bogeria és no fer un bon ús de la raó, és que el cap no et funcioni bé. Relacionen l'amor amb un descontrol mental. És curiós com l'enamorament sol relacionar-se amb una no elecció i amb un estat similar al d'estar sota els efectes d'una droga o estar posseït. Aleshores, es podria pensar que quan estàs enamorat no ets tu? També es pot destacar la característica del sentiment amorós com quelcom obsessiu, que t'altera la vida, que t'ocupa tots els pensaments: *solo la quieres ver a ella, estar con ella, pasarla bien juntos. No piensas en nada más en todo el día.*

L'enamorament pels nois i noies de Ketom és corporal, és una sensació que veritablement noten en el cos, en l'estómac, en el pit. Quan parlava amb algun noi o noia sobre l'enamorament i era una cosa que estaven vivint en aquell moment la cara se'ls envermellia o un somriure apareixia, al parlar de les sensacions del buit a l'estómac, de la disminució de la gana, dels nervis al veure la persona de la que s'han enamorat. Quan observava les petites interaccions que un noi o una noia tenia amb la persona que li agradava als assajos, a la porta de l'escola, etc. es podia apreciar el nerviosisme del parlant, la mirada que no es podia mantenir fixe i anava amunt i avall, el tocar-se el cabell reiteradament o les mans. No obstant, es pot estar enamorat d'alguna persona i no arribar a tenir una relació de parella amb ella, bé sigui per què no s'és correspost o perquè mai es notifica tal sentiment. Els nois i noies de Ketom parlen de *noviazgo* quan arriben a iniciar una relació amb la persona que desitges.

3.4.2. Estar en noviazgo

El *noviazgo* segons els nois i noies de Ketom és una etapa de la relació amorosa prèvia al matrimoni. Aquest moment està dedicat a la coneixença de les dues persones, per tal de saber si són compatibles. Els nois i noies de Ketom són cristians i han estat educats en el matrimoni únic i fins la mort, no obstant, ja s'ha presentat com les característiques familiars denoten que en la realitat això no és així (divorcis, mares que pugen sols els fills, tietes que fan de mares, etc). No obstant, els joves de Ketom creuen en l'amor etern, el *para siempre hasta que la muerte nos separe.*

Los de Ketom no tan sols creuen en un amor etern, sinó que a més és exclusiu. És a dir, només s'estima de veritat a una persona i aquesta persona és del sexe oposat. L'amor de parella és heterosexual.

[Conversa extreta d'una estona de reflexió dedicada a parlar de l'homosexualitat]

Brayan. — A mí eso no me gusta. No es normal. De pequeños tuvieron malas experiencias. (està fent referència a que una persona li agradi algú del mateix sexe)

Lidia. — Por la televisión hicieron un programa, están enfermos, se ve que naces así.

Marcia. — No está bien, esos hombres no están bien, pero tenemos que aceptarlo. Si yo tuviera un hijo así pues no se... él no elije que le gusten los otros hombres se nace así, no lo puede cambiar así que no lo podemos culpar a él.

Jonny. — Pues yo pediría a Dios que no me diera un hijo así!

Lidia. — Pero si tienes un hijo con una enfermedad lo has de querer igual, es tu hijo.

Eddy. — Pues a mí no me gustan los *cochones* (es riuen, és una paraula despectiva cap als homosexuals) y no podría tener un amigo así, no sé, no me gustaría. No me gusta como son, ni como visten.

SA. — Y es que vosotros podéis saber cuándo alguien le gustan los chicos?

Dani. — Pues claro! Eso se ve, llevan cosas de chicas y se mueven como una chical!

El debat va seguir una llarga estona més. En aquest espai, es reuneixen els nois i noies de Ketom que volen i parlen d'algun tema d'interès o d'actualitat. Ells mateixos van ser els que van proposar parlar d'aquest tema, així que els inquieta, és un tema molt present. Sovint quan volen desprestigiar algun noi, quan l'acusen de no ser prou valent li diuen *cobón*. No vaig tenir la oportunitat de conèixer a ninguna persona obertament declarada homosexual durant la meva estància a Managua i molt menys que fos habitant del barri. És un tema tabú. Dubto que no hi hagi cap persona en tot el barri que no tingui desig cap al mateix sexe però no se'n parla i si es fa, es fa des de la patologització, la perversió i el menyspreu. Partint d'aquest imaginari, s'entén que totes les parelles o objectes de desig dels nois i noies de Ketom són sempre del sexe oposat. És una premissa fonamental. En part és així perquè a un home li agradin les dones és part definitòria del fet de ser home. És a dir, el desig té relació amb la identitat. Ser home implica tenir desig cap a les dones. Els homosexuals qüestionen un dels pilars culturals que han après, per això és un tema que els incomoda, els crea angoixa però alhora els interessa i volen saber-ne més. No obstant, han crescut en una cultura parental on la heterosexualitat és obligatòria i les relacions de parella analitzades en són exemples.

Tot i que, el *noviazgo* pot ser entre adults, és característic viure'l en la joventut. Aproximar-se aquesta experiència permetrà conèixer el significat que *los de Ketom* atorguen a les relacions amoroses. Cal tenir present que són les seves primeres experiències de parella i que segurament la idea de l'amor de parella es modifiqui amb el temps i amb noves relacions. Però el que és d'interès etnogràfic és presentar com viuen aquest inici de posada en pràctica de tot el pensament amorós, amalgama de diversos discursos apresos, que han construït al llarg de la seva vida.

***Ir a pedirla*³¹**

Es pot estar enamorat d'algú però no arribar a tenir una relació d'amor amb ell o ella. Ja sigui perquè no ets correspost, perquè aquella persona ja té parella o bé, perquè la persona desconeix que t'agrada. És per això que abans del *noviazgo* hi ha la declaració. Pocs són els que en les entrevistes o en converses informals parlessin d'aquest moment, només s'ha pogut recuperar el que es presenta a continuació:

---

³¹ Expressió que fa referència a la responsabilitat social del noi de presentar-se a casa de la noia que estima i *pedirla* (demanar-la) al pare d'ella. És una forma de demanar permís per poder tenir una relació amb la seva filla.

[Fragment on el Dani relatava el seu inici de relació amb la Marcia]

Dani. —(...) Después de pensar como decirle a ella (Marcia) que me gustaba, me daba *pena* (vergüenza) decírselo a la cara y en una carta no se... Le dije a Sandi (és una de les millors amigues de la Marcia) que le dijera a Marcia que me gustaba y que si quería ser mi novia. Así es como empezé todo, ella dijo que sí. (No em mira directament després de dir això, somriu, com un somriure intern).

De ben segur, que hi ha moltes maneres de demanar algú de sortir per part dels *chavalos* de Ketom. No obstant, penso que seran els nois els que ho demanaran, els que prendran la iniciativa, com ho reflexa aquesta conversa:

[Conversa entre noies de Ketom abans d'un assaig]

(Estem arraconades, no gaire visibles, a la part de darrera d'un dels edificis de l'escola. És un lloc còmode, on elles solen posar-se per tal de parlar intimitats).

Natalia. — No! Pues claro que él ha de *dar el primer paso*, como voy a ir yo a pedirle salir!

Lidia. — Y si te gusta y él no hace nada... (La Lidia es més petita, es porta dos o tres anys amb la resta de noies, i es nota molt en els converses íntimes entre noies, no li fan massa cas)

Marcia. — Es el hombre quien ha de pedir a la mujer! Mejor, tendría que venir a hablar con el padre de ella y *pedirla*, si va en serio lo hará, como un caballero.

Lidia. — Pues Daniel no ha ido a casa a hablar con tu padre (El Dani es el novio de la Marcia)

Marcia. — Primero quiero estar segura, cuando lo vea claro le diré que si realmente me quiere tiene que ir ~~ha~~ hablar con mi padre.

En el diàleg apareixen dos temes que es troben relacionats amb els atributs que defineixen el paper de l'home en una relació d'amor: *dar el primer paso* y *pedirla*.

En primer lloc, apareix la idea de *dar el primer paso* i com això pertoca a l'home. Ell és qui pren la iniciativa, és el que decidirà quan començarà la relació i en el cas que no es declari a la noia, mai seran parella. Aquesta concepció de l'home com iniciador o catalitzador de situacions és característica del seu paper dins la parella. No serà només en aquest moment de la relació amorosa que ell prendrà la directa sinó que serà ell qui convidarà la noia a sortir, qui s'aventurarà a donar el primer petó, a iniciar un contacte més pròxim o una relació sexual. El paper de la noia en tot això és el d'esperar, té un paper passiu, condemnada a la immobilitat sinó vol caure en la crítica social de la resta. En el cas que fos ella la que demanés al noi de sortir, si ella fos la que es llencés a fer-li un petó, si fos ella la primera en expressar el seu desig sexual rebria el càstig social. Però no tan sols això, en el cas que la noia no ho desitgi, sobretot en moments d'intimitat, si el noi dona el primer pas serà un repte per a la noia saber dir que no sense que això impliqui un conflicte. L'amor d'ella cap a ell serà qüestionat,

si ella no vol fer alguna cosa, per exemple mantenir una relació sexual, i atura al noi això serà demostració de que no l'estima prou. A més, l'home sentirà la seva capacitat de seducció afectada.

El que s'ha presentat, és el que es diu que pertoca a cada rol de gènere. Tot i així, una cosa és el que han après sobre què està bé que faci una noia i què un noi i l'altra el que es fa. Malgrat que les noies de Ketom no aniran explícitament a demanar de sortir a un noi, no resten immòbils quan els hi agrada algú sinó que fan servir diferents estratègies per a fer explícit i facilitar que el noi doni el primer pas. Per exemple, enviaran a una amiga a parlar amb ell per a descobrir si li agrada algú, miraran de compartir el màxim de temps amb ell i situar-se a prop seu quan estiguin en grup, el recolzaran en totes les seves opinions, riuran totes les seves gràcies i si es fan activitats en grup procuraran forma part del que integra el seu enamorat, si es fa un viatge en autobús s'ho faran anar per acabar compartint seient amb ell. Tot aquests actes són senyals per a que el noi entengui que li agrada. Així les noies deixaran que els seus actes parlin sobre els seus desitjos. I és amb aquests actes com elles *dan el primer paso*.

Per altra banda, en el fragment de conversa presentat anteriorment, apareix el xoc entre la tradició del festeig i les pràctiques actuals vers aquest. Al apel·lar al terme "tradició" es fa referència a l'ús quotidià d'aquesta paraula, tot allò heretat dels avantpassats i que prové d'una altra generació. En aquest cas, l'acte de *pedirla al padre*, fa referència a la tradició de que el noi es presentés a casa de la noia i demanés permís al seu pare per a poder iniciar el festeig. Aquesta tradició no és tan sols nicaragüenca, fins a mitjans del segle XX a Espanya les dones eren estretament tutelades pels seus familiars durant el festeig. La meua àvia m'explicava com *antes para conseguir estar a solas con un hombre era un rompecabezas, siempre había alguien espiandote*. De la mateixa manera que les formes per iniciar una relació s'han modificat al nostre país també ho han fet al barri focus d'anàlisi. No obstant, la Marcia en aquest fragment de conversa parla com ho fan moltes dones i homes del barri, parla en nom de la tradició i de com necessari és mantenir-la. *Es el hombre quien ha de pedir a la mujer! Mejor, tendría que venir a hablar con el padre de ella y pedirla, si va en serio lo hará, como un caballero*.

Hi ha un punt de vista tradicionalista en algunes veus del barri. Per exemple, a casa escoltava molts cops al Pedro dir: *antes las cosas no eran así. Ahora las muchachas lo teneis todo bien fácil. Antes no podiais andar con cualquiera, ahora ya nadie respeta nada*. Comentari que solia fer en general, però que era clarament dirigit a la seva filla Vero de 17 anys. Així, hi ha un discurs après dins *los de Ketom* de vetllar per mantenir les tradicions, això es lo correcte, el que els han repetit des de petites que s'ha de fer. Al mateix temps, en el fragment de conversa s'assenyala com Marcia surt amb un noi d'amagat dels seus pares, és la primera en no seguir la tradició malgrat defensar-la.

Darrere de la noció *pedirla a su padre* hi ha la idea de que la dona en part és propietat d'un home, que necessita un tutoratge, una protecció vitalícia, des del naixement serà el pare i després el marit fins la mort. Quan comença el festeig la noia encara està a càrrec del pare és per això que el pretendent ha de demanar-li permís. Realment, sembla que aquesta pràctica s'ha perdut força al barri. En el cas del Dani i la Marcia però es va seguir la tradició, readaptada. Quan ja portaven dos mesos sortint el Dani

es va arreglar i es va presentar a casa la Marcia per a parlar amb el seu pare i li va demanar permís per a mantindre una relació de *noviazgo* amb ella, *fue pedirla*. És curiós perquè la Marcia molts cops ha manifestat que el seu pare no hi és present en la seva educació ni en la seva vida, que és la seva mare qui ho ha fet tot per ella. Ella em va dir: *es como un tío, porque no me da amor de padre*.

De la mateixa manera sorprèn aquest control de propietat de les dones quan elles són en molts grups domèstics del barri les caps de família; vetllen pel benestar afectiu i econòmic i la figura masculina és inexistent o dependent d'ella.

[Fragment d'uns versos fets pel Jonathan]

Ya no quiero ocultarlo quiero tenerte cerca
Hablo con tu madre aunque sé que es difícil de convencerla
Que no se deje llevar por las apariencias
Porque mi corazón siempre te trata con decencia

Aquests versos fets per un noi de Ketom posen de manifest com encara hi ha la idea de demanar permís a la família per a estar amb la noia que els agrada. No obstant, el Jonathan dona valor a l'opinió de la mare, és a ella a qui cal convèncer. També posa de relleu com aquest *pedirla* és un control, una supervisió dels lligams que s'estableixen dins la comunitat. Quan dues persones comencen a sortir també s'uneixen dues famílies.

3.4.3. La parella

[Frases recollides en varies situacions que fan referencia a l'experiència de tenir parella]

Saber que puedes contar con él para lo bueno y para lo malo.
En el noviazgo nos lucimos para hacer sentir especial a esa persona.
Pasear por el parque con ella, pasarla con ella, irla a dejar a su casa.
No poderte separar de él o ella.

Hi ha responsabilitats o característiques diferents entre el noi i la noia de la parella. Tot seguit es mira de fer una breu exposició del que és ser novia i novio.

Mi papi, mi papacito

[Conversa informal a l'era de l'escola de música sobre el fet de tenir novia]

Dani. - Si tienes novia has de cambiar cosas. Has de dejar de quedar con los amigos y estar con ella, pues es lo más importante y le has de dedicar tiempo. Si tienes un poco de dinero no gastártelo pa ti sino en una cosa pa ella, que le haga feliz.

Jonny. - Pero no puedes dejar de lado a tus amigos, ella te ha de querer tal como sos.

Dani. - Ya pero ahora lo más importante para ti es ella.

[Post fets als facebook de alguns nois i noies de Ketom en relació al paper del novio]

Figura 4

Figura 5

Figura 6

En la conversa entre el Dani i el Jonny junt amb algun dels post penjats per nois de Ketom al *Facebook*, s'aprecia la idea que tenir novia és renunciar. Has de deixar de fer les coses que feies abans, deixar de fer el que et divertia per a dedicar el temps a la persona que estimes, així és com demostres l'amor que tens per ella. Sembla que s'estableix una separació entre "diversió" i estar amb la novia. En aquest punt es pot visualitzar el concepte *sentar la cabeza*, com ho mostra la figura 4, deixar de fer ximpleries (passar la tarda jugant amb els amics, perdre el temps al carrer rient-te de la gent, no pendre't res seriós, etc.). Quan es té parella s'ha de ser seriós. No només això, has de protegir a la teva companya, li has de demostrar que pots amb tot, que res et fa por, que si hi ha un problema no s'ha de preocupar perquè allà estàs tu per a resoldre'l (Figura 5). Cal que ella es senti protegida de les amenaces del món, al teu cantó ningú li farà mal. A més, la faràs sentir cuidada tenint detalls amb ella, com comprar-li xocolatines, unes flors, aquell collaret que has vist que li agradava. L'has de fer sentir especial, única. Així és com esperen les noies de Ketom que ha de ser un novio, un bon novio (Figura 6). Els nois de Ketom quan volen demostrar que estimen a una noia reproduïxen els valors de masculinitat hegemònica: valent, fort, protector, bo en la presa de decisions, segur d'ell mateix, autosuficient. L'home prototip per excel·lència és el pare, fent referència a l'ideal de pare de família, el que té cura de la seguretat i protecció dels seus fills i filles, compra tot allò necessari, qui pren les decisions i que és una persona seria i responsable. No s'està dient que els nois de Ketom facin de pare de les seves parelles, però sí que fan moltes accions que es relacionen amb aquest rol. Per altra banda, es suma el fet que les noies anomenen al seu novio *papi* o *papacito*. Vaig parlar amb algunes noies per tal de saber per què la gent del barri anomenava així el seu novio o marit i aquestes van ser les respostes:

[Respostes a la pregunta: ¿por qué llamas *papi* a vuestro novio o esposos?]

“Es una costumbre latina, mi mamá siempre le llamó así a mi padre” (Joanthan)

“Es porque somos muy cariñosas las nicaraguenses. Les llamamos “papi” a los esposos y también a los hijos en plan cariñoso. Papi o papacito es sensual, es hermosos!” (Sandi)

“Si, yo le dijo a veces a mi novio. Se lo dijo porque el es eso, mi papi, es como decir “mi mundo” lo que más me importa en el mundo”. (Ángela)

“Es una forma de que se sientan importantes, como ellos son protectores les gusta escuchar que les llamamos papi. No se, siempre lo hemos hecho.” (Marcia)

No és que pensin amb el seu pare quan diuen *papi*, no obstant si que pensen amb uns atributs relacionats amb el pare de família hegemònic, atributs valorats en un home. Certament, també hi ha la costum d'anomenar a l'estimada *mami* o *mamacita*. No obstant, no vaig escoltar mai als nois de Ketom dirigir-se així a les seves novies.

Mi bebè, mi niña, mi gatita

El que s'espera de la novia és que sempre doni suport al seu novio, que estigui al seu cantó. Es construeix com a dèbil, com a persona que necessita de la protecció i afecte constant. Per això, una de les demostracions màximes d'amor per part del novio cap a ella és que li compri alguna cosa, és una forma de mimar-la. Així, la relació que es construeix no és d'igual a igual, hi ha un protector i un protegit, una persona autònoma i una altra dependent. Aquesta relació es fa visible en petites coses, com per exemple, tot el que envolta les accions de la cavallerositat que tant agraden a les noies de Ketom (Figura 6). Obrir la porta de casa o del cotxe a la noia, ajudar-la a baixar escales o portar les coses pesants. Recordo un dia que marxàvem amb els de Ketom a fer un concert i calia carregar el autobús amb els tambors. Els nois ho van fer tot, les noies s'ho van mirar i poder es van encarregar de portar alguna petita cosa. En aquesta situació tothom estava còmode, quan vaig fer un intent de portar jo algun tambor me'l van treure de les mans i em van dir: *este tipo de cosas no las han de hacer las señoritas, ya te ayudo*. Aquests micro patrons conductuals van arrelant en el fer dels nois i noies, van determinant incapacitats segons el gènere i per tant, també generant dependències, dependències que es reproduïxen en la relació de parella en el *noviazgo*. Seguint amb aquest fil, en molts casos s'observa aquesta relació de poder *mi papi- mi bebé*. Sembla que les noies busquen un home que les cuidi. Malgrat que algunes de les noies de Ketom en el grup tenen un lideratge o són veus valorades, són noies que tenen molt clares les seves decisions i les seves habilitats, no obstant, quan tenen parella esperen a que la iniciativa en la discussió sigui del seu novio.

La relació de proteccionisme que s'observa en el *noviazgo* poc té a veure amb les parelles adultes que rodegen els nois i noies de Ketom. Quan parlen de les seves famílies s'observa com l'amor entre els seus pares no és mai un element destacat dins de la vida familiar, no vol dir que no hi sigui present,

però aquest no és esmentat, en molts casos no hi ha pare de família o bé, passa el dia a fora treballant i no té relació d'afecte amb els fills.

[Fragments extrets de les entrevistes individuals als noies i noies de Ketom on parlen del seu pare]

“Con mi papa no me llevo bien, porque no está un tiempo constante en la casa, solo un determinado tiempo, es como un tío, porque no me da amor de padre.” (Marcia)

“La relación con mi papà es medio estable, a veces nos enojamos, pero se que él me quiere mucho y yo prefiero vivir con él que con mi mamá. Ella ya ha creado otra familia, aún que los quiero mucho. (Vero)

“Des de siempre he vivido con mi padrastro pero no lo considero mi padre. A mi padre si que lo miro, pero poco, ya no está en Managua, se fue con su esposa. (Dani, viu amb la seva mare i el seu novio, són quatre fills del mateix pare que ja no viu amb ells)”

“Mi papá ya no quiso saber nada más de mi mamá, como que la dejó y mi mamá se buscó otro hombre y se quedó con él.”(Sandi)

S'observa com la vivència de la figura paterna d'aquests joves poc té a veure amb el *papi*, amb les qualitats que ha de tenir un home desitjable. És com si en el pas de la vida adulta, amb la fi del *noviazgo* i la formalització del matrimoni la relació es modifiqués. Com si en el *noviazgo* hi hagués una voluntat constant de recordar i mantenir l'amor que sent l'un per l'altre de la parella i que amb el matrimoni això es perdés.

[Fragments extrets de converses o entrevistes on els nois i noies parlaven de la seva mare]

“Mi mamá lo ha dado todo por sus hijos, ella todo lo que hace es por nuestro bien, aunque a veces se enoje.” (Marcia)

“Una madre siempre nos tiene un plato de comida sea la hora que sea. Hay que darles las gracias por ser tan lindas y darnos todo el amor del mundo.” (Jonathan)

“En casa mamá cocina la mejor comida, cada día nos hace delicioso *gallo pinto*” (Dani)

“Mi mamá siempre lo hace todo para nosotros, daría todo por nosotros. La quiero mucho” (Eddy)

“ Si tenemos comida y un hogar es por mi mamá que ha trabajado toda la vida y lo poco que tienen se lo gasta con nosotros” (Jonny)

La figura de dona que coneixen és la de *seres-para-otros*, prenent la noció proposada per Marcela Lagarde (2008), que fa referència a com l'home, els fills, la família i fins i tot, el treball són el que

donen sentit i el destí de la vida de les dones. La funció de la dona és estimar i cuidar als que la rodegen, això és el que la defineix. Lagarde sostindrà que “esta condición de género patriarcal emana de funciones, relaciones y poderes y no podría lograrse sólo a través de la dominación opresiva y violenta, y con el ejercicio de una supremacía autoritaria. Ha contado con el amor como experiencia vivida por las mujeres capaces de vínculo y de asombro por esos otros cuyo contenido perverso, enajenante, es la entrega sacrificial. Al sacrificio, la entrega y la capacidad de *vivir-para-el-otro* se les ha convertido en virtudes y en dimensiones del amor de las mujeres.” (Lagarde 2008:4)

Marcela Lagarde (2008: 2) sostindrà que “los hombres son el sujeto del amor y del eros, de ahí su centralidad y jerarquía erótico-amorosa que es cimiento de su paternidad y de la posición suprema familiar, clánica, de linaje y comunitarias; de ahí emanan gratificaciones y cuidados afectivos, sexuales y eróticos, es vía de acceso a trabajo personal gratuito, y es la materia de poderes personales y autoestima, de estatus, prestigio y ascenso jerárquico. Todo ello constituye un sólido soporte personal para cada hombre y para su vida cotidiana. La supremacía genérica de los hombres y su poder de dominio subyacen a cualquier experiencia. Son estructurales”.

D'aquesta manera, durant el *noviazgo* existeix aquesta relació de proteccionisme desmesurat, que sembla situar a la noia com a centre de l'amor, com a subjecte de l'amor, però es fa des d'una postura desigual on el noi sembla saber en tot moment que és el millor per a la seva noia. La noia que en molts àmbits de la seva vida és activa, aprèn a desitjar que en la relació de parella ha de deixar fer, deixar-se cuidar, deixar-se protegir, com si el seu estimat sàpigues què és el que necessita. El que em sembla curiós és el desig que tenen les noies de sentir-se cuidades, com els hi agrada veure com un noi es preocupa per elles. Al mateix temps, els referents de dones adultes que les rodegen és de dones que cuiden, no que són cuidades, dones que dediquen la vida a donar amor. Com assenyala Marcela Lagarde (2001: 165) “El papel de las mujeres como proveedoras de afectos se ha naturalizado y esto obstaculiza la visibilización de las consecuencias nocivas de este mandato en la calidad de vida de las mujerea”

3.4.4. La parella i el grup

Han existit diferents parelles dins del grup de Ketom, en poques setmanes de convida amb els *chavalos* les noies de Ketom ja es van encarregar de posar-me al dia de quines trames amoroses existien. No obstant, malgrat que hi havia moltes noies i nois que s'agradaven només vaig poder observar una parella on els dos membres eren integrants de Ketom, la resta de nois i noies si tenien alguna relació era amb algú pròxim però no del grup. És interessant dedicar un apartat a exposar com un grup pot modificar-se amb la presència d'una parella dins d'aquest. A més, de permetre aturar-se en la distinció que estableixen aquests joves entre l'amor de parella i l'amistat, i com al voltant d'aquests dos tipus de relació hi ha una jerarquia.

En primer lloc, el fet de que aparegui una parella dins el grup crea noves aliances i connexions, al mateix temps que genera desconfiances o gelosies. Per exemple, s'observava com alguns nois de Ketom prenien distància amb el noi de la parella, com si ja no fos el mateix, com si ja no poguessin comptar tant amb ell. És com si el grup entengués que la parella ha esdevingut un indissoluble, sempre que es proposi de fer alguna cosa implicarà la presència d'ambdós i hi ha activitats, com fer gamberrades o molestar als petits de l'escola de música que tan sols pertoquen al nois de Ketom, que deixaran de proposar-los. Apareixerà gelosia al no poder fer les coses que solien fer en grup. És com si abans existís un "nosaltres" que era el grup de nois i noies i de cop el "nosaltres de dos" creés un els "altres" en relació al grup. El fet de "tenir parella" fa visible el que la resta no en té, la parella es situa en una posició de prestigi, provar que algú t'estima et converteix en objecte desitjable i de valor per la resta del grup.

Per altra banda, l'amor de parella apareix com a rival de la relació d'amistat. Maria Luz Esteban recupera la definició de William Jankowiak (1994: 4) on defineix la passió amorosa de forma universal en base a quatre elements: idealització, erotització de l'altre, desig d'initimitat i expectatives de futur. (Esteban 2011:43). El que es troba d'interès és com aquestes qualitats també es poden donar en l'amistat, que no deixa de ser un altre tipus de vincle amorós. Poder, l'element d'erotització de l'altre seria el que genera més controvèrsia, els altres tres són compartits en ambdós tipus de relació. L'amistat és un aspecte rellevant en la vida dels *chavalos* de Ketom, amb els amics és amb les persones que comparteixen la majoria de temps. Els nois tenen més amics nois i les noies més amigues noies. Malgrat que tot el grup de Ketom es porta bé, hi ha grups d'amistat de tres o quatre persones dins d'aquest, que són els veritables amics. A grans trets, les característiques de les relacions d'amistat observades són: s'expliquen els secrets, els problemes, ho saben tot l'un de l'altre, és amb ells amb qui t'ho passes bé.

Hi ha una idea que repeteixen en el seu discurs i fins i tot, en parlen per les xarxes: els nois són millors amics que les noies. De la mateixa manera que: les noies saben estimar millor que els nois.

[Fragment extret d'una conversa amb el Jonathan i la Marcia]

Marcia.—Yo prefiero amigos chicos, pues ellos me han enseñado que es una amistad de verdad, que es estar siempre allí. Aunque sean molestos, odiosos, pervertidos, insoportables siempre serán mucho más fieles y sinceros que las mujeres.

Jonathan.—En verdad los hombres no hacemos lo de hablar mal en las espaldas, como hizo Natalia.

SA.— ¿Pero Marcia tú tienes muchas amigas, más que amigos, no?

Marcia. — Si tengo más amigas, pero los pocos amigos que tengo son mejor. Ellos no te hacen la competencia, son un gran apoyo y jamás cuentan un secreto. A ellas no les puedo contar nada, sino dan voces por todo el barrio.

SA. — Pero tú eres una chica, crees que no puedes guardar un secreto? Hablas mal de tus amigas en su espalda?

Marcia. — No, yo no hago esas cosas, porque se lo que es la amistad.

Les noies són de poca confiança. Aquesta idea és molt generalitzada, també entre les mateixes noies. Les noies critiquen la resta de noies però no s'inclouen en aquesta forma de fer, com si elles fossin l'excepció. L'amistat és cosa de nois perquè no la relacionen amb les emocions, els afectes, com en la relació de parella. Si s'observen els adults del barri, són els homes els que tenen algun amic, les dones es relacionen sobretot amb les cosines o membres de la família.

L'amor de parella és cosa dels sentiments, no s'escull, és irracional. Alhora requereix compromís i renúncia. En canvi l'amistat és escollida, és racional. És fàcil, no requereix esforç, l'amistat i el seu manteniment es donen per suposat amb el fet de quedar i passar-ho bé. L'amistat és divertida, l'amor de parella és seriós. L'amor és íntim pertany a l'espai privat, la amistat és pública, es dona al carrer. Aquests dos tipus de relacions competeixen dins de cada persona, apareix una confrontació però hi ha una jerarquia en la seva escala de prioritats, per sobre de tot, sempre serà l'amor de parella. Aquest fet és compartit per tots *los de Ketom* i tot i que poden aparèixer sentiments de gelosia quan un del grup no passa tant temps amb ells perquè està de *noviazgo*, saben que ells farien el mateix, que és així com funcionen les coses. Així, s'observa com dins l'escala de prioritats l'amor de parella és el centre i el principal motor d'actuació dels i les joves de Ketom. És com l'objectiu que tots persegueixen en les relacions i per això comprenen que quan un ho aconsegueix hi ha un preu a pagar, molts cops, no compartir tant temps amb ell o bé, canviar les coses que feien junts. Abans de tenir parella poder jugaven a futbol hores i hores, ara seuen al carrer i parlen, molts cops hi ha també la parella.

3.4.5. La parella i la comunitat: *el chisme*

En el barri René Cisneros, en concret en la zona de "cuadras" en la que vaig conèixer, tothom coneix a tothom. Molts comparteixen vincles de parentiu i sinó és així, han crescut junts, per tant, tots saben de la vida de tots. És a dir, tothom és productor i a l'hora objecte dels *chismes*. Aquests són fenòmens culturals, "un exercici, una construcció i una creació col·lectiva on es posen en joc i a prova les pautes culturals" (Zires 1995: 164). *Los de Ketom* no són pas una excepció, el *chisme* o rumor, forma part de la seva quotidianitat. Partint de la pròpia definició que en fan ells del *chisme*, aquest es considera una acció ociosa, que es realitza al parlar d'algú que no està present, normalment per tal de degradar-lo o sancionar conductes d'ell.

En el cas que ens ocupa, el pensament i usos en torn a les relacions amoroses d'aquest joves, el rumor juga un paper important en les accions dels joves, amb un pes especial en el cas de les noies. Poden suprimir-se conductes, fer-les d'amagat o modificar-se per tal de no ser objecte del *chisme*. En el cas del rumors relacionats amb el *noviazgo* les noies del grup van assenyalar nombroses vegades la

vergonya que sentirien si algú parla d'aquest al seus familiars o bé, que caigui sobre elles l'estigma³² de *facilona*.

[Fragment extret de d'una entrevista realitzada amb la Natalia]

Natalia.— (En l'entrevista anterior em va parlar del seu passat, va marxar de casa perquè el seu padrastre abusava d'ella, ara viu a casa d'una de les noies de Ketom) (...) la madre de ella me dijo: estate aquí. Pero yo le dije que no era familia suya, para que me iba a quedar aquí? Pero ella me decía: quédate aquí, aquí nadie te va a tratar mal. Me quedé mientras encontraba a donde irme, pero ya después ella me dice: yo te voy a querer como una hija, me dice, yo te voy a adoptar a vos, no te voy a agarrar como una sirvienta ni por lástima. Y así ha pasado hasta ahora.

SA.— Entonces ahora es tu hogar?

Natalia. — Sí, es eso. Pero ahora porque como estoy en ese hogar ya dicen que ya me metí con él (es refiere a Nelson, germà de la Marcia i el seu novio). Tengo un noviazgo, pero solo eso. Todos ya van a decir que ya vivo con esa persona, que en un momento ya voy a salir embarazada.

En aquest fragment s'observa la pressió i angoixa que viu la Natalia pel que puguin dir d'ella. Per que les persones del barri pensin que de seguida es quedarà embarassada, és a dir, tindrà relacions sexuals. No es parla gaire bé mai de sexualitat, de la vida sexual de les joves, i que diguin que en poc estarà embarassada és que donen per suposat que té vida sexual i això l'avergonyeix molt, l'estan titllant de *facilona*. Encara és més, no sap del cert que pel barri corri aquest rumor, ella imagina que s'està dient això. Però només de pensar que sigui possible ja li provoca malestar. No vaig tenir cap conversa amb un noi on em parlés de l'angoixa al pensar que al barri parlessin de la seva vida sexual o la donessin per suposada. Que es parli del *noviazgo* dels joves en el barri sembla provocar més patiment a les noies que als nois. Poder és perquè per als nois el *noviazgo* és una oportunitat per a reafirmar la seva masculinitat i ser reconegut públicament com a heterosexual, no només entre els seus iguals, sinó també davant dels seus pares. D'aquesta manera s'observa com els rumors permeten identificar sistemes de creences compartides en torn als rols de gènere i conductes socialment acceptades o rebutjades.

[Fragment entrevista amb el Dani]

SA.— ¿ Qué haces cuando quedas con tu novia?

Dani. — Salimos a pasear, al parque, nos compramos una *repocheta* (tortilla de maiz, con frijoles, repollo y queso). A ella no le gusta que la mire la gente, porque después anda criticándola, entonces pues ella me ha dicho que cuando salgamos hemos de ir con la Sandí, no a solas, para que no sopechen. Sino nos vemos en ensayo o la acompaño a casa cuando acabamos.

³² Aquí s'utilitza conscientment el terme *estigma* (Goffman, 1970) per la forta càrrega que simbòlicament va associada a l'acció quan és interpretada en clau de conducta desviada.

En aquest fragment s'observa el temor que es té al *chisme*. La seva novia sap que si els veuen sols les dones del barri, *las Hermanas*, poden parlar d'ells i això arribar a l'orella dels seus familiars. El rumor és un exercici de poder que sanciona moralment els comportaments i els qualifica a través de paràmetres estereotipats de conductes bones i dolentes, d'acord amb les representacions socialment acceptades. Que una noia jove vagi a soles amb un noi no està ben vist, a no ser que la família n'estigui al corrent i li hagin donat el vistiplau. Tan sols la idea de que un rumor pugui arribar a córrer sobre ella ja li ha fet adoptar una conducta socialment acceptada, el *chisme* és un mecanisme de control de conductes socials molt potent, sobretot per als joves que busquen l'acceptació.

No obstant, els rumors són intensos en l'inici, quan la relació encara no es pública, un cop ja s'ha consolidat, les famílies d'ambdós n'estan al corrent deixa de tenir interès en les converses del carrer. Aquesta conducta, *el chismorreo*, condiciona el format de les cites de *los de Ketom*, que normalment seran en grup, i no a soles. A més, explica perquè les mostres d'afecte públiques d'una parella jove, per exemple, caminar agafat de les mans o un petó, no són gens habituals. Una veïna anciana del barri em digué: *antes el chico venía a ver a la muchacha en la casa, no como ahora que se andan viendo en las esquinas*. Ella ho trobava vergonyós el fet de que els joves parlessin al carrer, mig d'amagat, dissimuladament. Però és això el que passava, per això no hi ha un apartat anomenat "la cita", perquè els seus encontres solien ser al llarg dels trajectes de l'escola de música a casa, de camí a l'institut o anant a comprar una *tortilla*. En el cas que decidissin fer alguna cosa que sortís d'allò habitual solien fer-ho en grup i en algú moment, mentre tot el grup parlava i reia, les dues mans dels amants es trobaven i mig somrient feien com si res.

3.5. Les proves d'amor

3.5.1. Talls en la pell com a proves d'amor

El Dani és un dels nois amb els que vaig crear un vincle de confiança més intens. Malgrat que amb la majoria de noies vaig poder arribar ràpidament a establir-lo amb els nois va ser molt més complicat i amb alguns no ho vaig aconseguir. Amb el Dani parlàvem i compartíem moltes estones al vespre. És un noi dolç i carinyós. Ja el primer dia que el vaig veure la meua atenció va anar a parar als seus braços, els seus braços marcats per talls. Encara no n'haviem parlat d'ells, dels talls, vull dir. El Dani em preguntava coses del lloc on vivia: com era allà la gent, si hi havia mar, que fèiem per a divertir-nos. Era del Barça així que el futbol va passar a ser un tema recurrent, encara que jo, a part de que es juga amb una pilota, en sé poca cosa d'aquest esport. També li preguntava moltes coses: com era la seva família, què li agradava fer, si li agradava el seu barri. Parlàvem de la vida, de tot i res. *Esto me lo hice un día que nos enojamos con Marcia y para mostrarle como la quería me hice esto.* Em va dir això tot apujant-se una cama del pantaló fins l'altura dels malucs. Hi tenia escrit MARCIA, s'ho havia fet efectuant talls. La Marcia és la seva parella. Em vaig quedar realment sorpresa. Li vaig preguntar si li havia fet mal. Em va dir: *Pues claro que me dolió, pero solo al principio, pues yo sabía bien porque lo basia y que lo quería baser.* Li vaig preguntar que havia dit ella al respecte quan li havia ensenyat. Ell em va dir que ella al veure-ho havia entès quan l'estimava. El Dani em va explicar que quan es curés la ferida quedaria la marca per sempre, en el cas que hagués fet prou profunds els talls, es clar. Dies més tard, després d'haver estat pensant sobre el tema, sobre el fet que li hagués regalat a la seva novia el seu nom fet en talls a la seva cama, li vaig preguntar: *¿Por qué lo hicistes? ¿Por qué hiciste algo que te hizo daño?* Ell: *Para demostrarle hasta que punto la quiero.* I em va fer un mig somriure.

Allò era una prova d'amor. El Dani amb aquells talls demostrava quant de gran era el seu amor per ella. Li regalava una cicatriu, una marca en el seu cos, per sempre. No era l'únic *chaval* que es tallava, però els talls que havia vist eren a l'avantbraç. Els talls que tant nois com noies de Ketom presentaven solien ser horitzontals a l'avantbraç i disposats en línies. Podien ser més o menys llargues, més o menys profundes i més o menys cicatritzades d'acord a quant temps havia passat des de que se'ls havien efectuat.

Les autolesions que presenten els *los de Ketom* es troben molt relacionades amb emocions intenses com ho pot ser la mort d'un familiar. En el cas present s'aborda aquesta temàtica perquè en alguns casos té relació amb la vivència de l'amor de parella. Es troba d'interès aprofundir en aquest acte, en el preguntar-se per què involucrar el cos, per què fer-se mal? Per què aquesta pràctica "violenta" es troba en les formes d'estimar d'aquests joves. Segons les teories de Geertz (2003) cal conèixer les estructures significatives, a través dels símbols arribar a les pautes més primàries de configuració i

comportament d'una cultura. És per això que els talls en la pell, que són marques corporals, s'han de comprendre com a símbols amb els que podem conèixer el grup de Ketom. Si la pell és la frontera entre el món intern dels joves i l'extern, les marques poden ser el reflex del pas de un a l'altre.

Al pensar en autolesions s'activa en mi tot un imaginari de malalties mentals (esquizofrènia, autisme, depressió profunda...), una forma de fer anormal, patològica. Les aportacions de Lina Cristina Casadó Marín (2012) es prenen com a referent teòric a l'aportar una interpretació cultural d'aquest fenomen. Es parteix de la premissa de que “si bé en terminologia biomèdica l'autolesió és un signe, això és, “una manifestació objectiva d'un estat patològic” (DSM-IV-TR), en termes culturals l'autolesió és polisèmica. Els símptomes —percepcions subjectives— i significats que trobem al darrere de l'acció autolesiva són d'allò més variats: des de culpa i expiació, control i poder fins a forma de resistència o alleujament, tret d'identitat, també vinculat a la somatització de l'angoixa, dolor i esmussament emocional.” (Casadó 2012: 113). Aquesta autora proposa el concepte d'*acció autolesiva corporal* per a referir-se a “totes aquelles accions on, sense que existeixi voluntat de mort, s'inscriuen i expressen a través del cos experiències, emocions, vivències i sensacions d'entumiment emocional” (Casadó 2012: 115).

En primer lloc, es parteix de la idea que hi ha moltes situacions on es produeixen autolesions al llarg de la història i en diferents cultures. Es poden trobar en el context ritual, per exemples les flagel·lacions o les crucifixions; en l'art corporal, tatuatges o pírcings; com a forma d'identitat, sobretot en el cas dels joves, amb fenòmens com el *cutting*; o bé, les etiquetades amb diagnòstic com a trastorn mental. Així, s'ha d'entendre l'acció autolesiva d'acord amb el seu context i marc cultural que la legitima o patologitza. És per això que per entendre els actes de *Los de Ketom* cal partir de les seves pròpies narratives i interpretacions del fenomen.

Tot seguit es presenten diverses reflexions dels nois i noies. S'han identificat tres tipologies d'accions autolesives en aquest grup que semblen presentar diferents significats. En primer lloc, hi ha les pràctiques molt similars al que s'ha anomenat *cutting* o *self injury*. En segon lloc, es troben els tall que són marques amb una forma concreta, com escriure un nom, dibuixar-se un cor, es podrien comparar als tatuatges. Finalment, el que he anomenat pactes de sang per la similitud que tenen amb ells i que realitzen entre novios.

El tema de les accions corporals autolesives és molt extens i es podria abordar de moltes maneres, en l'anàlisi present s'aborda centrant l'atenció en la relació existent entre aquestes pràctiques i el pensament amorós per aquests joves. És a dir, es pretén superar el signe visible i copsar el mapa semàntic en relació a l'amor en que s'inscriu el sentit de l'autolesió.

3.5.1.1. *Viviendo mi sufrimiento*

[Frases i reflexions extretes de converses i de les entrevistes *los de Ketom*]

La primera cortadura me la hice cuando falleció mi abuelo, estaba deprimido, nose que me dio y agarré una navaja y me la pasé entera y sentí que se me rompía el alma y empesé a llorar y me hice otra. Ya después me calmé, y seguí cortándome cuando tengo problemas, se me pegó eso, ahora ya no lo hago tan seguido. (Dani, 16 anys)

Me hice una vez una que no paró de sangrar, me tocó un vaso sanguíneo porque no paraba, 10 minutos perdiendo sangre. Mi mamá se enoja cuando lo ve, que loquera, porque lo haces!, me dice. (Jonny, 16 anys)

Yo recuerdo todos los cortes, porqué y cuando me los hice. Mira está fue el día que nos peleamos mucho en casa. Ésta porque mi novio me mintió y sentía mucha rãbia. (Sandi, 18 anys)

Conozco un montón de gente que lo hace, en el barrio lo hace mucha gente, todos mis amigos casi. Con las cuchillitas. (Jonathan, 16 anys)

Me siento rara, porque pienso que puede que me discriminara por lo que yo pienso. Pero la mayoría de veces me marco mis brazos para desahogarme. Porque me ayuda mucho, ayuda a quitarse toda la tristeza, todo lo que no puedo hablar. Cuando cumplí mis 12 años ya empecé, los obstáculos de la vida. Yo conozco gente que se corta, todos piensan que se desahogan, que se sienten bien ayudadas por eso, no todos los que se cortan hablan de eso, no tienen confianza para contar que también lo hacen, hablar con los que son de la misma. La mayoría de veces lo hago en mi cuarto, sola. Viviendo mi sufrimiento, solo yo y que nadie más sienta lo que siento yo. (Marcia, 14 anys)

Se un poco del tema, ellos lo hacen de una forma de protesta, por que quieren más atención. Yo lo he preguntado algunos y me han dicho para desahogarse. Y yo dijo: para que hacerse una herida si cada vez que se la miren les recordará. (Rober, 16 anys, ell no es fa talls)

Les narracions anteriors mostren com davant un problema emocional intens alguns *chavalos* decideixen efectuar-se talls, normalment a l'avantbraç. Malgrat que no tots els nois i noies de Ketom es tallen si que és una pràctica força generalitzada. Tal i com la descriuen sembla assimilar-se al *cutting*, “*Cutter* o *Cutting*”: fenómeno patológico en el que se hacen cortes, incisiones con navajas o cuchillas dirigidas hacia el propio cuerpo” (Castro i Troncoso 2005: 1) que no es troba relacionat amb masoquisme o impulsos suïcides. Aquest fenomen de característiques simptomàtiques apareix fa una

mica més d'una dècada a la societat occidental, “especialmente en USA y en menor medida en Europa y en España, calculándose en USA de dos a tres millones de practicantes o “cutters” (Castro i Troncoso, 2005, 2). Diferents autors (Casadaó 2012) assenyalen com aquest fenomen es més habituals en noies, en el cas observat no hi ha diferències de gènere, tant nois com noies efectuaven aquesta pràctica.

Entre els joves de Ketom aquesta acció autolesiva està força normalitzada. Quan una persona té un patiment gran, està molt angoixat, troben que tallar-se és una via tant per l'alleugeriment com per la canalització d'aquest estat emocional intens. Quan tenen una discussió amb la parella o quan ha patit un desamor, diuen que és tant profunda aquesta pena que necessiten fer-ho. És cert, que el fet de fer-se un tall fa que el cos alliberi més endorfines del que és habitual i es genera una sensació de benestar i relaxament (Casadó 2012). No obstant, es pot pensar que les lesions són la manera de donar forma al dolor. El patiment queda materialitzat en el cos, deixa una petjada visible del dolor, la ferida. D'un dolor emocional aconseguen un dolor físic i concret. Com major és el patiment emocional, major serà el tall. D'aquesta manera es pot considerar una forma d'utilitzar el cos per a canalitzar aquest sentiments i poder així arribar a viure'l d'una forma més comprensible. Aquesta manera de viure les relacions de parella o el desig amorós es troba justificada amb la idea que estimar és patir. Per a *los de Ketom* el patiment és part intrínsec d'una relació. És més, pensen que si plores molt per algú, si sents dolor per aquest és que l'estimes molt, que és un amor de veritat. A més, el fet de fer-te una marca és un recordatori, un recordatori en el cos d'un dolor, d'una vivència vital. La pell passa a ser la memòria visible.

3.5.1.2. Marcas de amor

El segon tipus d'accions autolesiva corporal presentada pels *chavalos* és la de marcar-se el cos amb una forma concreta. En el record que obre aquest apartat es presenta un exemple d'aquesta. Hi ha nois, (es fa referència a nois perquè no s'ha vist cap noia que ho fes) que es fan dibuixos a la pell a partir de talls. Al parlar de marques a la pell cal situar-les en el pla d'allò simbòlic. La marca en el cos esdevé símbol i la resta la interpreta com a una informació a rebre. Personalment, crec que aquesta acció corporal és molt similar amb el fet de fer-se un tatuatge, no en el camp d'allò estètic, com a complement o decoració corporal, sinó com una impressió, com quan es forja una espasa, es marquen la pell d'acord amb la importància simbòlica que té aquest acte dins la seva particular cultura amorosa, de la mateixa manera que es fa en les presons o germandats.

Durkheim (1982: 43) va afirmar que “el tatuatge constitueix el mitjà més directe i expressiu pel qual es pot afirmar la comunió de les consciències” per això se'ls han realitzat al llarg de la història i en diferents cultures soldats, figures religioses, presoners, entre d'altres. El nois de Ketom que s'efectuïn

marques ho fan de manera individual i cadascú escull què es farà. Una explicació de per què els *chavalos* es fan talls i no tatuatges, pot ser purament econòmica. Sempre hi ha ganivets, navalles o quelcom punxant a l'abast i no pas una màquina de tatuatges. No obstant, en les darreres setmanes que vaig ser al barri dos dels *chavalos* van crear un instrument amb una agulla i tinta de bolígraf que imitava una màquina de tatuar. La qualitat dels tatuatges era nefasta, a més de la irritació que els hi produïa a la pell. No obstant, la resta de nois no es van sumar a fer-se'n, deien que això era de *pandillero*, que a casa no els hi agradaria. És sabut que "Los mareros suelen tatuarse en la cara los símbolos que marcan su pertenencia al barrio o la zona (usualment identificada con un número), donde su mara extiende el poder. Además es frecuente que se tatúen también otras marcas para simbolizar el número de enemigos que han matado" (Cerbino 2011:149). És a dir, mentre que l'acció autolesiva està tolerada, no vol dir acceptada, dins les famílies, un tatuatge per l'estigma de delinqüent relacionat amb les *pandillas* seria motiu de disputes. Els nois que es van fer els tatuatges es van escriure el nom de la seva mare, al barri bromejaven de que s'havien tatuat això per a que la mare no es pogués enfadar amb ells, ja que, ho havien fet perquè l'estimaven.

Tornant al tema dels talls, que en aquest tipus em semblen com tatuatges d'autocreació, la marca a la pell realitzada sol ser el nom de l'estimada o bé un cor o algun a cosa que tingui relació amb l'amor que sent cap a ella. Aquesta manera d'imprimir-se a la pell és una forma de demostrar el seu amor. Informen al món del seu amor com si s'etiquetessin o es construïssin ells mateixos un estigma, el d'estar enamorats d'algú. La marca simbolitza l'eternitat, el per sempre d'aquest amor. De la mateixa manera que el nom de la Marcia quedarà per sempre gravat a la cama del Dani, l'amor d'ell per ella perdurarà eternament. És més, no només perdurarà per sempre sinó que demostra que és capaç de suportar qualsevol cosa, que faria qualsevol cosa per ella, ja que malgrat el dolor no es va fer enrere. Hi ha dos elements que diferencien els tatuatges de les marques autrealitzades a la pell. Per una banda, els talls se'ls realitzen ells mateixos, fet poc habitual en els tatuatges, i a més, en cap cas són estètics, els nois no tenen coneixements de gravat sobre la pell. En segon lloc, el dolor que impliquen els talls és gaire bé més important que el resultat final, el dolor viscut i al mateix temps superat és la prova d'amor. En el cas dels tatuatges estètics, els que es fan per moda, el dolor que es pateix és el preu a pagar per a tenir el resultat que es vol, un dibuix amb tinta a la pell.

3.5.1.3. Cortes compartidos

[Conversa amb la Marcia sobre les marques de talls a la pell]

SA.— ¿Te gusta como se miran la cicatrices?

Marcia. — Nose, no se miran bonitas, pero son parte de mi.

SA.— Si quieres podrías contarme cuando te hicistes alguna de ellas.

Marcia. — Esta bien. Mira hay una que me trae un recuerdo bonito, que me gusta. Era el día de mi cumpleaños ~~me~~ fuimos de paseo con Dani. Yo me corté y le dije a Dani que se cortara y

juntaramos el corte. Así, como si nuestra sangre se juntara. Ahora andamos con la misma marca, me parece lindo.

El que em va explicar la Marcia presenta una forma semblant al pacte de sang. Al cinema n'apareixen quan dos amics volen demostrar el seu fort vincle o com un jurament de lleialtat. Hi ha exemples històrics que presenten aquesta pràctica com els escites, poble indoeuropeo que habitava al Mar Caspi, on cada home podia fer tres pactes de germans de sang a la vida; en els Balcans era un acte realitzat pels soldats que implicava la creació d'un vincle més fort que el de la família i fins i tot es diu que Genghis Khan va tenir un germà de sang (Weatherford 2006). Un estudi clàssic d'antropologia d'Evans-Pritchard (1976) presenta un cas de juraments de sang: la germanor de sang dels Azande. El ritual consistia en forjar una aliança entre dos persones mitjançant l'acte ritual de beure la sang de l'altre.

Vaig mirar d'aconseguir més experiències dels *los de Ketom* com la que explica la Marcia, molts em deien que sabien de parelles de novios que ho havien fet però que ells, com tampoc havien tingut una parella llarga no ho havien fet. Només la Ángela, també ho havia fet amb la seva parella, a més, ella era una de les noies del grup que no s'efectuava mai talls, l'únic que s'havia fet havia estat aquesta prova d'amor compartida.

Es pot considerar aquest acte com un micro-ritual, on el símbol és la sang i la seva mescla, que es tradueix amb la unió eterna entre les dues persones que el fan. El fet que sigui una acció que impliqui dolor demostra la fermesa amb la que aquestes persones s'estimen. Al ser un acte compartit, la força del pacte és que es fa alhora, és símbol de la confiança amb l'altre. La voluntat per a fer-lo no és més que la reafirmació de la idea de l'amor etern entre els membres de la parella, aquest amor queda inscrit en les seves pells, esdevé marca física i compartida.

A mode de tancament de l'apartat, Mauss (1979) sostindrà que el cos és el primer instrument de l'home, el més natural i diferenciador, no tan sols individualment sinó entre cultures, és la cultura qui dona forma al cos. Aquest autor ens mostra diferents tècniques del cos i com les societats saben com utilitzar-lo d'acord amb aquesta finalitat diferenciadora. Tallar-se la pell, en totes les modalitats presentades, és una tècnica corporal, cal saber quins moviments i amb quina intensitat emprar l'instrument punxant per tal de no dessagnar-se. Aquesta tècnica corporal és pròpia dels joves, és a dir, no es va conèixer cap adult al barri que dugués a terme aquesta activitat. Per altra banda, no tan sols és de joves, és característics d'alguns joves del barri, així mentre els *pandilleros* es tatuen, duen marques relacionades amb la mort, *los de Ketom* presenten marques que informen del seu amor, de la seva vida amorosa.

En segon lloc, es pot comprendre l'acció autolesiva com un intent d'explicació convertint el cos, de partida mut, en un text que parla. El cos amb talls pot dir: tristesa, desamor, amor etern, confiança, valentia, fe. *Los de Ketom* s'expressen amb el cos i aquest parla a la realitat. Aquesta pell

acumula experiències i demostra que “la corporalidad al devenir un espacio de memoria imposibilita el olvido” (Das, 2008). El cos convertit en text i alhora memòria.

En tercer lloc, hi ha un tema que ressona al llarg de l'apartat i és la normalització de la violència infligida cap a un mateix. Com aquest fer-se mal no està patologitzat dins el grup de Ketom, però no només això, aquest no està castigat o condemnat. La violència cap als altres és rebutjada, castigada amb el buit de la resta del grup, la violència cap a un mateix pot ser fins i tot reconeguda com a positiva i augmentar l'estatus d'un dins de Ketom. És una forma acceptada de manifestar l'amor o les emocions negatives que viuen amb aquest i una prova d'amor cap a la parella irrefutable.

3.5.2. I la *wefai* va arribar al barri

Avui hi ha rebombori al barri, més rebombori del que és habitual. Avui s'ha inaugurat el parc que fa uns mesos que estan arreglant. M'han explicat que fa més de mig any que està tancat. Alguns joves van provocar destrosses i ara l'han estat reformant.

El parc és com tots els nous parcs que “El Gobierno” d'Ortega ha reformat al llarg del país. Tots amb els mateixos colors. Tots amb el mateix parc infantil. La novetat, la gran novetat, és que aquests parcs disposen de wifi. Així que els chavalos de Ketom estan més emocionats que els petits. No saben com han esperat el moment. A l'extrem dret hi ha la pista i uns bancs que la rodegen, allà he vist alguns dels joves, asseguts i amb la mirada fixa al mòbil. M'hi he acostat però no m'han fet gaire cas. Alguns jugaven a futbol, els que no tenen mòbil.

20 de gener de 2016

Els joves de Ketom formen part d'una joventut digital. L'ús de mòbils forma part del seu quotidià. No obstant, l'accés a la connexió encara es troba limitat, cal disposar de diners per a fer recàrregues de *megas*. Mentre gaire bé tothom disposa d'un telèfon mòbil, no tots en tenen un amb capacitat de connexió a internet. Els ordinadors són molt escassos, només les famílies amb una mica més de recursos n'aconsegueixen un per als estudis dels seus fills. Tanmateix, són molt poques les cases que disposen d'internet, els veïns que en tenien mantenien el secret de les claus d'accés com un dels béns més preuats. A més, la instal·lació de la xarxa és d'una qualitat molt baixa, es penja i cau sovint la connexió. Quant els nois i noies necessiten fer un treball d'escola solen anar al ciber del barri, sobretot els més grans ja que els hi exigeixen les entregues fetes a ordinador. En el meu cas, per a disposar de connexió vaig haver-me de guanyar la confiança de *Las Hermanas*, ja que elles, com a figura privilegiada que són en el barri, eren de les poques que tenien *router* individual. Al principi no me la van cedir, em va molestar, no ho entenia. Em va semblar un gest molt egoista i de desconfiança. Un dia estava a fora al carrer parlant, vaig veure a molts joves de Ketom molt a prop de casa de *Las Hermanas*, no entenia que passava. *Tienen la clave de Las Hermanas*, em van dir els petits amb els que estava. I aleshores allò va ser imparable, la clau es va escampar arreu i tots els joves de Ketom van

acabar sabent-la i fent-ne ús. La connexió no va poder suportar tanta demanda i es clar, l'internet fallava. Van canviar la clau l'endemà.

Aquesta anècdota serveix per exemplificar com l'accés a internet és un privilegi i la importància que pren el fet que de sobte aparegui un espai al barri amb connexió gratuïta i lliure. Aquests joves des de petits han conegut l'existència d'internet, de les grans possibilitats que ofereix, però no han pogut disposar-ne. Sembla que el fet d'oferir wifi lliure pot provocar un important canvi en la vida de les persones del barri. En el cas que ens ocupa, va ser una sort poder observar durant uns mesos el pas de no disposar d'internet gratuït a poder anar al parc a connectar-se i quins canvis es van produir a nivell relacional en *los de Ketom*. En concret, quin impacte té internet i les tecnologies digitals en les relacions de parella, en el flirteig o en les disputes amoroses entre aquests joves.

L'article "*Generación XX. Teorías sobre la juventud en la era contemporánea*", Carles Feixa (2006) esbossa un repàs històric sobre el concepte de la joventut i en proposa deu etapes. La darrera, formada pel joves actuals, l'anomena "Generació R" o "Generació @". Situa l'inici a la dècada dels noranta en relació a fenòmens com el Chiapas o Seattle³³. L'autor destaca que les característiques més rellevants d'aquesta etapa són les noves tecnologies de la informació i la comunicació, sobretot internet. "Al bautizar a los jóvenes de hoy como Generación @, no pretendo postular la hegemonía absoluta del reloj digital (o de la concepción virtual del tiempo) (...) Lo que pretendo resaltar, a la manera de Mead, es el papel central que en esta transformación tienen las concepciones del tiempo de los jóvenes, como signo y metáfora de nuevas modalidades de consumo cultural" (Feixa, 2003:12)

La importància d'aquesta etapa a escala global no és només que siguin el grup d'edat amb més gran accés als ordinadors i a internet; allò important és l'impacte de les tecnologies: des de que tenen ús de raó els han rodejat instruments electrònics que han influït en la seva visió del món i de la vida. Han après a socialitzar-se amb elles: per quedar amb algú envies un missatge al mòbil, sinó tens el contacte d'aquella noia mira d'aconseguir el seu nom i busca-la a *Facebook*, si no saps alguna cosa consulta-ho a *Google*.

L'antropòloga Sarah Pink (2016)³⁴ sosté que "Cada tecnología nueva, y la innovación tecnológica que la acompaña, abre más posibilidades de vida. Pero la gente no hace las cosas que los diseñadores piensan que se van a hacer. Esto siempre sucede. Se hacen cosas no esperadas, pero que tienen continuidad con lo sucedido antes". En el cas que ens ocupa es poden definir dos grans blocs dins

---

³³ En 1994, en Chiapas (México), el subcomandante Marcos encabeza una revuelta de jóvenes indígenas que, más que las armas, utilizó las nuevas tecnologías de la comunicación para difundir sus denuncias y consignas. Lo que algunos autores y autoras han llamado "la primera guerrilla postmoderna" se convirtió en un referente generacional para aquellos jóvenes que habían entrado en la juventud con la caída del muro de Berlín. En 1999, en Seattle, la década se cierra con una protesta contra una reunión de los poderes económicos mundiales, protagonizada por el llamado Movimiento de Resistencia Global.

³⁴ Fragment d'una entrevista realitzada a Sarah Pink el 2016 a Lima, arrel d'una conferència feta als alumnes de Maestría de Antropología Visual de la PUCP. Vegis: <https://redaccion.lamula.pe/2016/06/19/sarah-pink-la-antropologia-y-la-inevitabilidad-de-lo-digital-en-el-mundo/nayoaragon/>

les conseqüències provocades per les tecnologies en relació als afectes en el grup objecte d'anàlisi. En primer lloc, la idea que amb aquestes s'amplia l'espectre de persones amb les que et pots relacionar, facilita la comunicació i és un nou espai per a l'expressió de l'amor. Per altra banda, s'observa una tendència cap al control dels altres, també de la parella, que s'expressa en conductes de desconfiança, restricció i vigilància entre *los de Ketom*.

3.5.2.1. Poder hablar a solas sin estar con ella

Gaire bé tots els nois i noies de Ketom disposen de telèfon mòbil amb possibilitat de connexió a internet. Que disposin d'ell no vol dir que en tinguin sinó que algun membre de la família en té i els hi pot deixar. Malgrat no sempre tenir mòbils o ordinadors, si que tots tenen un perfil de *Facebook*. *Yo me hice el facebuk en un ciber, ya hace semanas que no lo miro. Pues sin dinero no me puedo ir a conectar*, em comentava la L. unes setmanes abans de que possessin *wifi* al parc. Vaig observar que els nois i noies que tenien mòbil propi és els que més dependència presentaven en poder-se connectar, en estar actius a la xarxa.

Un cop inaugurat el parc sabia que quan volia trobar algun de *los de Ketom* tan sols havia d'anar a buscar-lo allà. Una de les primeres conseqüències que vaig observar en ells va ser que el fet de destinar temps a consultar els *Facebook* o el *Whatsapp* treia temps a altres activitats com jugar a futbol o fer algun joc en grup. No obstant, no és que es relacionessin menys entre ells, la interacció entre els membre de Ketom era semblant, seguien parlant entre ells i elles, compartint el temps plegades, simplement el motor o centre de la conversa girava en torn al contingut que sortia de la pantalla del dispositiu mòbil. El fet que la *wifi* es trobes al parc, espai públic, i que no tots els joves disposessin de mòbil amb accés a internet feien que l'experiència de "connectar-se" fos grupal. S'ensenyaven vídeos que els havien fet riure, cançons que els hi agradaven, consultaven els resultats esportius. A nivell individual hi havia hagut un canvi en relació al temps que es dedicava a les tasques de casa i l'arribada d'internet. Per exemple, era freqüent escoltar a mares o avies queixant-se: *des de que hay internet en el parque no le vemos el pelo! Que se han de hacer muchas cosas en la casa y ella todo el día mirando la pantalla!*

Un altre aspecte que es va observar va ser com l'espai de comunicació que ofereix *Whatsapp* o els privats de *Facebook* són d'una intimitat que és difícil obtenir al barri. Els i les joves viuen amb varies persones, solen compartir habitació amb la resta de germans, fins i tot, a vegades amb els pares. Les estones d'assaig són amb tot la banda i les estones d'oci també són compartides amb grup, no hi ha molt espai per a parlar tan sols amb una persona. Quan hi ha dues persones parlant en un racó, si són dos nois tothom pensa: *¿que estaran maquinando estos?*; si són dues noies: *¿què chismorrean, de quien estaran hechando pestes?*; i en el cas que siguin un noi i una noia: *¿Qué hay entre estos dos? ¿Están juntos?* Així, l'espai

públic és un espai de vigilància tant dins del grup de Ketom com de les persones de la comunitat en general, tothom sap o vol saber què fa tothom. Les converses de *Whatsapp* permeten als nois i noies parlar a “soles”, sense sentir-se observats o jutjats. És un espai idoni per a tenir converses amb la persona que els agrada o amb la persona que tenen una relació. D'aquesta manera es pot apreciar com un fenomen global, l'ús de les xarxes socials, té un impacte local: facilita la comunicació, l'expressió dels sentiments i obertura afectiva dels nois i noies en un context on aquestes estan sota vigilància i són difícil d'establir sense l'aprovació familiar, sobre tot en el cas de les noies. El món virtual genera un espai per a les parelles joves d'intimitat que al barri no tenen a l'abast.

[Conversa al carrer de sempre amb en Jonny]

SA.—¿Qué haces? (ell està mirant el mòbil)

Jonny.—Pues releo el mensaje que ésta mañana me mando Nadia. para decirme buenos días. Mirá, dice: Solo levantarme y ya pienso en ti. Eres lo mejor que me ha pasado en la vida.

SA.—Que lindo levantarse con eso. ¿Soléis escribiros mucho?

Jonny.—Yo cada mañana paso por el parque para la weifai y le escribo algo y antes de irme a echar también. Se le ha de recordar siempre que la quieres!

SA.—¿Cómo empezaste con ella?

Jonny.—No me atrevía a decírselo, nunca estaba a solas con ella, no le iba a decir allí con todos! Entonces le escribir un mensaje muy bonito. A ella le encantó y me dijo que yo también le gustaba. Des de entonces estamos.

Es bonito tomarte fotos con tu pareja. Pero que la suba y la ponga de perfil, eso es más hermoso!

En tercer lloc, l'espai que ofereix la xarxa permet difondre la teva imatge, difondre una imatge premeditada de tu. Consultant els *Facebooks* dels membres de Ketom tots tenen de foto de perfil una *selfie*. Una foto feta per ells mateixos. Eva Illouz (2007) senyala que el fet de presentar-se a través d'una fotografia les persones es fan hiperconscients dels seu aspectes físics, el cos passa a ser la principal font de valor econòmic i social, existeix una competència entre cossos i el seu cos passa a ser element d'exposició. Aquesta exposició no és igual pels nois que per les noies. Els nois solen posar de foto de perfil una imatge on surt la seva cara, en canvi, la majoria de noies tenen una fotografia de cos sencer. L'actitud i la forma del cos expressada en ambdues fotografies, la dels nois i la de les noies també és diferent. Mentre que els nois semblen presentar un posat seriós, les noies somriuen i semblen “posar” més davant la càmera. “La práctica de autofotos y su exposición e intercambio son

formas de presentación en la red delante de una audiencia y comprenden tres aspectos (García, Cruces y Arteaga, 2012): la presentación (del cuerpo y el yo), la representación (para una/uno misma/mismo y las otras personas), y la corporealización o encarnación (embodiment) de los cuerpos, es decir, representan el yo autorreferencial pero también lo instituyen en un formato relacional. Estas imágenes constituyen nuevos modelos de feminidad y masculinidad que no son solamente descriptivos, es decir no nos muestran imágenes heterogéneas y diversas de poses y gestos solamente. Sino que configuran, sobre todo, modelos prescriptivos de género, categorizando lo que es correcto y adecuado para chicas y chicos, y valorándoles a partir de las poses y de las formas que adquieren sus cuerpos en las autofotos. Imágenes que son mejor valoradas cuanto más cercanas a las modas y tendencias (o trends) se encuentren” (Estébanez y Vázquez, 2013:118).

S'ha mencionat que tots els nois i noies de Ketom tenien una *selfie* d'ells mateixos en la fotografia del perfil de *Facebook*. No obstant, hi ha una excepció, gaire bé, tots els que tenen parella, d'imatge tenen una que surten amb la seva parella. Sembla que quan es té una relació de parella, *Los de Ketom* escullen una imatge on surten amb ella de perfil. Per no només saps que un de *Los de Ketoms* té parella per la imatge de perfil sinó que ho fan públic compartint les seves emocions en el seu mur, pujant fotos amb la parella, dedicant cançons, frases i declaracions d'amor a aquesta.

[Publicació feta per Ángela al *Facebook* 4/12/2016]

Te as.. Vuelto.. La razón.. Para decir.. K doy mi vida a cambio de tu amor... Fue un beso infinito un segundo con tigo estoy perdiendo en thi mi corazón... Hoy tengo en mis manos el alma rogando.. K sientas lo k toy sintiendo yop ... Seré tu soldado en tu cuerpo tu esclavo guardián el sabor de tu piel.. Yyy x 100pre.. Mi amor eh jurado... K3 asj .. T3 @m@r3

Aquest és un exemple de les mostres d'amor que es solen fer els nois i noies de Ketom al Facebook. Són accions amb les que demostren l'amor que senten per la persona que estimen. Així es pot dir que els joves senten, comuniquen i viuen les seves relacions en les xarxes socials.

Aquestes mostres d'afecte cap a un altre públiques a la xarxa xoquen amb la discreció que mostren els *los de Ketom* amb la seva parella al món físic, al carrer. Aquest fet es troba relacionat amb que les xarxes socials que utilitzen els joves són empleades com un espai sense adults, sense supervisió, on sembla que la “tradicció” queda esborrada. Mentre que veure una mostra d'afecte de dues persones joves que comencen una relació al carrer, per exemple estar fent-se petons, es pot considerar vulgar, mal vist per la comunitat; el *Facebook* va ple de fotos on les parelles es fan petons. Els codis morals en el món “físic” i el virtual, per establir una distinció d'aquestes dues esferes relacionals, són diferents, el que està permès en un o en l'altre, el que és correcte, el que s'espera en cada cas.

A la xarxa sembla que el discurs moralista que revesteix el barri, i fins i tot els de *los de Ketom*, desapareix. En canvi, apareixen mostres d'amor constants, repetitives, sense parar. *Me encanta abrir el Facebook y econtrarme comentarios, likes de mi novio. Eso es el amor verdadero. Eso es lo que hace un buen novio,*

em deia E. mentre obria el *Facebook* i consultava les notificacions, òbviament, totes eren del seu company. Aquest fet és una altra prova d'amor. Penjar fotos de la persona que estimes és una prova d'amor. Que comentis cada fotografia on surt ella és una prova d'amor. Que escriguis una llarga publicació de tot el que sent per ella, és una prova d'amor. Fer públic, escampar arreu (de la xarxa), l'amor que senten entre ells és una prova d'amor que valoren molt. Torna a aparèixer l'ambivalència, ja que, en el món "físic" no ho poden fer. Molts cops mantenen d'amagat la relació de parella que tenen, però la mantenen en secret tan sols per al món adult, són ells el qui qüestionen, els qui jutgen. És per això que poder-ho escampar per altres vies, tots els joves del barri utilitzen *Facebook*, ja és vàlid. El que volen és que tots els iguals coneguin que ell o ella és estimat per algú, algú l'ha escollit. Apareix el valor social de l'amor i el valor de l'amor es veu incrementat amb la demostració pública d'aquest. No només s'espera que el novio o novia els digui coses maques, sinó que es vol que tota la resta vegi que els hi ha dit una cosa maca. Es podria parlar d'un exhibicionisme afectiu. Eva Illouz sosté que "el proceso de establecimiento del yo como asunto público y emocional encuentra su expresión más fuerte en la tecnología de Internet, una tecnología que presupone y pone en acto un yo emocional público y, de hecho, incluso logra que el yo emocional público preceda a las interacciones privadas y las constituya." (Illouz 2007:19).

Un altre exemple d'aquest fer públic l'estat emocional de l'altre, d'aquesta difusió del que tradicionalment s'havia considerat la frontera entre allò íntim, personal i privat en front, allò extern, social, públic és l'acte de publicar al *Facebook* les converses de *Whatsapp* amb la parella. El que fan és fer captures de pantalla de les converses i les comparteixen per la xarxa. Normalment, ho solen fer quan hi ha hagut una disputa. Aleshores, la publicació esdevé un espai d'intercanvi d'opinions, consells, un compartir vivències respecte l'amor i els assumptes amorosos. Per altra banda, fan broma sobre l'amor relacionant-ho amb la forma d'interaccionar característica del *Whatsapp* o del *Facebook*. Per exemple diuen: *si te bloqueo hay amor del bueno*, referint-se a l'aplicació *Whatsapp* on hi ha una opció que fa que no puguis rebre els missatges de la persona que bloqueges.

Figura 7

Es lindo cuando tu chico pone fotos junto a ti en sus redes sociales. Te hace sentir que está orgulloso de estar contigo.

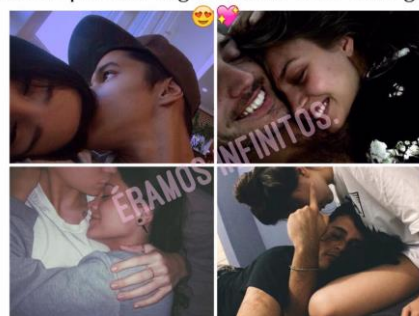

Figura 8

Per altra banda, l'espai virtual es troba replet del pensament amorós de *los de Ketom*. Publiquen idees sobre com ha de ser un novio, que ha de fer i que no, la desgràcia que és ser solter, què és

l'amor. Per exemple, a la Figura 7 es mostra una actitud que s'espera de la persona amb la que tens una relació, malgrat estar ocupat el més important és la persona que estimes. Es posa de manifest quins actes volen dir que una persona estima un altre, quins actes són actes d'amor esperats i desitjats. Com ho és el cas de la Figura 8 publicació feta per una noia de Ketom explicant com d'important és per ella que el seu novio pengi fotos on surten junts a les xarxes. D'aquesta manera, s'observa com tenen integrat en la forma de socialitzar-se les noves tecnologies, formen part del seu quotidià, amb elles han creat noves maneres de relacionar-se i de mostrar els seus afectes.

3.5.2.2. *El amor no entiende de secretos*

[Conversa amb Jonathan i Eddy després d'un assaig de Ketom]

Jonathan.—¿Le diste tu contraseña de celular a S.?

Eddy. — Si, me la pidió y le di.

SA.— ¿Eso lo hacéis entre novios?

Jonathan.— Es normal dar la clave a tu novia pues es de falso no dársela, los hombres de verdad no tienen nada que esconder.

SA.— Yo pienso que mi celular no lo consulta nadie sin mi permiso.

Eddy.— Aquí no mostrar el celular es ponerte bajo sospecha, sino quieres problemas mejor dejar mirar los mensajes. Y pues, yo no tengo nada a esconder, que mire lo que quiera, por qué no? A mi no me importa.

El fet que amb l'accés a internet es puguin conèixer persones, que es pugui parlar amb altres persones del sexe oposat, aquesta facilitat en la comunicació i en la creació de nous vincles genera desconfiança. Les virtuts que *los de Ketom* veuen per una banda a internet, com poder tenir converses íntimes i sinceres sense que ningú et molesti, també ho veuen com una amenaça: *puede empezar a hablar con cualquiera, hay mucha buscona suelta en internet!* em deia Jonathan. referint-se a l'ús d'internet per part del seu novio. És per aquest motiu, per aquestes sospites, que és habitual en els joves de Ketom una supervisió de l'ús de la xarxa per part de l'altra membre de la parella. El que sembla curiós és com normalment són les noies les que semblen reclamar aquest accés o control. *Tenia esa pendeja en el Facebook, no me gusta nada esa chica, así que le dije que la eliminara*, explicava la L. ben enfadada i totes li donaven la raó. Les noies són geloses, més que els homes, així ho entenen. De la mateixa manera els homes són infidels. D'aquesta manera s'estableix el binomi de dona controladora i desconfiada i home que si vol donar proves de sinceritat ho ha de mostrar tot, no pot tenir cap espai personal: *Sinó quieres problemas mejor dejar mirarle los mensajes*, com expressa Dani. Mostrar els missatges és una altra prova d'amor. Amb la teva parella no tens secrets. Ella ho sap tot de tu i tu d'ella. Entenent així les

relacions amoroses i amb aquesta lògica perquè no podrien mirar el *Facebook* de l'altre? La sinceritat és la clau i ser sincer és una prova d'amor. Per defecte no tenir cap problema en que la novia et rastregi el mòbil és una prova d'amor. Hi ha moltes històries al barri que relaten infidelitats de tal o tal persona, han crescut escoltant relats d'infidelitat. Així la parella és la persona amb la que més confies i de la que tens més sospites. L'expressió de la gelosia, en el format: disgust perquè has parlat, posat *like* o conversat en privat amb una persona del sexe oposat sembla més característica de les noies de Ketom. L'expressió d'aquesta gelosia, la verbalització d'aquesta. Per exemple: *como cuando miras si alguna "me gusta" es de una chica y después miras si él li ha puesto "me gusta" a ella, eso si es cuando estoy muy celosa! Y ya no puedo parar!*, m'explicava E. Ella reia amb tot això, realment se'n reia de la seva conducta, de com d'extrema era. Però ahora la reconeixia i l'acceptava, ella era gelosa, però és que algú que estima ha de ser gelós, és part de la relació d'amor: *Entendé que lo quiero mucho, no puedo perderlo, solo de pensar que una pendeja le hace babosadas...* La persona que s'estima és el més important, millor dit, el més important és la relació que mantens amb aquesta persona, aquest amor, i el mantindran a tota costa, això passa per encendre tot un entramat de dispositius de vigilància explícits: com demanar que esborri algun contacte de Facebook; o implícits, revisar la seva activitat a la xarxa buscant algun indici de sospita. Els nois també són gelosos, però en els usos d'internet encobreixen més aquesta actitud.

Per a tancar l'apartat, es pot afirmar com les noves tecnologies són vives en el fer de *los de Ketom*. Són una eina més de relació social, una forma de comunicar-se amb la seva parella i un recurs on demostrar l'amor absolut que li té. Els usos amorosos a destacar són: per una banda, com el fet de fer públic el *noviazgo* per les xarxes és una prova d'amor, una prova d'amor no només valorada sinó que donada per fet, és a dir, si es té una relació de parella es penjarà a *Facebook* una foto d'aquesta, si no es fa apareixeran els problemes i els dubtes. Si l'estima voldrà fer públic el seu amor.

Per altra banda, una altra ús amorós de les tecnologies és l'ambigüitat d'allò personal i allò a compartir amb la parella. En el món digital sembla que tot ha de ser compartit amb la parella: contrasenya del mòbil, quines amistats es tenen o no en *Facebook*, a qui li pots comentar i a qui no, etc. És una prova d'amor no amagar res a la teva parella, l'acció més valorada també normalitzada és disposar de l'accés a totes les contes personals d'ella i així poder fer un control de la seva activitat.

3.6. Solo y para siempre estar a tu lado

[Conversa a fora el pati de l'escola, assegudes en una taula de fusta que és del menjador popular]

Ángela. – Yo quiero a mi novio y quiero ser viejita con él y así decirle: *Ves que si eres el amor de mi vida!* Pues entonces ya me creerá.

SA. – ¿Toda la vida?

Marcia. – Si lo quieres de verdad, si es amor del puro, entonces será para toda la vida, eso es lo que creo.

SA. – ¿Y cómo sabrás si es amor de verdad, y si con el tiempo cambias o cambia él de opinión?

Ángela. – No sé si mi novio de ahora es el definitivo, pues somos jóvenes, pero puede que sí. Tendré que esperar un poco pero si el sentimiento es fuerte, él me hace sentir bien, puede que sea él y entonces pues, será con él que me casaré y tendremos hijos.

L'Ángela porta unes setmanes sortint amb un noi, n'està molt d'ell. És habitual que *los de Ketom* al parlar del seu amor de parella o publicar coses a Facebook en relació aquest ho acompanyin d'expressions com: *eres el amor de mi vida, estaremos juntos para siempre, el amor todo lo puede, el amor verdadero resiste a todo*. Amb aquestes accions manifesten el seu ideal d'amor com quelcom etern, fins la mort. Per altra banda, si es prenen com a mirall les persones adultes i les estructures familiars que s'han conegut al barri, el matrimoni feliç i amb fills com la família nuclear prototip no és el tret distintiu d'aquestes. La felicitat hi era, a estones, suposo que com a tot arreu, però totes les dones i homes amb les que vaig compartir, a excepció d'unes poques, si estaven casats no era pas el seu primer matrimoni i moltes estaven sense parella. Partint de la informació de tretze de les famílies de *los de Ketom* hi ha cinc matrimonis, quatre divorcis (dos d'aquests tenen una nova parella), dos casos on no existeix la figura del pare i un cas on no hi ha pare ni mare (la noia ha estat acollida per una altra família). Aquestes dades serveixen per exemplificar com l'amor etern i per a tota la vida és difícil d'observar al barri. D'aquesta manera es pot sostenir que hi ha un salt entre l'amor real i l'amor ideal, amb l'amor que pensen ~~els~~ *los de Ketom* i amb les relacions de parella que els rodegen, no obstant, per ells els exemples dels seus pares o persones més grans són fracassos no de les bases sobre els ideals de l'amor sinó perquè no s'han fet bé altres coses. És per això que aquest biaix entre allò ideal i allò real segons Mari Luz Esteban “no es obstáculo para que, al margen de lo positivo o negativo de las experiencias, al margen de que se confiese también su carácter enigmático, se perpetúe un imaginario colectivo del amor como algo sublime, lo más genuino, una idea que dirige la acción y la reflexión. Como si el amor fuera un refugio y permitiera más que ninguna otra cosa ser una misma, y el sujeto estuviera ahí a buen recaudo” (Esteban 2011:442).

Efectivament, aquest grup de joves pensa en l'amor de parella com quelcom sublim, necessari en la seva vida. El que caldria preguntar és per què es creu en aquesta forma d'eternitat, tant vinculada al

matrimoni i a la creació d'una família. Hi ha dos grans influències hegemòniques dins les condicions socials de *los de Ketom*, prenent la teoria de cultures d'edat de Feixa (2000), els relats d'amor presents en les pel·lícules i cançons; i el fort arrelament del discurs religiós en el barri. A més, de la mà amb el discurs religiós apareix el discurs difós per l'escola de música en torn al respecte cap als altres i la importància dels estudis i de *llegar a ser alguien*.

Els productes culturals globals difonen les relacions d'amor incondicional, etern, que aconsegueix superar qualsevol obstacle, aquests poblen tant la televisió (pel·lícules, sèries, anuncis publicitaris) com les cançons que escolten els joves diàriament. Mostren un model concret d'amor, de família, ensenyen com és una cita, quina és la millor manera de mantenir un matrimoni, el format de boda perfecte, el cotxe monovolum ideal per quan tinguis criatures, la casa amb jardí i que no hi falti el gos. En primer lloc, cal assenyalar que la majoria de productes culturals consumits provenen d'Estats Units i les persones que protagonitzen les històries no tan sols no s'assemblen a nivell fenotípic sinó que l'estil de vida, les cases on viuen, els treballs que tenen, són completament allunyats de la dels joves de Ketom. Per no esmentar el factor econòmic, la majoria de sèries fetes per *adolescents* són contextualitzades en barris de classe mitja-alta, el tenir és quelcom que ve donat, no hi ha esforç ni preocupació pel diners.

Per altra banda, es troba el factor religiós. Aquest joves han crescut rodejats de les idees difoses pel cristianisme, que són més o menys practicades en el barri però a nivell de discurs són les correctes. Així, el matrimoni, la unió per sempre de les dues persones, és el camí correcte quan s'estima algú. El matrimoni entès com abnegació, amor incondicional, obediència o submissió, és el que des de petits els han repetit a missa i a les repetides bodes que han assistit. Saben que no hi haurà una acceptació total de la seva relació de parella, que no s'haurà validat el seu amor fins que no facin la prova definitiva, que és la del matrimoni. Durant el temps de *noviazgo* el seu amor encara serà posat en dubte, no disposaran d'un espai íntim per a ells, la comunitat encara no ho permetrà i molt menys acceptar que mantenen relacions sexuals. Això no vol dir que no passi, però el que han sentit des de ben petits és: *hasta que no encuentres la persona perfecta y le jures amor eterno ante Dios no podrás mantener relaciones íntimas*. *Los de Ketom* han construït un ideal de matrimoni i família que va a cavall del model de família cristiana i el prototip de família feliç del somni americà difosa en la pantalla. Els ambdós comparteixen la idea d'eternitat de l'amor de parella.

Com influeix aquest *para siempre* i tota la construcció de l'ideal d'amor dels nois i noies de Ketom? Com els impacta en el seu futur, en les seves perspectives vitals? Aquestes preguntes apareixien quan parlava amb ells sobre aquest tema.

[Respostes efectuades a la pregunta: como imaginas tu futuro?]

Mi futuro me lo imagino de una forma, no siempre voy a tener felicidad. Me gustaría estudiar una carrera que es accesible: medicina. ¿Cómo se dicen los que operan? Eso cirujano. Pero a veces me decepciono porque esa carrera es demasiado cara y no se pues si podré estudiarla. Me imagino

viviendo en este barrio, en la misma casa. Yo formarí mi familia en la casa que siempre he vivido, no tenemos porque irnos sino vivir allí, vivir con mis primos y los hijos que ellos tendrán y vivir todos juntos como a mi abuelita siempre le ha gustado. Me gustaría un futuro alegre, en familia y en este barrio. (Lidia 13 anys)

Me gustaría estudiar pediatría. Primero medico general y después pediatría y poder ayudar a los niños discapacitados. Primero concentrarme en mis estudios que es lo básico para un futuro y después ya poder vivir feliz. Me gustaría cambiar de barrio, porque hay conflictos con los vecinos pero por otro lado me gustaría quedarme porque ya me he acostumbrado. Cuando tenga unos estudios pues formar una familia, ser mamá. (Marcia, 14 anys)

Yo no se como imaginar mi futuro, no me gustaría seguir en éste barrio, hay muchas influencias que no van conmigo. Mis aficiones, mi meta seguir adelante, obtener un buen trabajo y pasarla bien con mis amigos. (Rober, 16 anys)

Nose donde viviría, si pienso tener mi propio hogar, buscaría pues un lugar, no una colonia, algo más...donde sea. La mayoría de las casas aquí son construidas por la misma gente que vive, puede que construyera una casa para mi familia. Tener hijos sería una bendición. Sueño con tenerlos y en crear una futura familia. (Dani, 16 anys)

Me imagino en este barrio. Estudiaré música en el colegio superior. Me dedicaré a ser profesora de música, donde sea. Igual me gustaría seguir de profesora en éste proyecto. Cuando tenga un esposo, un hombre, me iré con él donde viva. (Vero, 16 anys)

Yo quiero estudiar, puede que música o algo de enseñanza con niños. Quiero llegar a ser una profesional, tener estudios y encontrar un buen trabajo. Entonces ya me casaré y tendré hijos. (Natalia, 16 anys)

Pues quiero encontrar un trabajo, saber inglés y así poder ganarme la vida. Me imagino con hijos y una buena esposa, una linda casa, esas cosas. (Eddy, 16 anys)

Me imagino en éste barrio, con un trabajo y esposa, hijos...los estudios no se, pues si encuentro un trabajo que me de dinero puede que no me lo pueda combinar con los horarios de clase. (Jonthan, 16 anys)

En les expectatives de futur de *los de Ketom* sempre hi és present la creació d'una família, és a dir, formar un matrimoni i tenir fills. Al mateix temps, tots pensen en com es mantindran econòmicament per això parlen de trobar feina o aconseguir un títol acadèmic. És a dir, saben que els farà falta treballar per a poder-se pagar la vida. No obstant, s'observa una clara diferència pel que fa a la importància que donen als estudis, a obtenir un títol, entre els nois i les noies. Pel que fa als nois tots van explicar que s'imaginaven una feina però això ja anava lligat a tenir una casa, una família. Els nois volien

treballar per a mantenir la seva família. En canvi, en el cas de les noies, hi havia un pes fonamental en la importància d'estudiar i arribar a tenir un títol, ninguna parla de treballar sense més, parlen més dels estudis que són el que els aconseguiran una bona feina. A més, hi havia manifest un ordre molt clar de la cronologia dels fets: primer estudiar i posteriorment formar una família. Les frases dites ressonen a un discurs difós en l'escola de música: *ya habrá tiempo para tener hijos, primero concentraros en los estudios, cuando tengáis hijos vais a tener que dejar muchas cosas de lado*. Frase dita per María, la psicopedagoga de l'escola de música.

3.6.1. *Adolescente no cambies tu mochila por un bebé*

[Fragment d'una entrevista individual amb la Sandi]

Sandi. — Yo no voy a buscar como tener hijos ahorita, porque como que si he tenido personas que me han querido bastante pero como que yo no las he aceptado porque yo no quiero perjudicar mi futuro, yo quiero ser una persona que tenga donde vivir y demostrar que puedo seguir adelante. Porque a mí me decían: *Vos no vas a ser nada, así como son tus modos vos no vas a llegar a hacer nada. Vos no vas a conseguir trabajo, no vas a seguir adelante, dependerás de otro*. Entonces yo he tratado de cuidarme para poder demostrar a esa gente que soy una persona que sí, yo puedo tener algo. Porque yo he mirado que en mi familia todas han salido embarazadas y todo, solo yo a mi edad soy la única que no me quede, que estoy estudiando, que no tengo marido, y ya voy demostrando porque todas tienen un bebé y ninguna ha podido hacer lo que quería hacer. No, yo voy a demostrar que sí que voy a ser una profesional para demostrarles a las otras personas que hablaron de mí que era esto, era otro, y así sentirme bien yo y saber que si puede cumplir esa meta. Así ha ido mi vida.

La Sandi és la noia de Ketom més gran, ja té divuit anys. Amb l'edat que té la majoria de noies del barri ja tenen un fill i poder estan embarassades del segon i per això ella sent que ha de justificar el fet de no tenir-ne. Té un novio, el Rober, amb el qual està bé però encara no pensa en fills. La Sandi en el seu relat ens mostra la idea de que tenir fills suposa un canvi radical per la vida de la dona que ha de deixar de realitzar projectes vitals personals per a centrar-se amb la cria i cura de l'infant. Les noies de Ketom han après un discurs alternatiu, un model femení diferent, que és el que proposa l'escola de música. La idea que la dona no ha de deixar els estudis, no ha de renunciar. És cert que mentre les noies de Ketom van a classes de música, tenen un espai d'oci més que les seves companyes de l'institut, mentre que la resta de noies al sortir de l'institut dediquen la resta del dia al manteniment de la casa, tenir cura dels germans o preparar el menjar. Aquesta forma de pensar i d'entendre el "bon camí" és après de l'escola, no obstant, l'imaginari amorós dominant al barri és el de l'entrega absoluta cap a l'altra en cas d'amor de veritat. L'entrega absoluta porta moltes vegades a l'embaràs de les joves i el conseqüent matrimoni.

Arribat aquest punt, cal esmentar que no s'ha dedicat un apartat a parlar de la sexualitat dels i les joves, principalment, perquè es disposa de molt poca informació respecte aquest tema. Amb els nois

no hi va haver-hi possibilitat de parlar-ne, pel fet de que la recerca era realitzada per una dona i aquests temes els homes no els parlen amb dones, és *vulgar* com diuen ells. En el cas de les noies es sumava que és un tabú tan gran parlar-ne, que era una persona adulta i que feia poc que coneixien. Tanmateix, el fet de que els preocupi tant l'embaràs i que al barri hi hagi tantes noies embarassades als quinze o setze anys, edat que coincideix, normalment, amb el primer *noviazgo* prova l'existència de vida sexual activa en aquesta etapa de la parella. Al mateix temps, parla de la manca d'ús de mètodes anticonceptius. Amb la única noia que vaig poder parlar explícitament de les relacions sexuals va ser amb la Vero, la noia de Ketom amb la que vaig viure. Li vaig preguntar sobre l'ús dels preservatius entre els joves, em va sorprendre el poc pudor que va mostrar en relació a la pregunta: *pues en lo personal si uso pero normalmente los juvenes no usamos ya que segun el hombre se siente más rico sin condón y hay mujeres que piensan lo mismo*. Així, la pràctica comú és no fer ús de mètodes anticonceptius malgrat conèixer-los. El fet de confiar amb el teu novio i fer l'amor sense preservatiu és també una prova d'amor, de que confien amb ell i de que estan segures del seu amor.

Una altre explicació seria la normalització del fet que una noia jove es quedi embarassada. És a dir, no és tant estesa la idea de l'embaràs entre joves com a un problema a evitar. Quan una joveneta del barri, entre els quinze i els divuit anys, es queda embarassada el més lògic és que tingui la criatura, busqui un lloc on viure amb el futur pare i mirin d'arreglar-s'ho per a tirar endavant. Es parteix de la idea que els membres de la parella s'estimen, ja que al ser creients si han consumat l'acte sexual era per amor i per a tenir descendència. A més, aquesta forta fe cristiana fa que l'avortament es trobi completament criminalitzat i malgrat que hi ha dones que el practiquen en la clandestinitat és una opció molt costosa. Stern (2003: 4) sostindrà que la construcció de l'embaràs adolescent com un problema a evitar formulada en termes universals i descontextualitzats és un error, "como si un embarazo adolescente significara lo mismo y tuviera las mismas implicaciones para cualquier individuo, comunidad, grupo social o sociedad".

Malgrat que hi ha una acceptació al barri dels embarassos de noies joves, les noies de Ketom explícites que per a elles el més important primer són els estudis i després ser mares. Així, l'embaràs en una edat primerenca es percebut com a negatiu, bàsicament és el que han escoltat per part de *las Hermanas* i de l'equip de professors de l'escola. Al mateix temps, cap de les noies planteja la possibilitat de no ser mare. És a dir, hi ha una maternitat obligatòria implícita en la trajectòria vital de les noies. La maternitat està revestida de discursos i representacions que la uneixen a allò femení fins a esdevenir un tret fonamental de la seva identitat: una dona és dona al ser mare, sense deixar espai per altres possibilitats. Totes les dones que coneixen són mares i les que no ho són, és perquè tenen algun problema biològic que ho impossibilita, són rares o monges. Una dona normal és mare.

Per explicar aquesta situació, aquest xoc entre voler ser mare però al mateix temps ser una dona amb estudis i feina, Marcela Lagarde crea la noció de *sincretismo amoroso*. "La subjetividad amorosa de mujeres tradicionales y de mujeres modernas está poblada de mitos, creencias, fantasías, idealizaciones, a través de las cuales experimentan las relaciones y las vivencias amorosas. Se trata de

construcciones antagónicas que caracterizan a la inmensa mayoría de las mujeres contemporáneas quienes reúnen características de ambas condiciones de género tradicionales y modernas. Por ello son *mujeres sincréticas*. A pesar de su formación moderna están imbuidas en ideologías tradicionales, románticas y de ruptura e innovación progresista o transgresora, de manera simultánea muchas experimentan un derrumbe de sus fortalezas frente al amor. Lo viven como un acto de fe.” (Lagarde, 2008, 6). Així, les noies de Ketom procuren lidiar amb aquesta contradicció de voler arribar a ser unes professionals en l'àmbit que desitgin i al mateix temps poder casar-se i ser mares. És com si aquestes noies volguessin actuar com les seves mares no ho van fer, ni com la majoria ~~resta~~ de noies de la seva edat del barri ~~fa~~ perquè han participat d'un espai on han rebut influències diferents, on es valora l'educació de les noies i la continuïtat dels seus estudis al llarg del cicle vital. Són conscients de que quan es casin tot canviarà i és per això que volen endarrerir aquest moment però no evitar-lo, ja que al mateix temps desitgen la maternitat, casar-se, formar una família. “La cultura patriarcal que construye el sincretismo de género fomenta en las mujeres la satisfacción del deber de cuidar, convertido en deber ser ahistórico natural de las mujeres y, por tanto, deseo propio y, al mismo tiempo, la necesidad social y económica de participar en procesos educativos, laborales y políticos para sobrevivir en la sociedad del capitalismo salvaje.” (Lagarde, 2012, 78).

Tot i així, es desconeix què passarà realment amb el seu futur perquè si es queden embarassades seran mares i aleshores, seguiran estudiant? I si ja han acabat els estudis al ser mares podran compaginar la vida professional amb la família? Per altra banda, hi ha un discurs après, un discurs del que es correcte, com ho és acabar primer els estudis i després buscar una parella; que no té perquè coincidir amb les accions dels i les joves de Ketom. És a dir, el *solo y para siempre estar a tu lado* sembla tenir un cost més elevat en les noies, un cost de renúncia del que volen fer però aquest cost alhora queda completat per l'amor cap a l'altre, és per amor que seran mares, bones esposes. “Las madresposas (...) mujeres especializadas en ser madres y ser esposas, mujer cuyo sentido central en la vida es encontrar un buen hombre o malo (...) para hacer la vida con él, y para tener hijos con él, y para hacer una familia con él. Son tres los mandatos de las madresposas: ligarte sexo-afectivamente con un hombre, realizar la maternidad y fundar una familia. En la modernidad las madresposas ya hacen también otras cosas, pero esas otras cosas que hacen son de pegoste, no son lo vital para ellas. Lo vital para su identidad femenina son estos tres mandatos (Lagarde, 2008: 401-402).

Poder la pregunta que caldria formular és quin impacte té el pensament amorós de *los de Ketom* en el sentit o direcció que li donen a la seva vida. Sembla que el fet d'arribar a tenir una parella amb la que formar un matrimoni és fonamental, és un objectiu vital per als joves. Les noies expressen el seu desig de no tenir presa en trobar aquesta persona però alhora és el centre d'interès en les seves converses i encontres socials. Poder, reprement de nou les paraules de Lagarde “siempre se dice que el amor es el motor de la vida y el sentido de la existencia. Pero en nuestra cultura lo es mucho más para las mujeres. Para las mujeres, más que para los hombres, el amor es definidor de su identidad de género. Para las

mujeres, el amor no es solo una experiencia posible, es la experiencia que nos define” (Lagarde, 2001,12).

La frase que dona títol aquest subapartat *Adolescente no cambies tu mochila por un bebé* és fruit d'una publicació de *Facebook* que va compartir una noia de Ketom que va ser recolzada per la resta de noies del grup. Així, sembla que les noies de Ketom miren de plantejar-se noves formes de ser dona al barri, malgrat això, seria imprescindible continuar la investigació al llarg del temps per conèixer que ha passat finalment, com acaben enfocant les seves vides i quin impacte tenen les diverses ideologies en les reivindicacions d'autonomia que semblen presentar.

3.7. La ruptura

3.7.1. El desamor

Les relacions entre dues persones van modificant-se amb el pas del temps, el cas de l'amor de parells en *los de Ketom* no és pas una excepció. Tot té un inici i una fi. No es podria fer una mitjana de la durada de les seves relacions, hi ha nois i noies que mantenen relacions d'un mes a tres; hi ha els que passen del mig any i els que perduren més d'un any en *noviazgo*. Les parelles amb menys temps de durada tendeixen a superar abans el malestar de la ruptura i no solen tornar estar juntes en un futur, al menys proper. En canvi, les parelles que s'ha pogut conèixer que tenen un recorregut de més d'un any, que tenint en conta l'edat dels nois i noies és força temps, solen deixar-ho i tornar, poder per tornar-ho a deixar en un futur, patint un malestar emocional força gran i trigant mesos a recuperar l'alegria abans del desamor. Hi ha parelles que ho van deixar un primer cop i ara estan juntes i porten més d'un any i que es plantegen matrimoni en un futur. El que sembla d'interès en aquesta fase de mort de la relació és que s'acompanya de la constatació de la no eternitat d'aquest amor, de la caiguda de la idea del *para siempre*. Un de les preguntes és si amb aquesta nova situació els seu pensament sobre l'amor de parella es modifica.

[Conversa amb el Eddy i el Jonny sobre les ruptures]

Eddy.—¿Entonces ya no estáis juntos?

Jonny.— No. Nos enojamos, ella dice que ya no quiere nada de mí.

SA.— ¿Pero seguís siendo amigos?

Jonny.— No sé, dejar pasar un tiempo primero. Yo la quiero y sé que algún día se arrepentirá.

Eddy.—No te ralles *mae*, puede que no fuera la indicada. Si era para ti volverá ya sea en un mes o en años. Si no, un día encontrarás tu amor de verdad y cuando la encuentres ya nunca os separareis.

Hi ha molts motius que poden dur a dos joves de deixar la relació d'amor que compartien. No es centrarà l'apartat a parlar d'aquestes raons, el que importa és com integren en el seu pensament amorós el desamor, la mort d'una cosa que creien eterna. Hi ha diferents arguments que utilitzen per a justificar aquesta situació i així mantenir l'ideal d'amor de parella. En primer lloc, la idea que la persona amb la que es tenia la relació no era el "*verdadero amor*". D'aquesta manera, com que no era l'amor real és normal que hagi fracassat, el seu imaginari amorós d'eternitat no es veu qüestionat. Per ells només hi ha una persona amb la que estàs predestinat a estar la resta de la teva vida, és normal l'error, una ruptura és fruit d'haver mantingut una relació amb el noi o la noia equivocada. No obstant, això no ho saben fins que no ho deixen, ja que, fins aleshores, es juren amor etern, diuen que ho és

tot per a l'altre, però si la relació arriba al seu fi, la idea de l'amor no es modifica sinó la idealització, deificació³⁵ en termes de Beauvoir, que havies fet de la persona estimada.

En segon lloc, hi ha l'argument de que el membre de la parella que ha decidit posar fi a la relació va errat. *Ella se lo pierde. Aún no se ha dado cuenta de que comete un error. Cuando vuelva yo ya no la querre.* Són frases recollides del facebook i arguments que coincideixen amb el fragment de conversa presentat a l'inici del capítol. En elles es troba present la idea de que la ruptura és un error, de que la persona que ho ha deixat no sap el que es fa, hi ha una no acceptació de la situació, en concret, es desacredita la decisió de l'altra persona. El que és més curiós és que aquests arguments són més propis dels nois del grup. Les noies construeixen un discurs entorn la ruptura en relació a tot el que elles han aguantat, tot el que elles han donat i com no comprenen que ara el noi decideixi deixar-ho estar. En canvi, els arguments masculins sostenen que la noia no està pensant bé. Que una noia deixi una relació és atac a la virilitat del noi i sobretot, de la virilitat del noi en relació a la resta del grup. Per conservar l'estatus fa falta reafirmar-se i ho fa construint la idea que la decisió de la noia és: *el mayor error de su vida.*

Si la quieres de verdad haz el posible para recuperarla

Els nois titllen de no saber que està fent a la noia quan ella els rebutja. “En el moment que mantenim i transmetem una estructura social basada en el sexisme, en la superioritat d'allò masculí en front la desvalorització d'allò femení, estem donant suport a conductes que afavoreixen la violència i la seva perpetuació” (Sánchez 2009:67). Hi ha nois que en front la ruptura seguiran insistint, enviant-li missatges, mirant de parlar amb ella, anant-la a esperar a la porta de casa, fent-li poemes. No deixarà de provar el seu amor, de recordar a la noia que ell l'estima i que sap que ella també. Als ulls de la comunitat és un noi *locamente enamorado* que fa tot el possible per a recuperar la noia que estima, es considera un acte de romanticisme. Aquesta idea de l'amor com *estar locamente enamorado* és apreciada i reconeguda per la resta quan la fa un home. En el cas que ho faci una dona és una desesperada. Per altra banda, podria apreixer la pregunta d'on posar el límit entre la bogeria i l'amor. La noia quan trenca amb el seu novio espera tot aquest deplegament d'accions per *recuperar-la*, espera que l'home *luche por ella*. És poder per què així és com han après a sentir-se estimades?

Davant d'un “no” i l'home farà el possible per aconseguir el “sí”. La qüestió és si la noia també està partint d'aquest codi i li dona un “no” esperant que el noi faci el màxim per aconseguir el “sí” d'ella.

Hi ha moltes *baladas de amor* que expliquen com l'home va a buscar una dona que l'ha deixat, una dona que ja ha refet la seva vida però que al final de la cançó acabarà deixant-ho tot, reconeixent el seu error i tornant amb ell. En el contingut d'aquestes lletres s'aprecia la idea de l'eternitat de l'amor,

---

³⁵ La noció de “deificació” es creada per De Beauvoir tot establint una relació entre l'amor i la religió argumentant que “de la mateixa manera que adorem a un déu on trobem allò absolut, allò essencial, adorem a l'home el qual se'ns presenta com una realitat suprema” (De Beauvoir 1998:810)

malgrat les adversitats, fins i tot, malgrat i que ho hagin deixat tard o d'hora tornaran. És com el fil argumental de gaire bé totes les pel·lícules romàntiques. El fet a destacar és que l'home és qui va a buscar la dona, qui la recupera. La cançó més popular al barri durant els mesos que vaig passar allà va ser una de Romeo Santos que es diu *Eres mía*.

No te asombres

Si una noche

Entro a tu cuarto y nuevamente te hago mía

(...)

Si tu te casas

El día de tu boda

Le digo a tu esposo con risas

Que solo es prestada

La mujer que ama

Porque sigues siendo mía

La lletra relata la idea abans presentada. L'home sap que encara que estigui amb un altre el cor de la noia és seu. Així, es pot dir que els nois i noies del barri creixen amb exemples d'amor de parella on apareixen parelles que s'estimen però no estan juntes i parelles que estan juntes però no s'estimen. Hi ha una sèrie de patrons d'amor que els rodegen que es troben normalitzats i que poden acabar reproduint. Ans al contrari, pot ser que el fet d'haver-los vist i crescut amb ells faci que els combatin i s'allunyin d'ells.

Si es parteix de la idea defensada per Lori Heise que la violència cap a les dones “és un fenomen molt complex, profundament arrelat en les relacions de poder bassades en el gènere, la sexualitat, la pròpia identitat i les institucions socials. Qualsevol estratègia per eliminar la violència de gènere ha de confrontar les creences culturals i les estructures socials que la perpetuen” (Heise 1997: 29). El fet de conèixer la cultura i en concret, la cultura emocional d'aquest joves pot ser una via per a comprendre la violència que es dona en les relacions de parella en aquesta comunitat.

Un terç de *los de Ketom*, quatre noies i un noi, han estat víctimes de violència sexual al llarg de la seva infància i/o adolescència. En les entrevistes individuals es van escoltar relats ben crus d'escenes de tocaments, vexacions i com van ser forcejades per mantenir algun tipus de relació sexual. En el cas de les noies els episodis es situaven amb l'inici de la pubertat i sempre estaven encarnats per homes membres de la seva família.

[Fragment del relat de vida de la Ángela durant una entrevista individual]

Ángela. —(...) Y un día él (està parlant del seu tiet) me tocó en la puerta, entonces yo salí y me dijo que él iba a salir y que cerrara bien la puerta. Él me dijo: *mírame es que le voy a decir una cosa, vos me gustas, me dice, y yo quiero que vos andes conmigo*, y era mi tío! Y él me dijo eso: *yo quiero que vos andés conmigo!* Y yo le dije: *pero como voy andar contigo, si vos sos mi tío, como quieres que ande con vos. Y yo le voy a*

decir a mi tía lo que me estás diciendo. Entonces él me decía: *no vos me gustas, estoy loquito por vos, y no le voy a decir a nada a nadie.* Se me lanzo y me dio un beso y yo lo empujé y él se fue. Yo le dije a mi tía claramente: *¡fíjese que mi tío se me declaró!* Un día que yo andaba en la iglesia ella habló con él, porque eso a ella no le gustó. Entonces él le dijo que yo me había declarado a él y que me había insinuado. Le dijo que yo me puese como una “camita”, que no andaba nada que sólo se me miraban las chichas, que la camisa era demasiado, como si anduviera solo esto (m'ensenya la camisa que porta per sobre transparent i de tirants, però ella a sota hi porta una altra) y que andaba un “chorsito” que se miraba todas las nalgas, repitnada y que me le monté encima y que le dije que él me hiciera de él y todo.

Les agressions sexuals no són la norma, però es troben força normalitzades en el barri. Amelia Valcárcel (2008: 19) dirà: “cualquier sistema de poder siempre implica violencia, porque no existe ningún poder que sea admitido de modo espontáneo por aquellos sobre los que se ejerce. Cuando la apariencia de espontaneidad, de naturalidad, se alcanza, es que ya se ha logrado lo principal, esto es, que ese poder sea admitido completamente”. En el cas de l'abús sexual, s'observa com aquest ha arribat a integrar-se en un fer dins d'algunes famílies dels barris. Vaig sentir-ne a parlar per primera vegada un dia comprant *tortillas*: *pobre Jonny mira que lo que le hizo su padre!* Sabia que el seu pare estava pres, vaig pensar que era per l'abús sexual cap al seu fill, més tard vaig saber que era a la presó per un robatori comés. Un dia parlant amb unes veïnes va passar un nen i van murmurar: *ai este chiquillo, con lo que tienen en casa.* Vaig preguntar si em podien dir què passava a casa del petit, em van dir: *su padre que se ve que lo toca, no has visto como ha salido un poco raro?* També vaig saber que una noia de Ketom havia abandonat casa dels seus familiars perquè també patia abusos per part d'un tiet i per a no crear rebombori, ja que *la muchacha se había desarrollado muy pronto y era muy bella*, havien decidit que era millor que anés a viure amb uns cosins. Tot aquest fer, aquest conviure amb una violència provocada per un “desig incontrolable” cap un altre, normalment infants o noies molt joves, seria un tema per a profunditzar en properes recerques. No obstant, penso que té una estreta relació en com han construït les relacions entre homes i dones, i sense dubte, la relació més important entre ambdós sexes és la d'amor de parella.

La “cultura de la violació” (*rape culture*) és un terme que es comença a utilitzar en els setanta per les feministes de la segona onada. Aquest terme mira de descriure una societat on la violència sexual contra les dones i contra la diversitat sexual es troba normalitzada. “La cultura de la violación es alentar la agresión sexual masculina. La cultura de la violación es considerar que la violencia es sexy y la sexualidad violenta. Como la pasión desenfrenada de un hombre saludable hacia una mujer preciosa haciendo irresistible la necesidad de rasgar su corpiño o empujarla contra la pared, o una valla de hierro forjado, o el capó de un coche, o tirar de su pelo, o tirarla en la cama, o cualquiera de los millones de imágenes de lucha sexual en películas o series y en las portadas de novelas románticas que vienen a decir que los deseos violentos están indisolublemente ligados a la (hetero)sexualidad.” (McEwan, 2009).

Junt amb aquesta cultura de la violació apareix la culpabilització de la víctima (*víctima-blaming*) on es justifica discursivament que la violació és conseqüència dels actes de la dona. En el relat exposat per la Ángela s'aprecia com el seu tiet es justifica dient que va ser ella, amb la seva forma de vestir, que el va seduir, ella era la que volia tenir sexe amb ell. La seva tieta creu al seu marit i fa fora de casa a la Ángela. No tan sols això, s'escampa per tot el barri que és una fresca, així, molts més homes han intentat tenir sexe amb ella des d'aquell dia. Darrera d'aquest discurs hi ha la idea de que el cos de la dona és públic, de que el cos de la dona és un objecte i per tant es pot prendre, la cosificació de la dona la deshumanitza i per tant, el consentiment d'ella deixa de tenir importància. És cert, que aquests són casos extrems, però aquestes vivències marquen tant les noies que les han patit com la comunitat que les coneix i en part, les consenten. Aquest "consentiment" com és el no denunciar l'agressió, el esperar fins a saber del cert que el que diu la noia és veritat o el *dejemoslo en manos de Dios, Él le dará su mericido*, pot trobar explicació en el fet de la naturalització de la violència com a actitud natural en l'home.

Aquesta "naturalesa violenta" de l'home s'ha incorporat en el model d'amor romàntic hegemònic creant una complementarietat amb la figura de la dona com a passiva i submissa. "Así, mientras exista una correlación histórica y cultural entre masculinidad, violencia, agresividad y dominio, fomentando este tipo de comportamiento como prueba de virilidad, las niñas y las mujeres incorporaremos elementos como la pasividad, la sumisión o la dependencia que nos hacen precisamente más vulnerables al padecimiento de comportamientos violentos y a la asunción del rol de víctimas" (Bosch, Ferrer, Ferreiro, Navarro, Capilla, 2013: 19).

El que em pregunto és com aquest patrons relacionals, aquesta forma d'entendre la construcció de l'home es troben presents en les relacions de parella de Ketom, com submergides es poden deixar veure aquestes mostres de la masculinitat hegemònica en els actes per a recuperar-la, en la insistència per a que tornin amb ells o amb les autolesions com amenaces. Quin impacte haurà tingut en la construcció de la subjectivitat de la noia que ha patit l'agressió.

El que s'observa en *los de Ketom* són unes relacions de parella que parteixen de la idea del respecte. *Me diran infantil pero nunca me podran decir infiel*, deia el Dani en una conversa. En les aules entre els nois es parla molt del respecte a les dones, de que cal cuidar-les no pegar-les. En el fons és un acte de virilitat: *un hombre de verdad no pega a una mujer, es de cobardes*. És cert, que hi ha una masculinitat hegemònica latent, un desig intern, de *ser los malos* perquè serien els que estarien amb més noies, amb els que ningú es posaria pel carrer. No obstant, *los de Ketom* fan apologia del *seguir el buen camino* i això per ells és casar-se quan estiguis segur que estimes a la persona amb qui estàs, ser fidel a ell o ella, i donar gràcies a Déu per la sort que han tingut de trobar algú que els estimi.

Tan mateix, *los de Ketom* han integrat un pensament amorós on *estar locamente enamorado* és allò esperat i que quan es sent el desig no hi ha res que ho pugui aturar. Aquesta idea pot arribar a xocar amb el respecte mutu que defensen.

3.7.2. Estar solter

Els nois i noies que no tenen parella passen a ser solters. Aquesta és una categoria que sol definir-se en oposició al fet de tenir parella. Quan tens parella estàs acompanyat, quan no, estàs sol. El fet de relacionar la solteria amb la soledat és un clar símbol de com la norma és tenir parella, viure en parella. Els joves de Ketom estableixen dues idees principals sobre aquesta situació amorosa: ets solter com a símbol d'autonomia i independència o bé, ets solter perquè no tens parella i ho vius com un fracàs personal.

Alguns nois i noies manifestaven l'alegria de no tenir parella, de no haver d'estar pendents de ningú i poder fer el que volien, estar amb els amics, centrar-se amb els estudis i amb l'esport que practiquen. El que és curiós és com la solteria dels amics, el fet que un amic o amiga que havia tingut parella deixés de tenir-la era percebut com a positiu, com una alegria perquè de nou la seva amistat era important i compartien moment i vivències que quan estava en *noviazgo* havien deixat de fer. Malgrat l'imaginari comú de que el solter és qui està sol, el que s'observa és que després d'una ruptura el noi o la noia tornen a la seva xarxa d'afinitats, aquesta que havia deixat de banda per passar tot el temps possible amb el seu estimat. Tornen a participar de les activitats de la comunitat, a anar als entrenaments que havien deixat o fer més coses amb la família. Així, tenir parella és molt més individualitzador i solitari que no tenir-la. Cal esmentar, que estem parlant de joves, que viuen un enamorament intens, radical, durant el *noviazgo* es produeix un aïllament, poder segueixen compartint espais amb gent però als novios només els importa l'altre, la resta passen a quedar en un segon pla, com si estiguessin silenciats.

Malgrat que quan es tracta de la resta la solteria no es percebuda de forma tan negativa, quan els nois i noies parlaven de la pròpia solteria predominaven les veus, tan femenines com masculines, de viure-la com una frustració. Per una banda, el fet de tenir parella té un prestigi i hi ha una pressió social tant per part del grup d'amics com de la comunitat per a buscar-la. Aquest prestigi es troba relacionat amb la idea de que si tens parella comences a centrar-te en la vida adulta, en les responsabilitats, *empiezas a sentar la cabeza*. Tenir parella és èxit social, vol dir que algú et valora, algú t'escull només a tu i la resta et respecta per aquest fet. Per altra banda, els *chavalos* expressaven la necessitat de tenir parella i la infelicitat que els suposava no tenir-la. És freqüent trobar en els *post* de *Facebook* frases o imatges que mostren la soledat que senten, el desig que tenen que algú demostrï que són importants per ells.

El mensaje que nunca me va a llegar

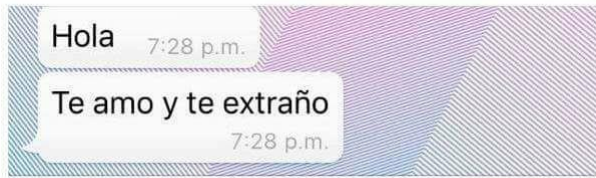

Figura 9

Lista de personas a las que le gusto:

Figura 10

La Figura 9 i 10 són dues imatges que van penjar un noi i una noia de Ketom, aquests són tan sols dos exemples ja que el Facebook va ple d'imatges o comentaris on *los de Ketom* expliquen com els agradaria rebre un whatsapp d'amor, que algú els abraçes per l'esquena o els donés la mà, que algú tingui un detall amb ells. Sembla no importar-los qui, sinó el que importa és ser important per algú, tenir algú. Això es pot explicar amb la idea de prendre l'amor de parella com a central en la vida, com a configurador de la teva realitat i del teu futur.

Altrament, hi ha un toc d'humor entre els amics i amigues per aquestes lamentacions. Molts cops són laments compartits, són molts els que no tenen parella o estan enamorats d'algú que no els correspon. Les bromes sobre estar solter són habituals. Per exemple un dia la Figura 10 se'n riu de que no hi hagi ningú que li agradi, els comentaris que va rebre eren seguint la broma: *esta lista está como mi frigo, sin nada! Jajajaja no te lamentes, un día la tendrás tan llena que no sabrás que elegir como yo mi frigo! Tendrás que esperar unos años Jajaja!*

Quan es fan fotos les noies de Ketom i surten malament comenten: *ahora entiendo porqué no tengo pareja!* Y esclaten a riure. Així, hi ha alhora una pressió i alhora un gaudi d'aquest estat de solteria, que és un estat propi de la joventut.

La pressió social per a trobar parella també es troba relacionada amb l'estimiga del solter i la soltera. L'home solter que hi ha a l'imaginari dels joves és un *vaguito o borra#chito*, un home que no ha anat pel *buen camino*, no ha trobar esposa ni ha format una família, que beu i no té on viure. Un home solter és un exclòs social. La dona que ha arribat a adulta sense casar-se o és perquè s'ha casat amb Déu, s'ha fet monja, o sinó, és perquè és *rara*. Una dona "normal" no està soltera quan arriba a l'edat adulta. Aquestes idees alimenten el pensament amorós de *los de Ketom* que comprenen l'amor com l'aliment que dona sentit a la seva existència, quan tenen algú ho són tot, per defecte quan no tenen ningú com a parella no són res. D'aquesta manera la solteria és un estat provisional i molts cops dedicat a buscar parella, que és l'estat que s'entén com fixe, permanent. L'estat desitjable socialment.

4. Conclusions

El plantejament inicial de la recerca estava centrat en l'objectiu general: descriure i analitzar el pensament i els usos amorosos de les relacions de parella de *los de Ketom*, grup de joves del barri René Cisneros de Managua, Nicaragua. Aquest es concretava amb quatre aspectes que s'han procurat analitzar al llarg del treball. A continuació, es presenta el resultat del procés d'investigació en forma de conclusions.

Los de Ketom presenten un pensament i uns usos amorosos de les relacions de parella fruit de la interacció entre un model emocional hegemònic concret dominant a Occident; i una tradició local marcada per l'educació religiosa i el discurs pedagògic de l'escola de música del barri. El resultat és un híbrid, una reformulació pròpia de l'amor i les relacions de parella, posant de relleu el paper dels "joves com actors socials creatius" (Feixa, 2006:2)

Aquest pensament i usos amorosos particulars es caracteritza per ser heterosexual, fruit d'un sentiment irrefrenable, *amar locamente*, que es constitueix com a central en la vida d'aquests joves. Així, L'amor de parella vehicula la possibilitat de realitzar les seves expectatives de futur. Tenir parella es considerat necessari, entenent que per aquests el matrimoni és essencial per a la creació d'una família.

Un dels focus específics de la recerca era mostrar el paper que té l'escola de música com espai d'identificació, socialització i subjectivació entre els joves de Ketom, en concret, pel que fa a la construcció de les relacions de parella. S'ha presentat com l'escola és un espai juvenil que crea la marca d'identitat de *los de Ketom*, això és el que els diferencia de la resta de joves del barri. No tan sols és un espai identitari, sinó que també ho és de socialització, aprenen valors i normes, i subjectivació. El fet d'anar a l'escola de música fa que integrin un model de joventut concret, diferent a altres models existents en el barri, com ho són *los pandilleros*, en el cas dels nois; o *las que no son nadie*, en el cas de les noies. L'escola també té relació amb les particularitats que presenten alhora de construir el seu pensament en torn l'amor de parella. Allà es difon el respecte entre sexes, la igualtat en capacitat intel·lectual i habilitats entre nois i noies, el respecte mutu. Es promou la idea de la productivitat del temps, *si se estudia música no perdemos el tiempo*, entenent com a productiu els estudis acadèmics. D'aquesta manera es difon la prioritat dels estudis dels joves abans que altres aspectes, com ho pot ser tenir parella, o fins i tot, tenir un fill.

Un segon objectiu específic era el de descriure si es produeix una socialització de les relacions amoroses particular en torn el nivell socioeconòmic, el fenotip o el gènere. Els valors apresos a l'escola de música cohabiten amb el model hegemònic de l'amor romàntic. Aquest és conegut, consumit i integrat en l'imaginari de *los de Ketom*. El model hegemònic difon una forma de viure les relacions de parella. Es mostren històries d'amor viscudes per persones blanques. No tant sols històries sinó també imatges, escenes, d'una parella blanca i atractiva que es fa un petó, d'una família de quatre (pare, mare, fill i filla) asseguts en un sofà radiants de felicitat. Patrons que els joves han

incorporats en el seu pensament amorós i es traduirà en unes pràctiques i usos amorosos concrets. En l'apartat 3 de l'etnografia "L'abans de l'amor" es descriu com els i les joves busquen estratègies per tal de seguir amb els canons de la moda malgrat i les limitacions econòmiques existents en les seves realitats. Es presenten varis exemples com estalviar durant temps per aconseguir les sabates de marca que el faran irresistibles a les noies, o les comprarà d'imitació al mercat. Com les noies aprenen a tallar-se el cabell entre elles o fer-se productes de bellesa amb coses que hi ha per casa. Per altra banda, també es planteja la pròpia percepció negativa en vers els trets fenotípics més comuns entre els nicaragüencs.

El gènere va apareixent al llarg de l'etnografia pel que fa a la socialització diferenciada en les relacions de parella. En el cas de les noies de Ketom es rep tant per la cultura emocional hegemònica com per la parental una forma d'estimar, d'actuar davant les relacions de parella, de fer davant la persona que estima diferents que les que han de fer els nois. Una de les característiques més rellevants d'aquest pensament amorós observat entre les noies de Ketom és com han de lidiar per una banda, amb les expectatives de l'escola de seguir amb els estudis i per altra banda, amb l'imaginari amorós dominant al barri on l'entrega absoluta cap a l'altra és la major prova d'amor. Es pren la noció de Marcela Lagarde per explicar aquesta situació: el *sincretismo amoroso*. "A pesar de su formación moderna están imbuidas en ideologías tradicionales, románticas y de ruptura e innovación progresista o transgresora, de manera simultánea muchas experimentan un derrumbe de sus fortalezas frente al amor. Lo viven como un acto de fe." (Lagarde, 2008, 6). D'aquesta manera es pot comprendre com malgrat sembla que les noies valoren la formació acadèmica la seva principal motivació, objecte de converses i centre de les seves preocupacions, són les relacions de parella. Es podria dir que l'amor i les relacions amoroses són primordials en les vides d'aquestes noies, tenen un impacte en el present i alhora en les projeccions de futur que no sembla que en cas dels nois es produeixi. Si contrauran matrimoni aviat o no, si decidiran ser mares en breu o bé esperaran, són fets que semblen marcar molt més la biografia de les noies que dels nois de Ketom. Aquest és un aspecte que seria d'interès seguir observant per tal de conèixer si realment hi ha un canvi en les trajectòries vitals de noies de Ketom en relació a la resta de noies del barri o bé, s'ha incorporat un discurs d'una feminitat apoderada però les pràctiques segueixen sent les habituals en el barri.

El tercer objectiu específic es centrava en la corporeïtat que presenten el pensament i usos amorosos de *los de Ketom*. S'ha mostrat com el cos ha passat a formar part primordial de la construcció de la subjectivitat. Com els joves de Ketom s'apropien d'ell i el modelen, el fan carta de presentació del seu Jo, és amb ell amb el que iniciaran i viuran les relacions d'amor. Es vol destacar com el cos és un producte social i com aquest es troba condicionat per factors com la classe social, la ètnia o el gènere. La percepció del cos depèn de mecanismes de construcció simbòlica determinats que impacten en *los de Ketom*. Modifiquen el seu cos per tal d'agradar i hi dediquen hores, s'entaforen en pantalons dos talles més petites, s'allisen el cabell, es fan unguents casolans per a netejar la pell de la cara, etc.

No només utilitzen el cos per agradar, s'ha exposat com és a través d'ell que viuen el patiment característic del seu amor de parella. *Los de Ketom* s'efectuen accions autolesives com un intent d'explicació convertint el cos, de partida mut, en un text que parla. El cos amb talls pot dir: tristesa, desamor, amor etern, confiança, valentia, fe. Amb el cos informen del seu estat amorós, ja sigui amb un cor fet amb talls que clama amor etern cap algú o amb un braç ple de talls que indica patiment i problemes amorosos. Narren la seva situació amorosa a través de la pell, del cos.

El quart objectiu específic consistia en identificar la relació entre l'amor viscut (usos i experiències) i l'ideal amorós (pensament i discursos) que presenten *los de Ketom*. Durant el transcurs del text s'observa en varies ocasions com l'amor que imaginen poc s'assembla a les relacions d'amor que han vist a casa i amb les que han crescut. La primera idea que entra en controvèrsia és la de l'eternitat de l'amor. Com s'ha mostrat pocs són els casos on el pare i la mare de *los de Ketom* segueixen en el mateix matrimoni. També els mateixos nois i noies de *Ketom* si repassen les seves experiències amoroses veuen que alguns aspectes de l'ideal amorós fallen. S'observa una esclatxa entre l'amor viscut i l'amor idealitzat. No obstant, aquest biaix no és obstacle per al pensament amorós, ja que aquest és fruit d'un entramat complex d'una cultura emocional que han après des de petits i que justifica una organització social. En l'apartat 5 es parla de les noves tecnologies i aquest és un espai fonamental que *los de Ketom* utilitzen i on s'aprecia la relació i alhora, el xoc, entre l'ideal amorós i l'experiència amorosa. En les xarxes socials s'alimenta el pensament amorós sublim i perfecte. És un espai on les parelles mostren i difonen el seu "amor de pel·lícula" però al mateix temps, fan públics el seus malestars o problemes amb la parella. Conseqüentment, es pot afirmar que existeix una tensió entre l'ideal amorós i les vivències amoroses de *los de Ketom*. Tanmateix, els joves viuen l'amor amb aquestes incoherències i no sembla que aquestes minvin la convicció que tenen en el pensament amorós construït. Una línia de recerca futura podria ser indagar sobre aquesta relació (amor viscut-ideal amorós) quan aquests joves arribin a adults i el seu bagatge d'experiències amoroses sigui major i poder comprovar si la fermesa amb el pensament amorós segueix sent tant intensa com la que presenten en l'actualitat o bé, quines modificacions presenta.

Convé destacar com l'ús de les noves tecnologies proporciona un espai d'intimitat important per a *los de Ketom*. Al mateix temps, apareixen noves formes de viure i també, de demostrar l'amor cap a l'altra. Hi ha tot un seguit de conductes esperades entre els amants diferents a les habituals en el món físic: penjar fotos de la parella, fer públic i visible la seva relació. S'observen noves proves de confiança que difuminen la frontera entre allò personal i allò compartit: conèixer la contrasenya de *Facebook* o del mòbil de la parella, decidir quines amistats pot tenir a *Facebook* o amb qui tenir converses a *Whatsapp*. Totes aquestes accions mostren un nou suport per a viure les relacions de parella, tot i que no té perquè transformar-les. A saber, les noies i nois expliciten, no només al món virtual, si els agrada o no que la seva parella mantingui amistat amb unes o altres persones. Aprofundir en aquestes noves

eines de relació i observar si es produeixen canvis significatius pel que fa a patrons de relació de parella, si aquestes provoquen majors ruptures i fan augmentar la vida amorosa de *los de Ketom*, seria una línia de recerca interessant. Indagar en relació entre els codis amorosos en el món físic i el digital podria ser motor de recerques futures.

Per acabar amb la síntesi de la recerca, *los de Ketom* presenten al barri un model juvenil particular que es reflexa en el seu pensament i usos amorosos. En aquestes primeres relacions articulen tot el dispositiu creat pel seu pensament amorós híbrid, aprenen a gestionar les emocions, a verbalitzar el que senten fent ús de distintes estratègies i fent d'aquestes uns dels seus majors interessos vitals. *Los de Ketom* fan del seu model de jove, per tant, de la seva forma d'estimar, la vàlida, la única bona. Aquesta forma d'estimar, ocupa un lloc fonamental en la conformació i manteniment de l'ordre social. Al centre de l'organització social hi haurà aquest amor de parella, arrelat en una ideologia que determina d'una manera fixa la forma del matrimoni i la família. Així, la reproducció del sistema social depèn de la unitat fonamental de la parella heterosexual i això explica perquè la sexualitat ha de ser controlada.

5. Bibliografía

- Augé, Marc. 1995. *Hacia una antropología de los mundos contemporáneos*. Barcelona: Gedisa
- Bauman, Zygmunt. 2009. *Amor líquido. Acerca de la fragilidad de los vínculos humanos*. Madrid: Fondo de Cultura Económica de España
- Bosch, Esperanza, Ferrer, Victoria A., Ferreiro, Virginia i Navarro, Capilla. 2013. *La violencia contra las mujeres. El amor como coartada*. Barcelona: Anthropos Editorial
- Bourdieu, Pierre. 2002. *La juventud no es más que una palabra. Sociología y cultura*. México: Grijalbo, Conaculta
- Calderón, Edith. 2014. "Universos emocionales y subjetividad" *Nueva antropología*, 27-81. Disponible a: http://www.scielo.org.mx/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0185-06362014000200002. Data d'accés: 12 feb 2017
- Canessa, Andrew. 2008. El sexo y el ciudadano: Barbies y reinas de belleza en la era de Evo Morales, en Wade, Peter; Urrea, Fernando i Viveros, Mara (eds.), *Raza, etnicidad y sexualidades: ciudadanía y multiculturalismo en América Latina*: 69-104. Bogotá: Lecturas CES
- Casadó, Lina C. 2012. "L'autolesió corporal: propostes per una interpretació cultural del símptoma". *Arxiu d'Etnografia de Catalunya* 12:107-129
- Castillo, Héctor. 2004. "Pandillas, jóvenes y violencia". *Desacatos* 14:105-126.
- Castro, Eduardo y José L. Troncoso. 2005. "La virtualización del cuerpo a través del "Cutting" y Body Art Performance". Disponible a: <http://atheneadigital.net/article/viewFile/n7-castro-troncoso/198-pfd-es> Data d'accés: 15 abr 2017.
- Cerbino, Mauro. 2011. *Más allá de las pandillas, Violencias, juventudes y resistencias en el mundo globalizado*. Quito: Flacso-Ecuador.
- Cerbino, Mauro i Recio, Carolina. 2006. "Jóvenes Latinos y medios de comunicación". En Carles Feixa, Laura Porzio y Carolina Recio, C. Jóvenes "latinos" en Barcelona. Espacio público y cultura urbana. Barcelona: Anthropos y Ajuntament de Barcelona
- Corona Berkin, Sarah i Rodríguez Morales, Zeyda. 2000. "El amor como vínculo social, discurso e historia: aproximaciones bibliográficas". *Espiral* 6(17): 49-70.
- Cunin, Elisabeth. 2003. *Identidades a flor de piel. Lo «negro» entre apariencias y pertenencias: categorías raciales y mestizaje en Cartagena*. Bogotá: ICANH.

- Davis, Angela. 2004. *Mujeres, Raza y Clase*. Madrid: Akal.
- De Beauvoir, Simone. 1998. *El Segundo Sexo*. Madrid: Cátedra
- Dio Bleichmar, Emilce. 1998. *La sexualidad femenina: de la niña a la mujer*. Barcelona: Paidós.
- Durkheim, Émile. 1982. *Las formas elementales de la vida religiosa*. Madrid: Akal.
- Esteban, Mari L. 2004. *Antropología del cuerpo. Género, itinerarios corporales, identidad y cambio*. Barcelona: Edicions Bellaterra
- Estébanez, Ianire i Norma, Vázquez. 2013. "La desigualdad de género y el sexismo en las redes sociales: una aproximación cualitativa al uso que hacen de las redes sociales las y los jóvenes de la CAPV". *Gazteak Bilduma*. 7: 110-132.
- Evans-Pritchard, Edward. E. 1976. *Brujería, magia y oráculos entre los Azande*. Barcelona: Anagrama
- Feixa, Carles i Mofre, Jordi. 2012. "Culturas juveniles" *Sociopedia.isa*, 1-20. doi: 10.1177/205684601291/
- Feixa, Carles. 2006. "Generación XX. Teorías sobre la juventud en la era contemporánea" *Revista Latinoamericana de Ciencias Sociales, Niñez y Juventud*. 4(2): 3-18.
- Feixa, Carles i Nilan, Pam. 2006. "¿Una juventud global? Identidades híbridas, mundos plurales". *Educación Social*, 43:75-89.
- Feixa, Carles. 2003. 'Generación @. La adolescencia en la era digital'. *Cuadernos de pedagogía* 320: 52-55.
- Feixa, Carles. 2000. "Generación @ la juventud en la era digital". *Nómadas* 13: 75-91
- Feixa, Carles. 1998. *De jóvenes, bandes y tribus. Antropología de la juventud*. Barcelona: Ariel, S. A.
- Fisher, Helen. 2016. "Un món sense amor és un lloc mort". Disponible a: <<http://www.catorze.cat/generapdf.php?id=5345>> Data d'accés: 10 feb 2017
- Fisher, Helen. 1999. *El Primer Sexo. Las capacidades innatas de las mujeres y como están cambiando el mundo*. Madrid: Taurus
- Foucault, Michel. 1977. *Vigilar y castigar. Nacimiento de la prisión*. Buenos Aires: Siglo XXI
- Geertz, Clifford. 2003. *La interpretación de las culturas*. Barcelona: Gedisa
- Heise, Lori L. (1997): "La violencia contra la mujer. Organización global para el cambio", en Jeffrey L. Edleson y Zvi C. Eisikovits, *Violencia doméstica: la mujer golpeada y la familia*: 19-58. Barcelona: Granica.

- Illouz, Eva. 2012. *Por qué duele el amor. Una explicación sociológica*. Madrid: Katz Editores.
- Illouz, Eva. 2007. *Intimidades congeladas. Las emociones en el capitalismo*. Madrid: Katz Editores.
- Jónasdóttir, Anna. 2011. “¿Qué clase de poder es “el poder del amor”?”.
Sociológica, 26(74): 247-273
- Jónasdóttir, Anna. 1993. *El poder del amor. ¿Le importa el sexo a la democracia?* Madrid: Ediciones Cátedra.
- Lagarde, Marcela. 2012. *El feminismo en mi vida. Hitos, claves y topías*. Mèxic DF: InMujeresDF
- Lagarde, Marcela. 2008. “Amor y sexualidad: Una mirada feminista”. En: *Curso de verano: Sexualidades en movimiento, derechos a debate*. Santander: UIMP-Universidad Internacional Menéndez Pelayo.
- Lagarde, Marcela. 2001. *Claves feministas para la negociación del amor*. Managua: Puntos de encuentro.
- Le Breton, David. 2013. “Por una antropología de las emociones”, *Revista Latinoamericana de Estudios sobre Cuerpos, Emociones y Sociedad*. 10: 69-79.
- Le Breton, David. 2002. *Antropología del cuerpo y la modernidad*. Buenos Aires: Nueva Visión.
- Lévi-Strauss, Claude. 1983. *El hombre desnudo*, México: Siglo XXI.
- Lutz, Catherine i Lila Abu-Lughod (eds.)1990. *Language and the Politics of Emotion*. Cambridge-París: Cambridge University Press/Éditions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- Martín, Aurelia. 2006. *Antropología del género*. Madrid: Ediciones Cátedra
- Maquieira, Virginia. 2001. *Feminismos. Debates Teóricos Contemporáneos*. Madrid: Alianza Editorial.
- McEwan, Melissa. 2009. “Rap Culture” Disponible a: <<http://www.shakesville.com/2009/10/rape-culture-101.html>> Data accés: 1 maig 2017
- Merleau-Ponty, Maurice. 1994. *Fenomenología de la percepción*. Barcelona:Planeta Agostini
- Merrián, Alan (2001): “Definiciones de musicología comparada y etnomusicología: una perspectiva histórico-teórica”, en *Las culturas musicales. Lecturas de etnomusicología*: 257-280 Madrid. Trotta.
- Millet, Kate. 1995. *Política Sexual*. Madrid, Ediciones Cátedra.
- Mauss, Marcel. 1979. *Sociología y antropología*. Madrid: Tecnos.
- Nilan, Pam. 2002. “Culturas juveniles globales”, *Estudios de juventud*, 64(04): 39-47
- Pereda, Rosa. 2001. *El amor: Una historia universal*. Madrid: Editorial Espasa Calpe. S.A.

Pink, Sarah. 2016. "La antropología y la inevitabilidad de lo digital en el mundo" [en línea]. Disponible a: <<https://redaccion.lamula.pe/2016/06/19/sarah-pink-la-antropologia-y-la-inevitabilidad-de-lo-digital-en-el-mundo/nayoaragon/>>. Data d'accés: 18 gen 2017.

Reguillo, Rosa. 2001. *Emergencia de culturas juveniles*. Buenos Aires: Norma.

Rosaldo, Michell. 1979. Mujer, cultura y sociedad: Una visión teórica, en Olivia Harris i Kate Young (Eds.), *Antropología y feminismo*: 153-181. Barcelona: Editorial Anagrama.

Sánchez, Rubén. 2009. "Nuevas estrategias y viejos obstáculos en la lucha contra la violencia machista" en Giuditta Creazzo i Letizia Bianchi (Eds.) *El desarrollo de estrategias de trabajo con hombres que usan la violencia contra las mujeres en sus relaciones íntimas*: 56-81. Barcelona: ITD. Programa Daphne II.

Stern, Charlotta. 2003. "Embarazo adolescente: significado e implicancias en distintos contextos socioculturales de México: reseña de un proyecto en proceso". *Estudios Sociológicos*, 21 (63): 725-745.

Surrallés, Alexandre. 1998. "Entre el pensar y el sentir. La antropología frente a las emociones". *Antropologica*, 16(16): 291-304

Valcárcel, Amelia. 2008. *Feminismos en el mundo global*. Madrid: Cátedra

Verdú, Ana Dolores. 2014. "El amor en la sociedad de consumo". Disponible a: http://www.gazeta-antropologia.es/?p=4475#N_1 Data d'accés: 18 gen 2017

Weatherford, Jack. 2006. *Genghis Khan y el nacimiento del mundo moderno*. Barcelona: Crítica

Willis, Paul. 1983. *Aprendiendo a trabajar. Cómo los chicos de clase obrera obtienen trabajos de clase obrera*, Madrid: Akal.

Zires, Margarita. 1995. "La dimensión cultural del rumor. De lo verdadero a los diferentes regímenes de verosimilitud". *Comunicación y Sociedad*. 24: 155 -176.

6. Annex

Annex 1: Mapes

Mapa 1: Amèrica Central

Mapa 2: Ubicació René Cisneros

Annex 2: Recopilació fotogràfica

Imatge 1: Carrer del barri

Imatge 2: René Cisneros, carrer.

Imatge 3: Nena anant a buscar fusta per a cuinar.

Imatge 4: Una *venta*

Imatge 5: Grup de flauta, *Música en los Barrios*, 1991

Imatge 6: Una família del barri, 1991

Figura 7: Carrer de l'escola

Figura 8: Fumigant contra els mosquits

Figura 9: Espai de l'escola de música, esperant per a fer una actuació

Figura 10: Un concert de Ketom

Figura 11: Alguns de Ketom fent oci

Figura 12: Carrer d'entrada al barri

Figura 13: Assaig, tres nois de Ketom